

BIBLIOTEKA
SHTETIT

81H-87

N170.

GURI MİCİNOTİ

Njerëzit që
shpejtojnë
vitet

roman

GURI MIÇINOTI ka lindur në Voskopojë të rrethit të Korçës më 15 shtator 1936. Ai punon shofer në parkun e mallrave «Raqi Themeli» në Korçë.

Tregimet e para ka filluar ti shkruajë nga viti 1959. Po këtë vit ka fituar çmim të dytë në konkursin e shpallur për ndër të 25-vjetorit të Çlirimt me novelën «Jurkani».

Ai gjithashtu është autor i novelës «Në rrugën me akull» dhe i romaneve «Nëntë ballë» dhe «Brigada e shtatë».

«Njerëzit që shpejtojnë vitet» është romani i tij i tretë.

81H-31

N170.

GURI MIÇINOTI

NJERËZIT QË SHPEJTOJNË VITET

Roman

SHTËPIA BOTUESE «NAIM FRASHËRI»

Redaktore Natasha Dulaku
Kopertina nga Svetllana Strazimiri

Tirazhi 8.000 kopje Format 78x109/32 Stash: 2204-72

Shtyp. Drejtoria Qendrore Poligrafike
Shtypshkronja «8 NËNTORI» — Tiranë, 1975

Si janë kujtimet! Të mbërthejnë e të çojnë larg, në vite të shkuara, të papërsëritshme e të ngjallin para sysh tablotë e punës plot vetëmohim.

Duke vështruar këto fotografi të zverdhura nga koha, mendja më shkon në ato vite të lavdishme, mbushur gjithë punë e sakrifica, gjithë mund e djersë, gjithë emocione e gëzime. Pse ta fsheh? Duke i vështruar këto fotografi, më kap një mallëngjim i ligjshëm e përpinqem të dalloj një e nga një të gjithë shokët e vjetër të punës. Ja, ky nga e djathita ime është sekretari i partisë, ky tjetri motoristi i heshtur, ky nga e majta shoferi i qeshur e i vëmendshëm që na shkrinte me qyfyret e tij.

Ishin vitet e para të ndërtimit e të forcimit të pushtetit popullor. Duke vështruar rrugët e shkatërruara nga lufta, ndërtesat e rrënuara nga bombardimet, gjithë ato ura të hedhura në erë nga minat, fëmijët e heshtur, të hequr nga fytyra, të verdhë nga lëkura, me sy të futur në zgavrat, të kapte një trishtimi që dashje pa dashje të fuste në gjak hutimin. Po ne nuk e lëshuam veten e ditëm t'u bënim ballë edhe urisë, edhe shkatërrimit. Me porosinë e partisë, me fjalët e saj të flakta, gjithë besim në të ardhshmen e lumtur, i hymë punës me gjoks siç i hymë luftës, e ia dolëm mbanë. Vështirë ishte, po nuk u tërhoqëm nga vështirësitë.

Ama të mos lëvdohemi e të mos i biem gjoksit si ndonjë kapadai. U lodhëm dhe çfarë të lodhuri se. Po nuk psherët imë një herë dhe nuk na u thye zemra. Në dushin e djersëve tonë ne gjetëm freski e muskujt, megjithëse të mpirë, nuk ngrinë e nuk na lanë në baltë. Një forcë të tillë të mahnitshme, të ngjashme me forcën e partizanëve që hidheshin në sulm gjatë luftës — këtu nuk ka asnje sekret

— e ngjall vetëm ideali dhe dashuria që kemi për popullin, për partinë.

«...Nga makina që troshitet ngrihem me vrull në spondin e parë dhe vështrimin e hedh nga qyteti. Ja ku duket ai, i lashtë dhe i heshtur, si një sfinks legjendar që nuk kanë mundur ta mposhtin ordhitë e luftës. Dielli i kuq po perëndon e, duke lënë qytetin, e lyen me bojën e bakërt. Një mallëngjim më lidhet rreth fyt e sytë më mbushen me lotë. Mezi i mbaj lotët duke vështruar vrapin e çmendur që merr qyteti për të më pushtuar mua.

Vjeshta e ftohtë pregetitet t'i marrë rraqet e saj të mbushura me zukatjen e fletëve të djegura që mbushin rrugët e copëtuara nga plagët e luftës. Nga maja e malit fryn era e ftohtë që t'i pret faqet si brisk. Një plak, dikur kur ishim bazë në shtëpinë e tij, më pati thënë: «Thëllimi i ftohtë i erës në vjeshtën e vonshme, ta dish, o bir, është boria e dimrit që vjen. Dimri, o bir, është shumë kapadai, sepse kërkon të duket, prandaj dërgon kështu lajmëtarë të ftohtë!» Nuk di pse m'u kujtuan fjalët e atij plaku të dashur e të qeshur që na kishte hapur zemrën së bashku me portën e madhe të konakut të tij, apo mos vallë ngaqë të ftohtët e hidhur, i zbritur nga mali, i ishte qepur shkatteredimit të gjithanshëm.

Vjeshta e mbushur gjithë ngjyra e melankoli më ka pëlqyer gjithmonë.

Plepat e rrugës, të heshtur, mbushur me lëmyshk, tanë ishin nxirë nga plagët që kishin marrë në trupin e tyre. Copërat e metalit të bombave dukeshin si sëpata, bishti i të cilave ka ikur e ka fluturuar duke lënë në trungjet e pemëve mykën si një thikë të ngulur në kurriz...»

Me të tilla kujtime mbushem kur vështroj fotografinë e parë. Në fotografinë e dytë është një barrakë që nuk vlen sot për asgjë. Barraka është e prishur e ndonjë mund të thotë ajo karakatinë nuk i ka hyrë në punë kurrikjt. Por, kjo barrakë e vjetër, e shkatërruar, që nuk ta mbush syrin, kjo barrakë e anuar sikur do të rrëzohet nga e majta e do të thyejë koskat e saj, kjo barrakë e nxirë, ka qenë ndërtesa e parë ku është ngritur ndërmarrja jonë në fi-

llim. Në ato vite kur unë u emërova drejtor, kjo barrakë ka qenë oficinë dhe park së bashkú.

Më kujtohet se si ishte zbukuruar kjo barrakë ditën e 1 Majit të parë që unë festoja në atë ndërmarrje. Ja ku duket edhe flamuri i vogël që ishte ngritur në shtizë. Në vështrimin e parë të duket sikur nuk ka asgjë të veçantë ky flamur. Po ta vështrosh me vëmendje fotografinë, të duket se nuk është ashtu. Flamuri nuk vlente thjesht si zbukurim, ai ishte vulosje e dëshirës së popullit që ndërmarrja të ishte e shtetit, e tij. Këtu pas flamurit ishin mbledhur të gjithë punëtorët që atëherë nuk ishin shumë. Pastaj prapa tyre ishte vënë një gramafon me pllakën e internacionales që nuk dihej se ku e kishin gjetur punëtorët atë ditë.

Ndërmarrja ku isha emëruar ishte pakëz larg nga qyteti. Dikur në këtë vend, në Luftën e Parë Botërore ishin zhvilluar beteja të ashpra.

Për këto beteja fliste me pasion, në urban një burrë i gjatë me kokë të madhe me një cullufe si të ishte një malësor i vërtetë. Ai kishte një buzëqeshje të ëmbël, fisionike e një palë dhëmbë të vegjël si rruaza. Quhej Asllan dhe më hyri shpejt në zemër.

Në sheshin para oficinës urbani qëndroi. Ishte një autobus i madh që ngjasonte me një furgon të gjerë e të habitshëm që fati nuk dihej se si e kishte ngritur dhe e kishte vendosur mbi katër rrota duke e bërë autobus. Kjo për mua mbeti shumë kohë enigmë, megjithëse duhet të pranoj se mendjen e lodha shumë. Xhamet e vendosura në parvazet e autobusit të çuditshëm lëviznin lirisht e zhurma që krijohej prej tyre e mbushte barkun e tij të gjerë me një mjaullitje që të ngrinte nervat. Rruga që shtrihej përpara, e mbushur me gropë, e lëkundte këtë krijesë të frikshme sa andej-këtej e këto lëkundje të trullošnin e të merrnin frymën. Por, me gjithë këto vështirësi, autobusi i llahtarshëm e bënte punën që ç'ke me të për mrekulli e punëtorët e oficinës ishin shumë të kënaqur prej punës së tij. I heshtur e madhështor, në sheshin e madh me kalldrëm të oficinës, ky autobus ngjasonte me një qen bulldok që bën rojë i qetë në punën e tij. Sa binte çanga e mbarimit

të punës me atë zhurmën e saj therëse si një kakaritje këndesi, autobusi çohej nga gjumi e ndizej me vështirësi. Boria e tij si një lehje e ngjitur i ftonte miqtë e vjetër të hipnin në të e ashtu, gjithë kërcëllimë, e fillonte vrapin mes rrugës së mbushur me gropë. Këtë rrugë «bulldoku» e bënte shumë herë në ditë e unë, duke filluar prej asaj dite, do të isha një nga miqtë e tij të shumtë për t'u kolovitur...

Pozicioni i ndërmarrjes nuk më pëlqeu aspak. Ajo ngjasonte me një kulaçe katrore, ndarë më dysh nga rruga që shkonte mes për mes copërave të ndara. Njëra prej tyre kalonte poshtë e tjetra ngjitej lart saj duke e mbësh-tjellë rrugën në mes. Makinat e riparuara nga oficina e kishin të vështirë të dilnin në rrugën kryesore e shoferët e tyre i hapnin sytë katër duke mbajtur gati këmbën në pedalin e frenave. Një ndërtim i tillë, sigurisht, nuk e nderonte autorin e, për më shumë, mallëkimet e shoferëve që u drejtoheshin njerëzve të kapur në befasi në rrugën e gjerë, u drejtoheshin edhe atyre si me spond. Ishte një pozicion i vështirë dhe qarkullimi i mjeteve do të haste në pengesa. Për këtë u binda porsa frenat e një makine vërvshëllen me të madhe e shoferi i nevrikosur më shau nga dritarja e gjerë.

— Ku i ke sytë? Në...

Unë qesha e, duke tundur kokën, u futa në korridorin e gjerë, të mbushur me një errësirë të frikshme e të qetë. Dola jashtë me frikën se mos gabimisht kisha hyrë në ndonjë magazinë. Për këtë pyeta një xhenerik me rroba të përlyera me vaj.

I humbur në mendime, dukej qartë që xheneriku nuk më kishte vështruar e tanë habitej se si isha gjendur përpëra tij sikur të kishte dalë nga toka.

— Çarë thatë?!

— Ju pyeta për zyrat, më falni, po kërkoj zyrat e kë-tushme, ndoshta jam gabuar e nuk i kam rënë në të shtegut.

— Ah!... Zyrat! Duket se je hutuar më shumë se unë, i dashur buçko.

U shtanga nga përgjigjja e tij e duhet të pranoj se

një valë zemërimi po më ngjitej në gjoks. Kjo ishte dhe arsyja që ia mbërtheva sytë mirë siluetës së tij që u zhduk nga sytë. Por le të zhdukej, unë nuk kisha për ta harruar atë fytyrë dhe do të vinte dita që ai do të ma shpaguante pagëzimin «buçko» që sapo ma kishte bërë.

Më dukej sikur fati karshi meje ishte treguar shumë mosmirënjos duke më dënuar në këtë oficinë të heshtur, të vjetër, mbushur me lagështirë dhe njerëz të krisur, që nuk e kanë për gjë të pagëzojnë në çast me lloj-lloj nofkash. Korridori zgjatej para meje e më dukej sikur fundi i tij i ngushtë bashkohej me një pikë. I gjatë dhe i heshtur ky korridor. Duke qarë, u hap një derë e madhe që mbushi gjithë korridorin me ulërimën e saj. Sëmundja ishte e qartë. Mendeshat e derës nuk ishin të vajisura e kuja që nxirrte fërkimi i hekurit të ngrinte nervat e të fuste mornica në trup. Si dukej kjo shaka i pëlqente ndonjërit prej nëpunësve që shpeshherë me shkak e pa shkak e hapte këtë derë qaramane. Përveç kësaj dere në korridorin e gjatë ndiheshin nganjëherë zukatja e një makine shkrimi dhe trokitja e shkronjave në rulin e saj. Kjo bëhej rrallë dhe dukej qartë se ai që e punonte makinën e shkrimit nuk kishte kohë të gjatë me të.

Ndërtesa e oficinës ishte pesëmbëdhjetë hapa larg zyrave. Distanca e shkurtër bënte që gjithë zhurma bubulluese e tornos së vjetër gjermane të trondiste të gjithë territorin e oborrit, duke përfshirë edhe barrakën e zyrave. Kjo të ngjallte frikë e mendja të shkonte te fenomenet e tmerrshme të natyrës; punëtorëve nuk u bënte përshtypje dhe ata, si të thuash, ishin mësuar me këtë gjendje troshitëse. Vetëm se, sa herë fillonte nga puna ajo torno e habitshme, llogaritari i ndërmarrjes, një burrë me natyrë aspak të qetë, me sytë e zhđervjellët e shumë nevrikë, hapte dritaren e pyeste pa të keq kalimtarët e huaj:

— Më falni, mos e nditet dhe ju tërmetin që sapo ra?

— Cfarë tërmeti, kush tha se ka rënë tërmet?! — ia priste i huaji, i cili e vështronë me habi dhe plot interes fytyrën e tij të verdhë me ato syzet e lidhura me spango në llapat e veshit.

— Po tani u drodh toka, more i bekuar? — ia priste me
iotë në sy llogaritari që tashmë e kishte humbur duri-
min dhe ishte bërë më nevrik se bashkëbiseduesi.

— Unë nuk kam ndier gjë dhe të lutem më lër të
qetë në punët e mia.»

Ditën e parë kështu ndodhi dhe me mua. Llogaritari,
i frikësuar, hapi dritaren e më pyeti:

— Mos e nditet tërmetin, tani sapo filloj?!

Duhet të pranoj se nga punët e makinave të rënda
nuk merrja erë dhe isha, siç shprehet populli, tapë topi
për kësi punësh. Pyetja e tij më hutoi pér një çast. Por
mendjen nuk e kisha humbur, prandaj dhe përgjigjen ia
dhashë në vend.

— Më duket se keni të drejtë, edhe unë e ndjeva
dridhjen e tokës.

— Shumë mirë, i dashur zotni, oh, më falni... shok...
kanë ardhur kohë të reja e gjuhët janë mësuar me do-
ket e vjetra, kështu e kemi ne, pleqtë, sa të mësohem.
Kështu që thua ti, i dashur shok, pas kaq muajsh mezi
gjeta një njeri që të më kuptione e të më jepte të drejtë.

Koka e tij u zhduk përpara se unë të kisha mundësi
të vëzhoja ndërtimin e saj. Po syzet e lidhura me spango
prapa veshit nuk më shqiteshin nga mendja. Kërcëllitja
e dritares më ndoqi si një re pluhuri pas. Kështu, duke
qeshur me veten time, vazhdova rrugën pér të hyrë në
ofiçinë. Pas derës së vogël prej dërrase, përlyer me njolla
vaji e grasoje, shtrihej gjysmëerrësira e mbushur me
zburma të ndryshme e gjithë mister. Çfarë do të fshihe-
shim vallë prapa asaj errësire të mahnitshme e të frikshme
që ishte ndarë nga kufiri i derës së ndotur me vaj e
graso? Cilat do të ishin ato qenie që e mbushnin ambientin
me atë dridhmë të habitshme, me ata zëra të mprehtë
që nuk pushonin pér asnjë çast? Sigurisht që lubi nuk do
të ishin, as luanë ose tigra, po hajde e meri vesh se ç'ishin
ato qenie.

Një frikë më pushtoi pér një çast. Vallë si do t'i drej-
toja unë punët e kësaj oficine kur nuk dija asgjë. «Za-
nati», thotë populli, «ka një torbë me hallate.» Unë nuk

e kisha hedhur në sup këtë torbë. Po sikur punëtorët ta dinë këtë dobësi dhe të më pyesin me qëllim?

Një frikë e tillë më kishte pushtuar edhe ditën e parë të betejës. Po lufta më mësoi shumë sekrete.

Komisari i batalionit na fliste shpeshherë për moralin e komunistit, për sakrificat e mundin, dhe ne u mësuam, u kalitëm e fituam luftën, që e kishim filluar pa ditur as gjë nga sekretet e saj.

Vendosa që edhe tani të mësoja. Do të rrija jashtë orarit e fshehurazi nga punëtorët do të mësoja sekretin e zanatit, sekretin e kësaj oficine të madhe, të mbushur me errësirë dhe klithma të habitshme. Po pse fshehtazi nga punëtorët? Më kishin thënë shpesh njerëz të ndryshëm se zanatin e tyre ata e kishin mësuar fshehtazi ustai që nuk ua tregonte sekretin e tij. Nga këto tregime më ishte mbushur mendja se zanati nuk u mësoka në asnjë mënyrë tjetër vetëm se fshehtas, me të vjedhur. Po përsë fshehtas nga punëtorët? Tani ata janë zotër të fateve të tyre, nuk janë si pronarët e dikurshëm. Po mua si më hipi në kokë një mendim i tillë? Sigurisht që në shpirtin tim kishte ngritur kokën egoja e sëmurë; më vinte turp të mësoja nga punëtorët, sepse ata dinin më shumë se unë në kësi punësh. Por unë do ta luftoja këtë mbeturinë nga e kaluara dhe do të kërkoja pa turp ndihmën e tyre. E pse të kisha turp?

Kjo ishte dhe arsyaja që tulitja ime përparrë portës së ndotur nga grasoja e vaji të merrte fund e unë të kaperceja pragun duke murmuritur me vete urimin që u jepja shokëve të punës:

«Mirë se ju gjej, shokë të punës, bashkëluftëtarë të ndërtimit të socializmit, unë jam vëllai juaj dhe më pranoni në gjirin tuaj siç pritet vëllai i vërtetë.»

Errësira më vrau sytë, pastaj vështrimi im u ambientua e dalloj gjithçka. Makina të panumërtë ishin rresh-tuar bri njëra-tjetër, radiatorët e hequr dhe të vendosur në parakolpet e tyre; parafangot dhe maskarinot e tyre, të hequra e të vendosura përparrë çdo makine. Një çmon-tim i tillë më futi frikën e mua më dukej sikur në atë sallë të habitshme po kryhej një cikël operacionesh karshi

makinave, duke ua hequr radiatorët, parafangot dhe maskarinot si gjymtyrë të prishura e të kalbura. Boshllëku i kofonove, nga kishte dalë motori për t'u riparuar, më ngjasonte me një bark të boshatisur. E gjithë kjo rrëmujë mbështillej nga zhurma të ndryshme që më habitnin dhe më tronditnin më shumë. Tornot e shpejta angullinin e pjala e gjatë si të ishte një qafë mjelme herë shtyhej përpara e herë hiqej prapsht duke nxjerrë një gërvimë të paduruar. Ishte të qarët e metalit, të cilit thika e pjalës i hiqtë pa narkozë ciflat e tij.

Shtëllunga xixellonjash dilnin me një këngë të mprehtë nga guri i zmerilios që po hollonte një spinotë e më tutje një ratifikë si një orkestër simfonike po ratifikonte një qafë kollodoku, duke i dhënë një shkëlqim të bardhë si të lyer me argjend.

Njerëzit ishin përkultur mbi makinat e veglat e tyre. Dukej një gjalléri e jashtëzakonshme, tamam si në luftë. Njerëzit punonin gjithë vrull e nuk ishte e vështirë ta kuptoje gjendjen e tyre shpirtërore, gëzimin e tyre. Dukej që ata tani punonin për veten e tyre.

Në qoshen e madhe të ndërtesës suvaja ishte rrëzuar e dukej që ajo do të vazhdonte të rrëzohej akoma, sepse tronditja dhe ritmet e gëzueshme të punës nuk ishin para-shikuar nga arkitekti që e kishte projektuar. Djersa e ballit të punëtorëve ngjasonte me pikat e vesës së mëngjesit e për çudi dukej sikur kishte filluar të djersinte edhe ndërtesa.

Ja dhe çanga e pushimit, puna u ndërpri dhe zhurma u platin si të kishin pushuar topat së qituri. Ishte një bukuri komandimi që më mahniti e më la pa mend. U largova duke u hapur rrugën njerëzve të punës...

Tek Arifi kishte diçka që nuk shkonte mirë. Nuk duhet të fsheh mendimin se ai njeri nuk më pëlqeu aspak me vështrimin përkëdhelës e xixellues prej lajkaxhiu. Kish-te një paraqitje prej servili e për çdo çast përpiquej të më

tregonte gatishmérinë, bille edhe pér disa veprime, të cilat edukata m'i kérkonte t'i kryeja vetë. Fundja unë isha komunist e jo bej, i cili nuk është i zoti të zgjidhë vetë as lidhëset e këpucëve.

Zëri i tij ishte i ashpër dhe i çjerrë. Si ky zë mund të ketë qenë dhe zëri i tellallit të pazarit, pér të cilin ai më pati folur njëherë me kaq zili e lakmi, sa dukej që i kishte mbetur peng në zemër që nuk ishte bërë tellall.

Mbas tri javësh zëri i tij më ishte bërë i njohur. Ku-
do që të isha mjaftonte të dëgjoja një klithmë të tij e
zbuloja përnjëherësh duke fituar gjithmonë bastet.

«Brigadierët në drejtori! Brigadierët në drejtori!»

E ndieja shumë mirë se Arifi në zérin e tij fshihte një dozë të hollë mendjemadhësie e ironie. Sipas mendjes së tij, të ishe korrieri i ndërmarrjes dhe të hyje në zyrën e drejtorit sa herë që binte zilja, ishte një privilegji madh që fshihte në vete një forcë po aq sa edhe privilegji. Diçka munda të mësoja rrëth personit të tij. Ishte një plak i gjatë, truplidhur e me njërin sy të prishur. E bardha e syrit të tij ishte zmadhuar e të dukej sikur në zgavrën e majtë në vend të syrit të zakonshëm kishte zënë vend një vezë e zier. Plaku kishte kaluar një rini të hidhur e ajo ishte më e vrerosur, mbasi një kohë të gjatë pati shërbëyer si shërbëtor në familjet e bejlerëve. Po kjo nuk e kishte ndaluar xha Arifin, si i thërritin të gjithë punëtorët, të krenohej dhe ta mbante xhufkën e flokëve të thinjur përpjetë, shenjë kjo e një mendjemadhësie orientale, e mbetur trashëgim në karakterin e Arifit nga e ka-luara.

Një ditë një punëtor nga reparti motorist erdhi në zyrën time me fytyrë të skuqur. Ai shtrëngonte kasketën e njollosur dhe nuk dinte se si ta fillonte bisedën.

— Ju keni diçka pér të më thënë — e ndihmova të fliste.

— Po. — Ai uli kokën me turp duke u skuqur më shumë.

— Po ju dëgjoj.

— Ta marrë dreqi ta marrë, ja si është puna, shoku drejtor. Arifi juaj ka filluar të bëjë kontrabandë me ci-

garet «Partizani». I shet njëzet lekë nga tetëmbëdhjetë që janë. Jo vetëm kaq, thotë se ka dhënë urdhër drejtori për këtë ngritje çmimi! Kjo nuk është e drejtë, shoku drejtor, nuk është e drejtë, unë jam punëtor dhe e ndiej që një urdhër i tillë është i gabuar. Kaq kisha për të thënë. Më lejoni të shkoj?

Mua m'u duk sikur në shpatullat e mia kishte ngirrë gjithë ajo mori fjalësh. Si ishte i mundur një veprim i tillë nga ana e Arifit? Kush e kishte mësuar të gënjenjë kështu? U nxeha shumë, por u përbajtja dhe, duke u përpjekur të qetësoja veten, e pyeta punëtorin që rrinte para meje kokulur:

— Si quheni?

— Stefan, shoku drejtor!

— Mos ka bërë ndonjë shaka me ju Arifi, shoku Stefan?

— Çfarë shakaje, shoku drejtor, ja paketa që e bleva njëzet lekë prej tij.

Ai e shtriu paketën para meje të pacënuar. Ishte një paketë e zakonshme cigaresh «Partizani», e njollosur nga duart e tij.

— Mirë, shoku Stefan, lëreni këtu këtë paketë, do ta sqaroj unë këtë çështje, dhe të keni besim se unë nuk kam dhënë një urdhër të tillë.

Stefani më vështroi një herë fshehurazi e unë munda të kapja për një çast vështrimin e rreptë të syve të tij. Ai vështrim më ka mbetur ende i gjallë në ndërgjegjen time, sepse ai punëtor i ri, i revoltuar nga një padrejtësi, ishte vizitor i parë.

— Unë kam besim te ju, shoku drejtor — foli ai dhe u largua me rëspekt.

Më dukej sikur dikush më kishte zënë përfyt e ajri i dhomës nuk më ngopte. Me të shpejtë çela kanatet e dritarës e ajri i freskët, përzier me erën e gazravë, vërshtoi në zyrë.

Tani isha më i qetë. Vështroja fytyrën time në xhamin e zi të tryezës së madhe e në të nuk dalloja asnjë shenjë shqetësimi. Përtej, nga hyrja e korridorit, u ndien si zakonisht hapat e lehtë të Arifit. Ja, tani ai ka ndaluar

para derës së zyrës sime dhe, duke trokitur lehtë me frikë se mos e trokitura e tij e rëndë do të bëhet shkas për mosrealizimin e planit, zgjat kokën dhe shfaqet fare pa zhurmë prapa derës së hapur me marifet.

— Mos kërkuat gjë, shoku drejtor?

— Qenkeni ju, Arif, ejani brenda, se kam punë.

Përpinqem të jem i përmbajtur, i qetë. Ndoshta punët nuk janë ashtu siç i kam mësuar.

— Mendoj se ju do të më tregoni të vërtetën e nuk do të dredhoni, shoku Arif, sepse jeni dhe plak, pra nuk dyshoj aspak se diçka keni mësuar ngajeta.

Më erdhi inat me veten time. Përse e gjithë kjo hyrje pa punë? Përse gjithë kjo ceremoni?

— Nuk ju kuptoj, shoku drejtor, se ku e keni fjalën? — Ai më vështronte më syrin e vetëm e unë u trubullova prej atij vështrimi.

— Ju shitni cigare në ndërmarrjen tonë, shoku Arif?

— Me gjithë kujdesin që tregojë për të mos humbur gjak-ftohtesinë, toni im ishte i fortë dhe tingëllues.

— Tani ju kuptova, shoku drejtor, ju doni cigare, ja, po dal të marr dhe jua sjell. Si i doni, «Diamanti»?

— Nuk dua cigaret e tua, unë dua të di se sa i shitni?

Plaku u zverdh. Nuk e priste një zbulim të tillë. Ai me sa dukej nuk më kishte njohur mirë dhe ishte nxituar kur mendonte se unë do të isha një leshko.

— Po... si... t'ju them..., shoku drejtor... sa më japid xhenerikët... dhe shoferët, shoku drejtor... aq dhe u marr...

Ishte e qartë. Stefani kishte të drejtë. Ai i shiste cigaret shtrenjt, e nuk ishte për të dyshuar se ai edhe gënjen-te në emrin tim.

— Dilni jashtë dhe mendohuni. Tjetër herë, po më sinjalizuan se ju shitnin cigare shtrenjt, do ta pësoni. Jo vetëm kaq. Ju ndaloj kategorikisht të përdorni emrin tim në punët tuaja jo të ndershme!

Ai u largua i thyer nga turpi e unë nuk po i ngrija sytë për të vështruar fytyrën e tij të zverdhur.

Njeriu ka shpeshherë çaste që bie në mendime e humbet para tyre aq gjatë, sa, për një çast, po ta vështrosh

në atë gjendje, mendja të shkon te sëmundjet psikike. Kështu ndodhi dhe me mua atë ditë. I humbur pas mendimeve për sjelljen e pahijshme të Arifit, këmbët më çuan në repartin e tornove ku punonte sekretari i organizatës së partisë, shoku Luan. Pa vetëdije qëndrova para tornos së tij. Ai më pa dhe më la një copë herë me mendimet e mia.

— Po ambientohesh? — më pyeti pastaj.

U përshtendetëm. Ai nuk e lëshoi dorën e ndotur nga leva e kutisë së tornos e mandrinoja vërtitej përballë fytyrës së tij sikur të ishte një kamera që do ta merrte në film.

Ishte i shkurtër me një trup të rrumbullakët, në ballë i binin një palë kaçurrela të artë dhe një buzëqeshje e ëmbël ia hapte buzët e holla gjithë gëzim. Dukej që ishte punëtor.

Pagëzimin «komisar» ia kishin vënë punëtorët e oficinës që dukej se e donin shumë, aq sa një fjalë të thoduart e Luanit nuk kishte dalë kurrë ndonjë detal skarco dhe i papnuuar mirë. Duart e tij ishin të arta. Kjo ishte dhe arsyja që një shofer, duke e vështruar me kujdes detalin që sapo e kishte marrë nga duart e Luanit, i tha me respekt: «Ti, Luan, nuk ke vetëm flokët të artë, je i gjithi i artë!»

Komisari kishte qeshur e pastaj, duke fërkuar duart me lecka, kishte ulur kokën mbi torno duke vështruar punën.

— Do të dal vetë andej nga zyrat, tanjami shumë i zënë, kam një material urgjent — më foli ai, pasi i tregova ç'më ndodhi.

Jashtë dielli të vriste sytë e unë vendosa të shkoja në zyrë. Isha i trubulluar. Më dukej se isha në bisht të situatës, nuk njihja asnje zanat. Për një çast vendosa të kthehesha përsëri mbapsht pér të takuar komisarin e pér t'i kërkuar atij të më mësonte tornon. Por u ndala, se nuk ishte mirë të nxitohesha e sidomos në mësimin e tornos që ka kaq të fshehta. Më mirë do të ishte që të mësoja zanatin e motoristikë. Në fund nuk do të ishte keq të

mësoja dhe zanatin e saldatorit, pastaj atë të xhenerikut e më në fund atë të axhustatorit.

Mendja m'u trubullua nga të gjitha llojet e zanave. Po të filloja kështu të merresha me të gjitha zanatet, me siguri që nuk do të mësoja as edhe një. Nganjëherë më dukej sikur të gjitha veglat e punëve të ndryshme më kishin marrë në gjyq. Tornoja e madhe dhe e trashë si një kuzhiniere me atë zërin e saj të hollë më kishte pyetur: «Përse e kam mandrinon dhe sa e madhe është ajo? Më thuaj a do të shkonte thika përpara pa karetin tim?»

Pas tornos ishte hedhur në pyetje trapani i gjatë dhe i hollë si një hosten. Ai kishte qeshur e më kishte pyetur: «Kujt i thonë çok e përse vlen ai?!» Pastaj ai kishte qeshur dhe e qeshura e tij më kishte shpuar si turjelë. Si një nazeleshë në bisedë ishte hedhur lima. Ajo, e hollë si një ngjalë e shkurtër, më kishte ofenduar: «Pa mua nuk je i zoti të bësh asgjë, o i humbur!»

Gjyqi do të vazhdonte gjatë e unë do ta kisha ndier veten shumë pisk sikur të mos kisha shkuar në zyrë.

Këtu ndihesha më i qetë. Në këtë ambient tek shtriheshin tryesa dhe karriget anës e ndieja veten më të sığurt, po nuk duhet të harroja se mendja po më vinte vërdallë nga gjithë ato probleme që prisin zgjidhje prej meje. Ja, në këtë qetësi dera e zyrës u hap dhe, duke fshirë duart me një leckë të pastër, u dha komisari.

Dukej se jetën e tij Luani nuk mund ta kuptonte pa leckën në duar, si të fshinte me të diçka nga duart ose nga ndërgjegjja e tij dhe e të tjerëve. Komisarët janë njerëzit që fshijnë nga shpirti të gjitha njollat e mbetura nga e kaluara.

— Më sqaro edhe një herë ç'ka ndodhur kështu me Arifin!

— Na ka ngatërruar me ato cigaret e tij.

— Arifi e ka tepruar, e kuptoj dhe unë që nuk ka vepruar mirë. Ndaj tij duhet mbajtur qëndrim...

Pasi e shoshitëm mirë punën e Arifit, komisari vazhdoi:

— Reparti i motoristëve nuk po shkon më shokët, gjendja atje është shumë alarmante. Më duket se dhe ne

të dy kemi fajet tonë dhe për këtë do të përgjigjemi para partisë, puna është se ka ardhur koha të vëmë dorë atje për të rregulluar punët.

Nga reparti i motoristëve si një gumëzhitje bletësh vinte johana e zhurmës së tornove dhe pjalave. Më vonë, si një shtrëngim i mbytur ndihet ratifika që ulërinte si një bishë.

— Ke të drejtë, shoku komisar, duhet të vëmë dorë...

* * *

Salla e gjatë, e ndotur nga vajrat, varvolina dhe grasoja, dukej sikur ishte shtruar me parket. Dërrasat e mëdha, të mbërthyera rrallë-rrallë si brinjë, rëndoheshin nga pesha e punëtorëve.

— Duhet të ketë shumë lagështirë këtu, ndoshta nuk do të jetë keq sikur ta shtrojmë dyshemenë me tallash të mbushur! — Po flisja me përgjegjësin e repartit, një burrë të shkurtër e të dobët që mbante syze. Ajo që të binte më tepër në sy te ky njeri ishte një kasketë e madhe për kokën e tij, gjithmonë e ndotur në strehën e saj. Përgjegjësi kishte një rrufë të përhershme dhe hundën e tij ishte e pamundur ta gjeje një herë të paskuqur. Ai mbante shaminë në duar dhe pa të nuk e takoje sikur të rrije dhe ta përgjoje për orë të tëra. Pas bisedash të gjata e të hollësishme me përgjegjësin e punëtorët e repartit motorist e të reparteve të tjera, ku u shtruan mjaft probleme e u morën shumë iniciativa, unë me komisarin iu përveshëm punës për të realizuar detyrat që na takonin.

Gjatë kohës që isha nëpër reparte, në mes të punëtorëve e veglave të tyre e ndieja veten ngushtë e rrija tèrë frikë si në gjemba.

Më dukej sikur grumbulli i mbushur me pjesë këmbimi dhe vegla të ndotura më vështronë mua e nga çasti në çast ato pjesë e ato vegla do të më pyetnin: «Shoku drejtor, unë si quhem? Po unë si quhem? Mua a je i zoti

të ma gjesh emrin?» Frikë detalesh! Ajo ishte aq e lemerishme, sa gjithë mosnjohjet e tjera.

Asnjë njeri nuk më kishte këshilluar të mësoja qoftë dhe emrin e një detali. Kjo nevojë më lindi atëherë kur unë vendosa të merresha me ta. Po sa vështirë e pata, këtë le ta kuptojnë vetë lexuesit.

Komisari më takoi një ditë mes repartit të motoristeve dhe më foli:

— Dëgjo, dëgjo zhurmat e valvidhave dhe prej tyre ke ç'të mësosh!

Rrahja për zmirilimin e valvidhave është një punë e lodhshme, e mbushur me monotonji, që nuk ka asgjë të veçantë, vetëm se zhurmën «rik-tak, rik-tak» si një daulle valleje e fisit Xhonlu të zezakëve të Afrikës. Ndoshta ndërmjet tamtamit dhe rrähjes së valvidhave ka një afrim, sepse që të dyja vallet kanë të bëjnë me lodhjen dhe mundimin. Mund të jetë kështu. Megjithatë unë, nga zhurmat e tyre, po gjeja rrugën e fshehtë të sekretit të zanatit, të cilin kisha vendosur ta mësoja, ta mësoja pavarësisht nga mundimi dhe sakrificat që më duheshin të hiqja për të zbuluar këtë sekret...

II

Reparti i tornove ishte pajisur me disa torno të vjetra, të sjella nga Shtetet e Bashkuara prej vitit 1916. Historia e tyre ishte sa e vjetër, edhe e habitshme. Dikush më pati thënë se ato torno ishin sjellë në atdhe nga një njeri që vetëm një herë kishte kaluar nga qyteti si turist e, i apasionuar nga qetësia dhe klima e qytetit, kishte vendosur të ngrinte një oficinë të vogël për riparimin e veturave. Por ardhja e tornove në qytetin tonë nuk ishte vetëm dëshirë e një njeriu snob që nuk dihej përsë e kishte dashuruar aq shumë qytetin, një farsë e keqe fshihej prapa këtyre trillimeve. Oficina e ngritur prej tij kishte qëllime më të largëta se ndihma e thjeshtë e ngatërhojë kaq misteriozisht, sa nuk ishte gabim të mendohjej për një grup spiunazhi. Shumë fjalë ishin thurur

rreth tyre e njëra nga tjetra ishin shumë larg. Vetëm një gjë ishte e qartë: Tornot mbetën këtu dhe ishin shumë të vjetra. Mandrinot e tyre i kishin dhëmbët të konsumuar, për saktësinë e tornimit të detaleve ishte e kottë të mendoje, tornot nuk ishin të afta të nxirrin punë me kualitet të lartë. Fundja dhe puna me kualitet të lartë ishte një kërkesë që kishte të bënte me ngritjen e rendimentit të punës së motorëve, gjë që nuk kërkohej aspak nga reparti motorist, e keqja ishte se ai repart nuk po nxirte punë me kualitet të mesëm e se motorët nuk po plotësonin kërkesën më minimale të koeficientit të shfrytëzimit. Ja se si shqetësive i gjithë kolektivi dhe pse ishte shqetësuar komisari aq shumë. Reparti i vjetër me ato torno si rrangalla ishte i ngarkuar shumë. Ai ngjasonte me një njeri që gulçon nga pesha e madhe që mban mbi supe, po megjithatë ka vendosur të ngjitet me gjithë peshën në një të përpjetë të madhe.

— Nuk janë torno këto, shoku drejtë! Nuk nxjerrin punë të saktë dhe detalet dalin me $\pm 4\%$ diferençë!

Ai që fliste ishte një tornitor i shkurtër, i mbushur gjithë nishanë në faqe si qielli me yje. Unë nuk ia vëشتroja dot kokën e vogël e për këtë mendja më thoshte se ajo kokë aq e vogël nuk do të kishte të tilla mundësi e aftësi sa të gjykonte kaq drejt përfajin e tornove. Po ja që isha gabuar.

— Si duhet të jenë tornot? — e pyeta unë me zë të vrazilde.

Mendja më thoshte se të gjitha të metat në punë rridhnin ngaqë punëtorët ishin lodhur ose nuk donin të punonin sa duhej. Ky ishte një nga gabimet e mia më të mëdha.

— Tornot duhet të jenë torno, shoku drejtë. — Ai u largua nga unë duke zbatuar shumë mirë proverbin popullor që thotë: «Me të verbiin mos bisedo përdritën!»

Por unë nuk e dija se si duhet të ishin tornot. Nëntë muajt e kursit të partisë që kisha zhvilluar nuk më kishin mësuar asgjë nga kjo botë e heshtur dhe e ftohtë e metalit.

Tani kisha mbetur vetëm. I vetëm nuk isha i zoti të

dalloja se cili nga detalet e tornos nuk punonte mire dhe ishte me defekt. Po, me e keqja, nuk po dalloja një proces që kishte ngritur krye në ndërgjegjen time. Nganjëherë mendja e nxehur e rreh problemin aq nxituar, sa, në vend që t'i rregullojmë punët, i kemi prishur me shumë e për habi nuk jemi të zotë të zbulojmë shkaktarin e kësaj prishjeje që në shumë raste jemi vetë ne. Po! Në ndërgjegjen time kishte ngritur krye dëshira për t'u dukur e për të komanduar. Komisari kishte të drejtë, unë isha larguar shumë nga punëtorët e në një distancë kaq të largët ishte e pamundur të dégjoja zérin e tyre.

U ndje një prishje e uniformitetit të zérave të tornove. Ky dallim me bëri përshtypje. U nxitova dhe nuk e pata për turp t'i drejtohesha tornitorit të parë që ndesha:

— Ç'do të thotë kjo?!

Ai me vështroi gjatë në sy duke qeshur, zakon ky që e kanë të gjithë punëtorët në përgjithësi, e pastaj, duke më zënë me majat e gishtave nga mënga e xhaketës, më frikë se mos më ndotte, më afroi afër kutisë së shpejtësisë së tornos së vjetër:

— Janë konsumuar ingranazhet... u vjetëruan, shoku drejtor.

Vështroja rripat e transmesionit që dukej sikur kapërcenin ndonjë gropë me ujë që u dilte përpara sa herë që në pulexhon e transmesionit kalonte teli i gjatë i bashkimit të tyre. Ishte një valle e hazdisur, e rrezikshme, që kërkonte një vëmendje të theksuar, në qoftë se dëshiroje të mbeteshe me duar të sakta.

Perbri tyre një parullë e vjetër mezi ngrinte zë. «Kujdes nga rripat!» Qëndroja në këtë repart aq, sa nga zhurma e shumtë më buçitnin veshët e prapa më ndiqte si një jehonë e largët gjithë frikë thirrja e heshtur: «Kujdes nga rripat... Kujdes nga rripat... Kujdes nga rripat...» Në mbrëmje vonë, me qepallat e lodhura e trupin e rënduar nga mundimi, më kapte gjumi i rëndë plumb...

Literatura teknike ishte në anglisht. Unë përpinqesha të deshifroja diçka nga ajo gjuhë e huaj që hidhte valle

para syve të mi, por ishte e pamundur. Rebusi i heshtur bëhej më i frikshëm. Atëherë vendosa t'i studjoja detalet nga vizatimi teknik. Nuk e dija që rruga e porsanisur ishte më e vështirë se rruga e parë. U lodha me orë të tëra e nuk vura gjë në vijë. Kështu vazhdova pothuaj një javë. Më dukej vetja sikur të më kishin mbyllur në një piramidë Egjipti e unë përpinqesha më kot të gjeja daljen. Pesha e gurëve kolosalë më mundonte shpinën e më shtypte pa mëshirë. Së bashku me peshën e gurëve bllok prej katër tonësh ndieja mornica nga uji i ftohtë që pikonte prej tyre. Vallë ku ishte kjo dalje? Ku fshihej ai sekret për të mësuar emrat dhe lidhjet e detaleve të ndryshme? Ishte një punë e rëndë që donte durim të madh, por unë kisha vendosur të mos hiqja dorë. Gjumi m'i kllapiste e m'i rëndonte qepallat. Më dukej sikur një forcë e jashtme, një pëllëmbë e huaj e rëndë, e gatuar prej plumbi, kërkonte me këmbëngulje të m'i mbyllte ato, por unë rezistoja.

Komisari, në mëngjes, më vështroi gjatë në sytë e skuqur nga pagjumësia e filloj të m'i zbulonte të gjitha sekretet.

— Dhe sot nuk ke fjetur? Me siguri që ke lidhur flokët në tavan.

Më habiste aftësia e tij për të dalluar gjithmonë të vërtetën. Mos vallë ky njeri ishte pajisur nga natyra me dhundi të tillë?

—Nuk kam fjetur, Luan, po ku e more vesh ti?!

Ai më vështroi përsëri në sy si të donte të zbulonte nëse me gjithë mend isha kaq naiv sa dukeshë, pastaj u ngrit e u mat të shkonte. — Në repart më presin punëtorët. Ju afroheni nëpër repartet, kjo është gjë e mirë, por ende nuk keni kuptuar se ato reparte do të ishin të zbrazëta e pa pikë vlere, në qoftë se në to nuk do të punonin njerëzit. Prandaj bëni mirë të afroheni te njerëzit, prej tyre keni çfarë të mësoni, e bile të mësoni shumë dhe mirë! Mos u bazoni vetëm në literaturën e huaj e të panjohur prej nesh.

Ai si gjithmonë kishte shumë të drejtë.

Zyra ime e rehatshme më dukej si një «kotec» që më izolonte ngajeta e ndërmarrjes e më largonte shumë prej punëtorëve. Ndoshëta nuk ishte e drejtë të ngarkohej zyra me gjithë këto «mëkate», po duhet të pranoj se ndryshime të tilla në mendimet e mia kishin ndodhur. Kishte ardhur koha të zbatoja këshillën e Luanit. Një mbasdite, kur të gjithë kishin shkuar në shtëpi e oficina ishte e vëmuar, vendosa të provoja dijet e mia në torno. Nga emociioni po më dridheshin duart. U pengova në një dërrasë të zezë që tornitorët e kishin shtruar poshtë e për pak, po të mos isha treguar i shkathët, do të isha shtrirë sa gjatë-gjërë. Ja tornoja e madhe gjermane e qetë dhe e hesh-tur sikur të kishte vdekur. Tornitori e kishte larë e pas-truar me shumë kujdes e në shinat ku kalonte kareti, kishte hedhur vaj të pastër. Me vështirësi gjeta kyçin e madh dhe me duart që më dridheshin e futa atë në vrimat e mandrinos e pastaj, duke e vërtitur, vura se se ajo po hapte nofullat tamam si një kafshë e uritur që sapo e ke zgjuar nga gjumi me kovën e mishit në duar. Nga gjoksi më vinte një afsh i nxeh të që më mbushte gjithë qenien me gëzim. Ishte një ngjarje e madhe që po futej në jetën time, një ngjarje madhështore si ato ngjarjet kur të dorë-zojnë armën, me të cilën do të luftosh armikun.

Në duar mbaja një copë hekuri që ende nuk kisha vendosur se çfarë do ta bëja. Në mendje më lëvrinte mendimi i habitshëm se nga ajo copë hekuri e rrumbullakët unë do të nxirrja spinotin e parë, të prodhuar nga duart e drejtorit që ishte njeri i zakonshëm si gjithë punëtorët e tjerë, ashtu siç ishte dhe komisari i tyre.

Me të tilla mendime e shtrëngova detalin në mandrino e pastaj, si gjeta çelësin e tornos, e hapa dhe pritja të lëvizte mandrinoja. Por ajo nuk lëvizi.

U përpoqa edhe një herë, po më kot, tornoja përsë-ri nuk lëvizi e unë, si një fëmijë i rrahur me kokën e ulur nga mallëngjimi, dola nga oficina, duke e lënë deta-lin në mandrinon e tornos.

Të nesërmen në mëngjes komisari, në tornon e të ci-lit kisha punuar, më raportoi se dikush, me siguri një njeri profan, i kishte trazuar tornon. Me shumë turp i tre-

gova c'më kishte ndodhur e ai, pasi më përgëzoi për punën, duke qeshur më tha se ishte stakuar korenti. Kjo më bëri të skuqesha edhe më shumë. Luani vazhdonte të queshte. Më ndodhi si ata që tregojnë se «hanë», bile edhe «ngopen» me lugën bosh.

Kishin kaluar shumë ditë që ndodhesha në repartin e tornove. Këtu nuk e kisha dhe aq vështirë siç e pata në repartin e motoristëve. Puna këtu çalonte shumë dhe motoristët ankoreshin çdo çast pér cilësinë e dobët të pistonave të makinave. Por edhe kjo u rregullua.

Më kujtohet inventari i atëhershëm i makinave. Nuk ishin as pesëdhjetë copë. Por ato ndryshonin shumë nga njëra-tjetra. Marka të ndryshme mbushnin sheshin e oficinës. E çfarë nuk kishte atje! «Shervolet», «Ford», «Dajç», «Ipo», «Internacional», «Lança», «Ventikuattro», «Ventesi», «Renault», «Mak», «Xhems», «Sutebakër», «Fiat»...

Më dukej sikur e gjithë bota kishte dërguar përfaqësuesit e saj të shpejtësisë. Më krenar qëndronin «Ipot», kamionët dhjetëtonësh, që ashtu, më turi të shkurtër, më ngjasonin me derrat e trashë të racës holandeze. Afrimi i vetëm i gjithë këtyre makinave ishin timonët, bile edhe ata, si pér inat, qëndronin disa në krahun e djathtë e disa në krahun e majtë. Lufta i pati lënë të gjymtuara gjithë këto makina e duart e palodhura të punëtorëve, të motoristëve dhe të xhenerikëve i sollën përsëri në jetë.

Vështirësítë pér pjesët e këmbimit ishin shumë të mëdha e punëtorët e rinj, të heshtur, vritnin mendjen t'i zëvendësonin me pjesë të prodhuanë në vend.

Sa vështirësi na u desh të kalonim që ato makina, të mbeturë mes rrugës me defekte serioze, të ndryshkura nga shiu e vesa, të viheshin përsëri në jetë! Mundime e stërmundime. U deshën sakrifica shumë të mëdha. Më kujtohet një natë. Ishte e shtunë. Motoristët të gjithë kishin dalë nga shtëpitë dhe nuk kishin pranuar të largoheshin pa ndezur motorin e mbyllur të makinës «Ipo». Ishte motori i parë që mbyllej në oficinë tonë, kështu që njerëzit ishin bërë shumë kureshtarë, pér më tepër ishin

të shqetësuar e nuk largoheshin nga makina e madhe që rrinte e qetë në mes të sallës së madhe të ofiqinës. Turma e kureshtarëve sa vinte po bëhej më e madhe. Usta Akili një burrë i heshtur, me mjekër të kthyer, jepte dhe merrte me këmbë e duar duke udhëzuar xhenerikët që ishin shtrirë nën kamionin e madh. Gjithçka ishte gati, tanë nuk kishte mbetur asgjë tjetër, vetëm se të prekej butoni i motorinos dhe të ndizej motori.

Shoferi i kamionit ishte një mesoburrë, i shkurtër, me ballë të gjérë dhe fytyrë të rrumbullakët. Kishte një palë mustaqe të prera shkurt e të qarkuara mbi buzë si një rrjetë teli, e ngritur me mjeshtëri në një gardh. Kishte veshur qillota të leshta e kishte një nishan të madh në mollëzën e djathtë. Ishte shumë simpatik e nga paraqitja e jashtme të mbushte syrin dhe mendjen se kishe të bëje më një burrë të qetë, punëtor, të pastër e me karakter, tipare këto që i takonin dhe i shkonin për shtat një punëtori të kohës sonë revolucionare. Quhej Vasil. Të gjithë shoferët e vështronin me respekt e nuk guxonin të flitnin para tij asnjë fjalë me shprehje «të forta». Ishte komunist. Luani më kishte folur shumë gjatë e me simpati për këtë burrë të fortë që vështronte vetëm punën e përpinqej që atë ta bënte sa më shpejt e më mirë.

— E paq dorën të mbarë, usta Vasili! — foli duke fshirë duart me lecka njëri nga motoristët, një djalosh krejt i ri, me faqet e hequra, ezmer e shumë i mprehtë e ia shkeli syrin me dashuri e me pakëz djallëzi burrit që po hipte ngadalë në kabinën e makinës.

— Ju nuk e keni parë se si punon Vasili. Vështrojeni sa i ngadalshëm e i kujdeshëm është ai në punë dhe do të habiteni se sa i sigurt është ai në rrugë. Nuk kemi asnje një që t'i afrohet këtij shoferi të mrekullueshëm, që me kujdesin e tij ka bërë çudira në detyrat e planit.

— Si shumë po e lëvdoni këtë Vasilin? — ia prita unë, si të doja ta nevrikosja pak komisarin.

— Do ta vështrosh vetë, e pastaj bisedojmë përsëri bashkë.

Tani që po vështroja me sytë e mi gjithë procesin e kujdesit të Vasilit, mendja më shkoi te komisari dhe aprovova ato që më kishte thënë ai.

U ndje motorinoja që gërvishi veshët tanë dhe volantin e motorit. Një shtëllungë e bardhë tymi u dha nga gryka e skapamentos e pastaj asgjë. Grupi i kureshtarëve lëvizi duke murmuritur. Diçka nuk ishte në rregull. Pëshpëritjet filluan të ndiheshin nga të gjitha anët.

— Nuk bën nafta! — u hodh e foli njëri.

— Ama, fjalë prej zanatciu ishte kjo, hë?!

U ndien të qeshura e thumba në adresë të atij që foli për naftën.

Do të ishte mirë që dhe unë të mos flitja, sepse një gafë e bërë në mes të punëtorëve kushtonte shumë.

— Më duket sikur nuk është mirë në fazë. — Këtë radhë po fliste usta Akili. Burri i gjatë me atë mjekrën e habitshme ishte afruar pranë skapamentos e diçka vështronë me shumë vëmendje. Interesant, poza e tij më ngjasonte me qëndrimin e një mjeku pranë të sëmurit. Mos vallë dhe makina ishte po aq e shtrenjtë sa dhe njeriu?! Nuk e kisha fjalën për vlerën e tyre. Unë e kisha të qartë se kapitali më i çmuar është njeriu. Po defekti i saj i prëokuponte njerëzit ashtu siç i prëokupon një njeri i sëmurë. Nga xhamet e sipërme të çatisë drita e diellit hynte me vështirësi e rripat e artë të tij tashmë kishin filluar të humbisnin verdhësinë e tyre e po përskuqeshin.

— Po ngryset — foli njëri.

— Le të ngryset, nuk do të shkojmë në shtëpi, ore, sikur ta dimë që do të gdhihem prapë këtu, motorin nuk e lëmë pa ndezur. — Ishte usta Akili që kishte vendosur të hahej një herë e mirë me atë motor kokëfortë që nuk pranonte të ndizej.

— E di unë pse nuk ndizet ky motor, fajet i kanë tornitorët, që i lënë pistonët të gjerë si gunga!

Ishte djaloshi i hequr motorist, me atë shprehjen e syve të tij të zjarrtë, me lëkurën e zeshkët, që ishte bërë i shpejtë si një tigër...

— Ç'të bëjmë, Sotir, do të punojmë me torno të tillë, apo të presim ndihmë nga Amerika, hë? — Usta Akili nxori një kalibër të vjetër nga xhepi i prapëm i pantallonave.

— Mos na e zër në gojë atë «putanë», usta Akili, se, ta dimë që të bëhem i copë, qejfin asaj nuk ia bëjmë.

Nga lart burri i qeshur ia dha një gazi me krisma të fortë.

— Na e marrtë të keqen motori! — foli Vasili e gjindja e gjithë u shkul së qeshuri. Atë natë motoristët vendosën ta gdhinin përsëri aty, në ofiqinën e nxirë nga nata dhe të ftohtë nga lagështira e tepërt.

Motori punonte në mimo si një qenie e urtë e shtruar. Vasili, me sy të skuqur nga pagjumësia, kotej mbështetur në gomën e madhe. Dukej qartë që ai, si një mëmë e mirë që gdhijet mbi kokën e foshnjës së sëmurë, e kishte kaluar gjithë natën në pritje se mos makina merrte superxhiro dhe puna e motoristëve vinte huq dhe e humbur. Një sakrificë të tillë zor se e bënte njeri tjetër. Por isha i gabuar. Motoristët, ndonëse të lodhur nga gjithë ajo natë pa gjumë, ishin në punë dhe nuk pranuan të shkonin në shtëpi.

— Mirëmëngjes! — i fola unë Vasilit.

— Qenkeni ju, drejtor! — Ai u mat të ngrihej. Nuk pranova ta vija në mundime, prandaj dhe e ndalova.

— Bëre mirë, drejtor, sikur kam zënë ca rehat kështu. Kemi kaluar një natë të vështirë, po të ngjeshur me punë, e shakara sigurisht, po ta dish, drejtor, kemi djem të mirë, ustallarë të vërtetë, që s'ua ha qeni shkopin, e sidomos ai Akili! Artist është në zanat dhe ka mësuar shumë si nga francezët, edhe nga italianët. Vetëm ta dish se ai tani i vë në majë të gishtit edhe francezët, edhe italjanët, kaq e ka shqipoja, po e mësoi, ec e mbaja zanatin, të kam rixha!

Thellë në shpirt ndieja një shqetësim të madh. Më vinte keq që isha larguar nga grupi i motoristëve, do të kisha mësuar shumë sekrete të detaleve të tjera që fshihen në brendësinë e cilindrit.

— Shkojmë pimë një kafe! — Vasili më kishte zënë për supi e unë e kuptova se çdo kundërshtim ishte i kotë.

Në lokal nuk kishte njeri. Kafexhiu, i shpejtë si

era, na i solli kafetë. Ai diçka kishte me shoferin e qetë, prandaj dhe i foli në vesh. Siç dukej e pyeti për mua. Pastaj, si mësoi të vërtetë, më dërgoi një buzëqeshje të ngrirë.

— Eshtë dredharak si një ngjalë, po kafetë i bën të mira. Një kafexhi i afron klientët e tij vetëm kur di të mbajë maskën e singertë në fytyrë.

— Ç'do të thuash me këto maskat, Vasil?

— Njeriu eshtë i çuditshëm! Deri dje plakat na e kishin mbushur mendjen se zoti na kishte krijuar nga balta. Në këtë budallallëk kishin gisht priftërinjtë. Ishin dhe janë finokë shërbëtorët e kishës, meshën më të mirë e hanë vetë dhe nuk ia shpien të madhit zot që nuk dihet se ku eshtë. Tani mësuam se njeriu ka ardhur nga majmuni. Për besë, kur ia tregova plakës këtë sekret që ka zbuluar shkenca, ajo jo vetëm që u lebetit, po ka tri javë që ngrihet nga tryeza sa më shikon që ulem të ha bukë. Më ka pjellë belaja...

— Paske filluar të mësosh, Vasil!

— Nuk kam kohë, por edhe duarlidhur nuk kam qëndruar. Kam marrë një laps kopjativ e një libër. Lexoj disa fjalë e pastaj i kopjoj. Rri dhe natën pa gjumë. Kam mësuar shumë gjëra e mund të them se di diçka që mund të më ndihmojë në zanat. Kështu nga fjalët anglisht që janë në kroskotin e makinës kam mësuar se sa duhet të jetë temperatura e ujit e sa presioni i vajit.

— Duhen me saktësi këto?

Ai qeshi me pyetjen time. Unë vështroja vijën e ngjyrës gushëpëllumbi që kalonte si një e çarë në faqen e tij buçko. Më siguri ajo vragë nuk ishte gjë tjetër vetëm se gjurma e lapsit kopjativ, për të cilin po më trengonte.

— Sa gjëra duhen me saktësi, shoku drejtor, prandaj dhe ne duhet të mësojmë e të mësojmë. U ngjirën shokët së këshilluari: «Mësoni e vetëm mësoni!»

— Po, ke të drejtë, Vasil, dhe unë duhet të mësoj, e duhet të mësoj shumë.

— Si, ore, nuk ke për të mësuar? Ke të bësh me xhenerikët, motoristët e tornitorët. Të gjithë botë më vete

janë. Janë djem të zhdërvjellët. Po të duan, të sjellin vërdallë sa të lodhesh dhe punë të mos bësh, por, po u shkrepit pér punë, pér besë, nuk kanë shok të dytë. Janë punëtorë, e çfarë punëtorësh se. Po iu qepën punës, e gllabërojnë dhe, po e futën në duar motorin, o ai, o ata. Janë njerëz të mire.

—Me sa duket ju e paskeni punën grurë me ta, Vasil.

Duke e pyetur, shpresoja të zbulojë se sa i vërtetë ishte sinjalizimi që kisha marrë para disa ditësh pér motoristët. Flitej se merrnin para nën dorë. Komisari, që ishte zverdhur nga inati, më kishte këshilluar ta mbaja në heshtje të plotë këtë sinjalizim.

— Grurë, e pse të mos e kem? Unë e kam si parim në jetë që me njerëzit të shkoj mirë. Fundja njeriu me njeriun jeton e nuk kuptoj se si disa njerëz kanë guxim e tregojnë me një farë krenarie, si të kenë bërë ndonjë trimëri, zënien e tyre me njerëzit. Të kuptohemi, unë e dua njeriun e ndershëm, atë që nuk ka maska. Më ka bërë pështypje njëherë kur kam parë dy maska në reklamat e teatrit. Pyeta pér to e më thanë se njëra qe e njeriut qesharak e tjetra e të pikëlluarit. Kërkova maskën e njeriut të ndershëm që s'është as qesharak e as qaraman, po më thanë se s'ka... Natyrisht s'ka si të ketë.

Ndoshta ju ka bërë përshtypje se si më presin në të gjitha repartet e oficinës. Por ta dish se e pata të vëشتirë sa u hyra në shpirt shokëve. Ndodh që të rrish me ditë në gjirin e tyre, të marrësh pjesë në bisedime, në punë, dhe t'u japësh dhe cigare, ta dish se nuk ke mundur t'u hapësh kanatet e zemrës e nuk ke hyrë atje. Duhet t'i lyesh duart me graso, t'i ndotësh ato jo sa pér t'u dukur, sepse atëherë të ka shkuar puna huq dhe mundimi kot. Po e kreve gjithçka me shpirt, më zemër, me gjithë qenien tënde, atëherë ta dish se ke hyrë në gjirin e klasës punëtore, je bërë biri i saj. Punëtori ka intuitë t'i njo'hë njerëzit e tij. Po të njoihu, ta dish se ke fituar atë virtyt që të dallon nga intelektualët e tjerë, dhe habitesh dhe vetë se sa të rriten forcat morale. Ja, kjo është fuqia e klasës punëtore, në të cilën duhet hyrë pa poza, pa mendje-

madhësi, pa ngjyrë, i drejtë, me zemër të hapur e pa qëllime të këqija. Punëtori ta njeh shpirtin e, po pate sjellje të shitura, të urren, të tall, të vë në lojë, të mbyll portën e shpirtit të tij, e atëherë më mirë të marrë lumi!

Ai fliste me zjarr. Sytë i ndritnin e ftyra ngjyrë bakri i merrte më shumë shkëlqim, si të kishte kaluar një pastrim me sidol.

Megjithatë kam sinjalizim se ka nga ata që marrin para nën dorë.

— Kush kështu? — Ai tani ishte zbehur e më vështronë direkt në bebzat e syve me shpresë se mos unë bëja një shaka të rëndomtë.

— Motoristët — i thashë dhe më erdhi keq që po ia prishja kënaqësinë që ndiente kur fliste për kolektivin e punëtorëve, po në fund të fundit unë kisha qëllime të mira, ta përsosnim këtë kolektiv punëtorësh e jo ta po-shtëronim.

— Nuk është e mundur, do të jetë shpifje, shpifje e ndyrë, do ta ketë hapur armiku këtë shpifje me qëllim, është puna e tij. — Ai përpiquej të mbante të dridhurat e unë kuptova se Vasili kishte kaluar atë dhëmb sigurece tek kafshonte për vdekje qetësinë. Ia tregova ngadalë emrin e personit, për të cilin flitej e dyshohej. Ai hodhi vështrimin poshtë në një pikë të lokalit e pastaj, duke ngritur kokën lart, foli:

— Pyll pa derra nuk ka, por ai është treguar maskara!

— Nuk do të jetë keq që këtë rast ta ngremë për të diskutuar në organizatën e partisë, shoku Vasil. Unë jam i mendimit me ju, që punëtorët të janë të pastër, pa maska, pa cene, pa vese, për ata duhet të interesohet si një mëmë partia, apo jo?

— Ke shumë të drejtë. Duhet bërë problem edhe në mbledhje të kolektivit, të dënohet fajtori, bile rëndë, shumë rëndë, si ka guxuar të hedhë njolla në petkun e klases punëtore, maskarai?...

Biseda me Vasilin më hapi horizonte të reja e unë përfitoya shumë prej saj. Më bëri shumë përshtypje re-

volta e tij, kur mori vesh se dikush e kishte prekur klasën punëtore, nderin e saj dhe ashtu, pa ditur se çfarë bënte, i kishte hedhur një njollë. Rasti ishte interesant e sinjalizimi i vërtetë. Motoristi, një burrë i gjatë me flokë të verdhë, dukej si një njeri i rrashur në derstilë, e cila, jo vetëm i kishte nxjerrë ngjyrën që do të kishte pasur më parë, por e kishte mibushur me kaq vese e sjellje të këqija, sa ishte vështirë t'i përshkruaje. I zgjuar, ai përpinqej t'u bënte bisht të gjitha pyetjeve tona e pastaj, si mendohej një copë herë, u dredhonte atyre me shumë marifet. Zë-vendësdrejtori, Mihali, një njeri i nxituar, po që e kishte shpirtin të pastër si kristal, nuk dinte se ku ta vendoste karrigen. Ishte bërë shumë nervoz e turfullonte porsi një kalë i lodhur. Kur në zyrë ishte komisari, i qetë dhe i rreptë, Mihali nuk ishte i zoti as të fliste, as të pyeste dhe as të bëhej nevrik. Dhe atë ditë, kur zëvendësdrejtori e kishte të vështirë të duronte e u mat të kërcënonte motoristin, zëri i ashpër i Luanit e shtangu në karrige.

— Ju, shoku zëvendësdrejtor, mos u nxitonni, merreni punën shtruar dhe pa kërcënime, ai do t'i tregojë vetë të gjitha fajet që ka bërë, fundja nuk është para një trupi gjykuas, po para shokëve të tij!

Mihali ishte ulur në karrige e pastaj nuk ishte ndier. Nuk dija se si t'i kuptoja fjalët e Luanit se motoristi ndodhëj para shokëve të tij e jo para një trupi gjykuas, si një arsyetim të drejtë apo si një diplomaci për të nxjerrë fjalën nga goja e heshtur.

— Habitem pse jeni shqetësuar kaq shumë përfatin tim. — Motoristi, që e kishte ngritur kokën e na kishte vështruar me frikë, i lëshoi fjalët shpejt e shpejt s'i të donte të shpëtonte prej tyre.

— Si pse shqetësohem përfatin tënd, Nesti? Ti je vëllai ynë, shoku ynë. Për atë pesëqindëshe që ke marrë, më vjen turp edhe mua.

— Nuk ia kërkova, vetë ma dha, përkëtë s'kam aspak faj dhe këtë duhet ta kuptoni edhe ju.

Duke dëgjuar fjalët e tij, mendja më shkoi te denoncimi i shoferit. Cili prej tyre gënjkente?

— Shqetësimi ynë duhet t'ju mësojë ju se ende keni

vend në gjirin e klasës punëtore, do të jetë më mirë për ju që të na tregoni të vërtetën, kush e ka fajin, ju apo ai? — fola unë.

— Nuk kam bërë ndonjë tradhti që të jem larg gjirit të klasës punëtore, shoku drejtë.

Nesti ishte djalosh me guxim, po kjo nuk do të thoshte aspak se ai nuk kishte faj.

— Më duket sikur nuk do të na kuptosh, Nesti.

Toni i sekretarit të partisë ishte i butë, shumë i butë e unë mendova për një çast sikur ne, të gjithë, po e përkëdhelnim fajtorin.

— Pushim në vend, përse ia zgjatim fillin kësaj komedie!

Mihali kishte duruar shumë dhe ja, tani, nuk e përmibante dot veten.

— Mos u nxito, Mihal!

— Nuk ka këtu pér t'u nxituar, shoku sekretar i partisë. Pushim në vend dhe pikë! Mua më duket se shoku Nesti po na tërheq pér hunde që të gjithë.

Nuk më erdhi mirë; ai dashje pa dashje na kishte ulur të gjithë para syve të fajtorit.

— Ju këshilloj të mateni kur flitni, shoku Mihal!

Por ai kishte marrë zjarr e, kur ndizej Mihali, ishte vështirë të pushonte.

— Ai, shoku sekretar, ndien kënaqësi kur na vështron ne që lodhemi. Po të kishte vendosur t'i pranonte gabimet, nuk kishte asnjë arsyë të mos tregohej i ndershëm, prandaj nuk ka pse ta zgjatim punën, pushim në vend e pikë! Ju shoku Andrea jeni dakord?

Andrea, kontrollori teknik që ishte një tip i heshtur dhe shumë i përvuajtur, në raste të tillë nuk ia prishtë Mihalit, që karshi tij ishte një zot absolut.

— Unë gjithmonë ju kam thënë, shoku Mihal, se koha është flori e gjynah ta humbim atë pa punë.

Një përgjigje e tillë ishte melhem i vërtetë pér shpirtin e revoltuar të Mihalit që i lëshoi një vështrim dashamirës vartësit «të zgjuar».

— Megjithatë, shokë, nuk duhet të nxitohemi. Është fjala pér fatin e njeriut, unë mendoj se shoku Nesti du-

het të hapet para nesh, sepse nuk ka asgjë të keqe. Të vërtetën ne do ta marrim vesh edhe sikur Nesti ta mbyllë në bririn e buallit.

— Ashtu është, shoku sekretar, po Nesti nuk duhet të heshtë më, se e teproi.

— Mirë... Unë ia kërkova të hollat!

Në sallë kaloi një murmuritje e gjatë habie.

— Vështro sa mirë e the dhe shpëtove si ti, si ne.

Mihali na vështroi një herë me një pamje triumfi dhe pastaj, si ta kishte marrë situatën në dorë, vazhdoi:

— Gabim të madh ke bërë, more djalosh, tani ktheja të zotit pesëqindëshen dhe vëri gishtin kokës, mos gabosh më! Kupton?

— Ngadalë, Mihal, ç'po bën kështu? — Komisari ishte tronditur.

— Po e këshilloj, tani gjithçka u mor vesh e unë besoj se jemi kaq me mend sa të hidhemi në problemet që na shqetësojnë më shumë.

— Jo, shoku Mihal, puna nuk duhet të merret kaq thjesht. Nesti ka bërë një faj shumë të rëndë e për këtë do të përgjigjet para nesh, para gjithë kolektivit...

III

Pranvera kishte kohë që kishte pushtuar qytetin. Aroma e jargavanëve të dehte.

I zënë me problemet e ndryshme, nuk kisha mundur të nuhatja ajrin e përzier me parfumin e trëndafilave, të dëgjoja cicërimat e zogjve gazmorë e trazavaçë që mbushnin natyrën me gjithë atë zhurmë. Më dukej sikur apo isha zgjuar nga një gjumë i gjatë e i thellë dhe papritur e pa kujuar rashë në gjurmët e pranverës nazeleshë.

Dielli ngadalë po kapërcente qafën e malit e, për një çast, i gjithë qyteti dhe bulevardi i mbushur me njerëz u mbulua nga një pelerinë e madhe e purpurt. Gjithmonë më ka pëlqyer perëndimi i diellit. Kur isha i vogël, e kam pasur zakon të rrija gjatë në prehërin e gjyshit e me sy të pulitur vështroja me durim e ëndje shkarjen e nga-

daltë tē diellit prapa maleve. Mendoja se nuk kishte bukuri tjetër pérveç perëndimit tē diellit e sigurisht perëndimi më i bukur nē botë ishte ky i vendlindjes sime.

Sa jam habitur kur kam parë perëndimin e diellit nē bregdet! Ajo ditë do tē mbetet e paharruar nē jetën time. Dallgët e detit si flatra tē një shpendi me atë ledhatimin e tyre po e përcillnin zotin e jetës si me orkestër lyrash. Deti i gjerë e i qetë nē gjyrë blu tē thellë më dukej si një udhë madhështore, e shtruar vetëm për tē vendosur dielli këmbët e zjarrta. Pastaj qetësi, një qetësi fantastike. Më dukej sikur tē gjitha qeniet ishin trembur e tulatur ngaqë dielli po shkonte prapa malit. Në atë qetësi tē purpurt vështroja se si gjysmohej topi i zjarrtë dhe më dukej se po zhytej ngadalë nē det për t'u freskuar...

Pastaj një vezullim i dobët kandilash që vareshin nē qiell që për disa çaste, ashtu papritur e pa kujtuar, transformoheshin nē yje... Bukuria e perëndimit tē diellit ka zënë një vend tē veçantë nē zemrën time.

Me tē tilla kënaqësi po ngjitesha nē rrugën e gjimnazit.

Pikërisht me këtë rrugë, shumë vjet më parë, me libra nën sqetull kisha kaluar edhe unë.

Valë kujtimesh më erdhën apo shkela nē rrugicën e shkollës. Miq e shokë më dilnin para sysh me çanta nē duar, me hundë tē skuqura nga tē ftohtët. Mc kujdes hodha hapat nē shkallët e gurta. Ato shkallë tē mëdha e tē skalitura me kujdes nuk kishin ndryshuar, vetëm një cifël ishte hequr prej tyre, siç duket nga ndonjë shpërthim bombe.

Porta e rëndë prej hekuri, lyer nē tē kuq, ishte po ajo dhe nē paraqitje tē jashtme shkolla nuk kishte ndryshuar pothuajse fare. Bile dhe goditësja e varur si një kokërr dardhë nuk kishte luajtur nga porta, megjithëse nē jetën e njerëzve kishin ndodhur ndryshime tē mëdha.

U futa nē korridordin e madh tē shkollës. Atje ishte qetësi. Nga muret më vështronin me sy tē pikëlluar portretet e shkencëtarëve. Më dukej sikur ata më kishin dalluar se isha një i njobur i vjetër, një ish-nxënës i kësaj shkolle, dhe po mateshin tē më flitnin.

M'u kujtua një histori që lidhej më fotografitë e shkencëtarëve. Ato ishin të vjetra sa edhe vetë shkolla. Një nxënës i rritur që e hiqte veten të mësuar e shumë të ditur na frikësonte me portretet e murit. Ai na thoshte se ato portrete ishin fytyrat e nxënësve të parë të shkollës që nuk kishin mësuar e ishin plakur, pa vënë dy para mendje. Këto fotografi, — thoshte ai, — shkolla i mbante për të demaskuar dembelët e për t'u treguar se ç'do t'i priste të gjithë ata çapkënë që nuk do të mësonin dhe nuk do të ishin të urtë si shqerra. Më vonë, bile edhe tanë, na qeshej me këto frikësimë e shantazhe, madje na e kishte qejfi edhe neve t'ua punonim kështu nxënësve më të vegjël.

I humbur pas kujtimeve të shkollës, nuk kisha vënë re se një vajzë ishte afruar dhe, kur më foli, u trondita.

— Ja ku u bëmë dy të vonuar!

U ktheva me vrull. Para meje, veshur më triko të kuqe e fund blu, qëndronte një vajzë me sy të mëdhenj ngjyrë deti e të qeshur.

— Unë... nuk jam vonuar... Desha të takoja profesor Janin.

— Mendova se dhe ju ishit si unë. Gjithmonë vonohem, sot e teprava. Radio Tirana po jepte një opera të bukur të Verdit. Ju pëlqen muzika?

Nuk dija si t'i përgjigjesha. Që vajza kishte njohuri të mëdha në lëmin e muzikës, nuk duhej ndonjë marifet i madh ta kuptoje, marifet duhej në përgjigje.

— Muzika... sigurisht që më pëlqen, — iu përgjigja. Vajza ngriti flokët me një lëvizje të kokës dhe pastaj, duke vështruar me frikë nga roja i shkollës, më bëri me shenjë të heshtja.

— Duhen dhe njëzet minuta të bjerë zilja. Rrimë në korridordin përpara shkallëve, atje mund të flasim më lirisht.

Ka raste kur zemra e njeriut fillon e hedh një hap të tillë të nxituar që të skuq faqet e të ngatërron gojën. Unë siç duket hyja në kategorinë e atyre që zemra u merr gojën dhe, mjerë ai që është memec në kësi rastesh.

Me kujdes e shtyva derën që të mos bënte zhurmë.

Ato njëzet minuta kaluan shpejt, por ne mundëm të flit-nim për shumë gjëra. Vajza ishte e çiltër dhe fliste shpen-guar. Ajo e ndjeu e para tingullin e ziles. Si u largua ajo, unë mbeta i vetëm në mesin e korridorit të ngushtë tek mbaronin shkallët e shkollës. Më lindi dëshira ta vështroja përsëri atë vajzë, ta kisha pranë dhe të bisedoja me të. Nuk dija ta shpjegoja ç'po ndodhë me mua. Ndoshta kjo ishte vetë dashuria! Mundet të ishte dhe kështu, por unë nuk jam specialist për dashurinë, prandaj dhe nuk di çfarë të përcaktoj për të. Ajo më foli për vete, e quanin Katerina, më tregoi edhe për të atin, Nikollën. Babai i saj njihej dhe respektohej nga gjithë qyteti si mësues shembullor. Edhe unë i fola për familjen time. Ajo u prek shumë. Gjer këtu kaloi shumë mirë. Ne biseduam si dy të njojur, apo si dy miq të vjetër. Pastaj ajo më foli për muzikën dhe, të them të drejtën, unë po e ndieja veten ngushtë. Kur ra zilja, unë u gëzova, sepse do të liroheshë nga ky siklet, po shpejt gjendja ime ndërroi, u dëshpërova pa masë. Ajo hyri në mësim, ndërsa mua do të më pëlqente të rrija gjatë me të.

Me kokën tym u takova më profesor Janin, për të cilin vazhdoja të ruaja respektin e mëparshëm dhe vija e takoja shpesh. Pas dhjetë minutash ai hyri prapë në mësim dhe unë nuk dija se ku të shkoja. Gjithë atë ditë isha si nëpër tym. Natën mezi më zuri gjumi e pashë një endërr të llahtarshme.

Në fund të rreshtit të gjatë të kapanoneve të mëdha, si një kriesë e frikshme e parazite, ngjitur me muret e garazheve, të mbushura gjithë dritë e makina, ishte një sallë e vjetër, e ndërtuar me plitharë.

Pikërisht në këtë sallë të vogël po zhvillohej atë ditë mbledhja e motoristëve. Puna kishte arritur, siç shpre-

hej komisari, në pikën e vdekjes së sipërme.¹⁾ Kjo gjuhë ishte huajtur nga termat teknike dhe nga sekretet e po kësaj gjuhe.

Si tryezë për presidiumin shërbente një kashon i madh, të cilin, dikur, plot me vegla, ua kishin zënë plaçkë lufte gjermanëve. Ajo arkë, e mbuluar me një cohë të kuqe, ishte e ulët e nuk ngrihej mbi stolat e reshtuar që kishin të njëjtën lartësi. Në sallë bridhnin shtëllungat e tymit të duhanit e ndihej një zhurmim i fortë. Usta Petroja, i gjatë e i thinjur, me zërin e trashë e të ngjirur, përpinqej të vendoste qetësinë duke goditur arkën me grusht:

— Qetësi! Qetësi! Nuk lejohet zhurmë, pushoni xhanëm!

Nuk di se çfarë më kujtonte zëri i ashpër i tij, me gjithëse pa ditur as vetë, më hipte një e qeshur e bren-dshme që më dridhë trupin.

— Na trembe me atë «skapamenton» tënde, o Petro!

— Mos i bjer asaj arke aq fort, se do ta thyesh me atë putër si prej ariu.

— Mashallah, dorë ka, jo llafe, si një varre!

Thumbar ishin nga më të ndryshmit e të gjithë në adresë të Petros. Mjeshtri plak e kishte siklet zgjedhjen në presidium. I kapur nga një ndjenjë ndershëmërie e rregulli, ai nuk lejonte asnjerin nga pjesëmarrësit e mbledhjes të pinte duhan ose të bënte zhurmë e romuze. Meqenëse ishte shumë i rreptë në këto rregulla, ai shpresonte se ndonjë ditë zgjedhësit e tij do të mërziteshin nga kërkuesat e forta e nuk do ta zgjidhnin në presidium. Po, si për inat të tij, kjo nuk po ndodhë; të zgjedhurit në presidium vazhdonte si një avaz i vjetër. Plaku pati menduar se ishte sjellë shumë butë, prandaj dhe nuk kishte shpëtuar nga presidiumi. Atëherë ai filloi të ndalonte folësit që përdornin në diskutimet e tyre fjalë të rënda e banale, duke u kujtar se një breshëri me fjalë të tillë

1) Pika e vdekjes së sipërme është koha kur pistoni ka shtrënguar gazrat në testatë dhe pret shkëndijën elektrike që të ndodhë shkrepja e fuqishme, e cila vë në lëvizje gjithë motorin.

e vret njeriun e ndershëm më keq se plumbi. Por edhe kështu ai nuk kishte shpëtar nga zgjedhjet në presidium. Atëherë ai e la gjithçka në dorë të shoqërisë. Le ta zgjidhte ajo punën e qëndrimit të tij në presidium.

— Ti, Petro, bën gabim që na e pret fjalën, me të prerë fjalën, ma preve dhe mendimin, gjema tani të lutem mendimin!

Në sallë plasi një e qeshur e furishme, e gjëzueshme dhe e fortë. Po diskutonte motoristi Maqo Riza. Ai vinte i shkurtër e i dobët, ishte brisk nga goja dhe para tij të gjithë motoristët e tjerë e ndienin veten pisk.

— Mos fol dëngla, Thoma, vazhdo fjalën drejt e fol për turpin e Nestit!

— Atje e kisha dhe unë fjalën, te Nesti! Më duket sikur po e zmadhojmë vetë gabimin e tij, fundja ç'ka bërë Nesti. Mori një pesénapolonëshe nën dorë. Mua më vjen për të qeshur kur i japim kaq rëndësi kësaj pune. Pa mendoni, o shokë, se sa marrin shoferët nga pasagjerët, e ne njëherë e futëm lugën në pjatën e mjaltit e vështro se çfarë bëhet. Nuk e quaj të drejtë një gjë të tillë!

U ndje një gjullurdi në sallë. Fytyra e Luanit u skuq e usta Petroja u vështrua sy më sy me të.

— Me lejë, shokë të presidiumit?

— Fol, shoku Josif!

Unë e vështrova djaloshin e gjatë me leshra të dredhura, me ata muskuj të zhvilluar si një trup atleti e sy të gjallë.

— Maqoja foli shumë gabim, kaq gabim, sa nuk bëhet! Përse ta mbrojmë Nestin? Ta dish ti, Nesti, ai që të mbron, nuk ta do të mirën e nesër kërkon të të shohë më thellë në gabime! Nga unë ta kesh kujtim këtë porosi! Mos e dëgjo Maqon, e ca të tjerë si Maqoja, ngrehu këtu midis nesh e hape zemrën, na thuaj se ke gabuar, se një sjellje e tillë nuk është sjellje e punëtorit të sotëm. A e di ti q'do të thotë të kesh pushtetin në duar? Një besim e një under të tillë pak e kanë në botë.

— Fjalë të bucura na the ti, i biri i Ilovicës? — e ironizoi Maqoja djaloshin e ri.

— Pusho ti, shoku Maqo, presidiumi nuk ta dha fjalën që flet kështu pa lejë!

— Rri, o Petro, më qafsh, léri këto kärcenimet, se ne të zgjodhëm në presidium. More, po sa shet mend ky plak!

— Shokë, unë mendoj të nxirret jashtë nga mbledhja shoku Maqo si i padenjë! — foli një plak që kishte ndezur llullën me duhan.

— Qepe gojën dhe llullën, se nuk jam ndonjë burgjez unë që të më nxjerrë koka jote nga mbledhja! — kundërshtoi Maqoja që tani ishte nxehur e nuk e përbante veten.

— Në votë propozimin tim, në votë e hidhni! — shkumëzonte plaku që nga zemërimi e kishte shkundur llullën mbi gjunjët e bollkave të tij.

— Qetësi! — ulëriti Luani!

Zëri i tij u ndje në sallë si një buçitje topi. Zhurma ra ngadalë siç bie vrulli i një stuhie. Pastaj u ndien kollitje të thata; disa me vetëdije e disa pa vetëdije.

— Turp, për besë, turp për të gjithë ne e për mua që jam komisari juaj!

Tani qetësia u bë e plotë. Kurrkush nuk guxonte ta vështronte në sy komisarin e skuqur nga zemërimi.

— Po ju paralajmëroj, shoku Thoma, tjetër herë, po mbajtët qëndrim të tillë, ta dini se do t'ju nxjerrim jashtë, mos ma pritni fjalën, do t'ju nxjerrim jashtë! Me ligjet e rregullat e diktaturës së proletariatit nuk do të lejojmë të tallet asnjeri, shoku Maqo!

— More, po ç'faj kam bërë unë i ziu? Nesti ka vjedhur e ju më drejtoheni mua!

— Nesti ka gabuar, e ju e shtyni më shumë në rrugen e mbushur me njollat e borgjezisë, ja gabimi juaj, mos ju duket i pakët, shoku Maqo?

— Mirë, po të jetë kështu, dhe unë e dënoj veprimin e Nestit. — Ai ishte zverdhur e dridhej.

— Ja këtë të kishe thënë më parë, përsë na mundon me ato vërci-mërcit e tua, a derëzi!

— Jo! Nuk shpëtohet kështu me kulaç pas brezit! Nuk janë kaq të lehta gabimet e tua të reflektuara kaq

shpesh, shoku Maqo. Kërkoni të na hidhni hi syve! Ju duhet të thelloheni në fjalët që thoni e vetëm pasi të keni kuptuar mirë se në ç'pozita jeni, atëherë të flitni me zemër të hapur! Ju jeni po aq fajtor sa edhe Nesti!

Për një çast m'u duk sikur bubullima e nxirë kaloi nga koka e Nestit e tani po derdhej në kokën e Maqos. Po nuk ndodhi kështu. Komisari dinte të tërhiqeja që mirë, sa problemi i shtruar në diskutim të mbetej po ai. Mbledhja po ngjante me një rrahje të fuqishme që zakonisht i bëhet metalit të nxehur në forxhë. Kështu që padashur para syve të tij ajo barrakë, e ngritur me plitharë, tashmë ishte transformuar në një farkë të vogël ku po kalitej njeriu i ri ashtu siç kalitet në kudhër çeliku. Edhe sot para sysh më del ai imazh i habitshém dhe i vërtetë. Luan më dukej sikur kishte përveshur mëngët deri në bërryl e me muskuj të fuqishém po rrihte në kudhrën e mendimit gabimet e Nestit, duke i shtypur e bërë petë, ashtu siç bëhet petë një kavallotë e këputur!

Lindja e njeriut të ri! Sa vështirësi paraqiste ajo dhe sa punë na nxirrte pérpara kjo lindje! Po ne ishim komunistë e mes nesh si jehonë e një zëri të fuqishém endej parulla «S'ka kala që nuk marrin komunistët». Ne ishim brezi i vjetër, i ngjeshur me copëra metali nga lufta e beton nga ndërtimi.

Duke ecur një ditë mes pazarit të mbushur me blerës e shitës, na zuri veshi një bisedë të habitshme:

— *Mbaruam vëlla i dashur, mbaruam, kaq e pati fuqia dhe lavdia jonë, shekulli ynë vdiq e së bashku me të vdiqëm edhe ne, banorët e shekullit të artë.*

— *Jo, Nikollaq, ndoshta ramë nga dynjallëku, po, pér të vdekur, nuk do të vdesim kaq kollaj sa mendon ti, pér shumë kohë era e firomë jonë kanë pér të prekur hundët e tyre, pér këtë jam i bindur, më vraqtë kryqi në të gënjej!*

— *Nuk po i kuptoj, Dhionis, këto paravolitë e tua.*

— *Ne po lëmë prapa paranë... Kjo shejtane ta trubullon mendjen, Nikollaq, ta trubullon mendjen ashtu siç na e ka trubulluar mua dhe ty... sa shumë vese po lëmë*

prapa ne, e njerëzit janë të infektuar nga këto vese si nga gripi.

— Kanë për t'i zhdukur me radhë këta veset, siç priten me kosë ferrat, për këtë jam i bindur si buka që ha — iu përgjigj me të shpejtë tjetri.

— Po ndodhi kjo, atëherë hapu dhe të futemi, po, mos harro se një bisk i prerë nga trungu i plepit lëshon bisqe të reja! — citoi i pari me një zë dhelparak.

— Dëngla, kjo është njëlloj si të vështrosh èndrra me sy hapur.»

Kishte kohë që e kisha dëgjuar këtë dialog dhe tani, në këtë mbledhje delikate, mendja më shkoi te bashkë-biseduesit që tashmë e kishin gjetur vendin e tyre. Një gjë ishte e vërtetë, ata kishin lënë pas erën, mbeturina mikroborgjeze po shfaqeshin bile edhe të njerëzit tanë. Ç'vend i takonte Nestit? Pa dyshim Nesti duhej të rrinte midis nesh, po ne duhet të punonim, të ishim shumë vigjilentë.

— Ndoshta Nesti mund të ketë një fjalë, ai duhet të flasë dhe të shfaqë mendimin e tij — tha Petroja e i hodhi një vështrim nxitës.

— Ç'të flas, ju jeni më të vjetër dhe e dini më mirë se unë gabimin që kam bërë. Tani e kuptoj se unë, punëtor i një shteti të ri... kam gabuar shumë rëndë. Gabimi im mund t'ia bëjë qejfin vetëm borgjezisë, por unë nuk e dua dhe e urrej borgjezinë, prandaj e kam hak të më dënoni.

— Mirë foli!

— E hapi zemrën!

— Ja, kështu ka hije!

.....
U vendos që Nesti të punonte gjashtë muaj në lavazho
në larjen e motorëve...

*

* * *

Retë e murme në fillim u shfaqën në majën e malit të lartë. Pastaj si një vargan patash ato u afroan nga pe-

rëndimi i qytetit e, sa të hapësh kutinë e alumintë të Petros e të dredhësh një cigare, qelli vjen e nxihet. Plaku, duke u munduar ta ndizte cigaretën me eshkë, ma priti:

— Do të kemi shi!

— Nga e more vesh, usta Petro?

— Më therin koskat. Po më therën koskat e gjurit, një me një shiun e ke këtu. Pastaj dhe qelli u nxi.

Plaku kishte kokë të vogël e të thinjur e një palë sy të vegjël e shumë zevzekë si sumbulla të qelqta. Kishte një fytyrë të çuditshme që dinte ta ruante qetësinë.

— E kam njojur babanë tënd, shoku direktor, ishte plak i habitshëm dhe qejfli. I shkreti Ilo, këndonte mirë dhe kishte zë e jo llafe. Kështu i mori kjo luftë, ishte fati i tyre... — Plaku pshëretiu e unë e kuptova që ai kërkonte t'u bënte bisht kujtimeve të vjetra.

— Të vjen keq, xha Petro, kur nuk i ke njerëzit që duhet ta jetonin këtë kohë.

— Keq të vjen, o bir, po ne, të gjallët, duhet të punojmë shumë, të bëjmë edhe pjesën e tyre!

Plaku kishte dalë shumë mirë në shtegun që kërkonte ta fuste bisedën e nisur.

— Nestin mirë bëmë që e denuam, po më duket se po e shkelim ca; e kisha fjalën për të folur më shumë me punëtorët, ti je direktor, të ka vënë Partia të udhëheqësh, dhe mirë të ka zgjedhur, familje e luftës je. Nuk duhet të të rritet mendja, sepse na turpëron edhe ne, se të kemi djalin tonë, djalin e klasës punëtore, por ai zëvenëdësi yt, Mihali, sikur e ka tepruar pak zullumin.

Tani më dukej sikur retë e zeza, që kishin nxjerrë kokën nga maja e malit, ishin mbarsur me shi e drejtosheshin nga një dorë e habitshme.

— Ç'ka ndodhur me të, xha Petro?

— Si ç'ka ndodhur? — Plaku më vështroi me habi.

— Nuk e di ti se ç'bën ai? Thérret, shtyn, éshëtë bërë si një i huaj, i éshëtë rritur mendja dhe kakariset si një gjel deti. Më vjen keq, se e kemi djalë nga familje e mirë, e luftës. Hiqja pak veshët e thuaji të mbledhë ra-

daken, se, për ideal, do ta shpie punën deri në komitet të partisë. Dhe këtë ia thuaj!

Duhani dhe fjala e tij m'u dukën të forta. Më shumë zemërohej ai nga gabimet e shokëve sesa prekeshin vetë fajtorët.

U ndava me plakun dhe i menduar u nisa për në zyrë. Në korridorin e errët me siguri më pritnin njerëz.

Në sheshin e gjerë të rikuperove vështrova një burrë të shkurtër, të trashë, me përparëse lëkure që po vërtitej mes vjetërsirave e sheshit të mbushur me hëkurishte e gjithfarë shkatërrinash si një hjenë pas kufomave të kafshëve. Në atë çast më pushtoi një zemërim i pashpje-guar e i thirra:

— C'bën këtu?

Ai e pati njëherë të vështirë të përgjigjej, pastaj lëshoi një copë hekuri që mbante në duar dhe, duke më vështruar me sy të picërruar nga drita e diellit, si më njozu, m'u përgjigj:

— Asgjë, shoku drejtor, po vështroj një çikë këta hekura!

«Ndonjë njeri i pazhvilluar, i metë, që e kanë marrë në punë për mëshirë dhe e kanë caktuar për të hedhur hekurishtet», mendova unë duke shpejtuar hapat për në zyrë.

Shiu po shkarkonte ngadalë e ngadalë si i përgjumur. Zakonisht një shi i tillë, i heshtur si leshko, të rëndon pallton e gunën e të futet deri në koskë. Rrëketë e heshtura që kalonin mbi dritare më thyenin konturet e makinave e të njerëzve që kalonin para saj e mua më dukeshin si hije të veshura me rrjetë. Po pse të ishte kjo rrjetë te njerëzit e pse ata të më ngjanin si hije? Nga këto mendime të habitshme më zgjoi e trokitura e ngadalshme e ndonjë vizitori të turpshëm.

— Hyni! — thirra unë.

Dera u hap e në zyrë, i qullur nga shiu, u dha usta Akili.

— Mos ju shqetësoj? — Plakut që mbante beretë i qeshte nuri dhe sytë i xixëllonin.

— Jo, aspak, uluni, uluni! Merrni një cigare! — I zgjata një paketë «Tomori».

— Ju falemnderit, unë nuk e pi. Kam frikë se mos ju pengova dhe, po të jetë kështu, më falni!

— Po ju dëgjoj, shoku Akil. — Ai më vështroi njëherë mua, pastaj perdet e rënda të kuqe që ishin me pluhur, fotografitë e Marksit, të Engelsit, Leninit, Stalinit e të shokut Enver që kishte dalë me uniformën ushtarake e, duke mos ditur se ku t'i drejtonte sytë, më foli si me turp:

— Po vjen festa e 1 Majit, shoku drejtor, e unë kam menduar **dığka**.

1 Maji. Po, ai kishte të drejtë, së shpejti vinte festa.

— Shumë mirë, po çfarë keni menduar?

— Të krijojmë një aeroplan...

Plaku i tha këto fjalë shumë shpejt, si të donte të shpëtonte prej tyre.

— Aeroplan!...

— Po. Po, shoku drejtor, një aeroplan.

Më dukej se çudira të tilla kisha për të dëgjuar shumë në këtë ndërmarrje ku drejtor isha unë.

— Nuk ju besohet? I kam të gjitha të llogaritura, të gjitha, ja këtu! — Ai më lëshoi një tufë me skica, në të cilat shtriheshin barku dhe krahu i mjetit.

— Si është e mundur, usta Akili, ne nuk kemi asnje mundësi të prodhojmë një motor aeroplani!?

Plaku qeshi me zemër të mirë për shqetësimin tim. Ai m'u afrua pak nga ana e majtë e më foli:

— Nuk ia kemi fare nevojën motorit, atë e kemi të gatshëm. Është motori i një vture italiane, një «Milecento» e vjetër, e dalë jashtë përdorimit.

— Po trupi, krahët e aeroplanit?

— Dhe ata i kam menduar. Skeleton do ta bëjmë prej dërrase dhe pastaj do ta veshim me pëlhurë të lyer me tutkall. Do të bëhet një kriesë e bukur që do të mbushë gjithë atmosferën me gëzim. Kam menduar shumë për të dhe, ju lutem, shoku drejtor, mos ma prishni iniciativën. Do të dalë një avion i vërtetë, vetëm që nuk do të

ngrihet më shumë se tri pëllëmbë, po, për të ecur, do të ecë tamam si një veturë, me këmbët e tij.

— Kjo do të kërkojë shumë shpenzime e orë pune.

— Do ta ndërtojmë jashtë orarit, shoku drejtore.

Ai i kishte llogaritur në mënyrë të shkëlqyer të gjitha kundërshtimet e mundshme që do t'i bëheshin prej meje.

— Nuk do të ishte keq ta bisedonim njëherë me shokun Luan.

— E kemi biseduar dhe ai është dakord, pret mendimin tuaj.

«Mendimin tim! Luani me siguri që e njihet planin e ndërtimit të aeroplanit, ai donte të sigurohej nëse unë e prisja me qejf ndërtimin e tij.» Ideja nuk ishte e keqe, përkundrazi, gëzimi do të merrte zjarr e populli do të argëtohej pa masë. Usta Akilit i kishte shkuar ndërmend mirë kjo ide. Festa e 1 Majit na angazhonte gjithmonë me plane dhe projektplane. Midis ndërmarrjeve të qytetit shpalleshin gara e secila përpigjet t'ia kalonte tjetrës. Numrat ishin të ndryshme. Në to demaskoheshin kleri, papa, imperializmi amerikan, De Gasperi, Bevini dhe shumë personalitete të tjera reaksionare. Më kujtohet mirë se si një ndërmarrje na e kaloi në këtë festival talljesh me figurën e Çurçillit. Për këtë punë ata kishin gjetur një hamall që, si tip, nuk i linte asgjë manqut kryeministrat anglez. Një ditë në zyrën time hyri gjithë drojtje një punonjës i heshtur, i gjatë, me një hundë simpatike, që nga paraqitja e jashtme shumë mirë vetëm me pak makiazh mund të merrte formën e presidentit Truman. U gëzova kur ndesha në një element të tillë dhe mendja më shkoi në karnavalin e madh të 1 Majit, por mendimet më stepën në mes të rrugës, sepse i panjohuri kishte ardhur në zyrë për të lidhur kontratën për transportin e mallrave të ndërmarrjes së tij.

— Ndoshta dështojmë, usta Akili!

Mjeshtri kroi kokën duke mbyllur pak syrin e majtë si të ma bënte me shenjë dhe pastaj foli i vendosur:

— Mos kini merak, nuk do të na nxihet faqja.

Në zërin e tij kuptohej qartë besimi për fitoren dhe unë i dorëzova armët.

— Pa u ndier në zyrë u dha Arifi.

— Ca studentë kanë ardhur për vizitë, po nuk i lë roja, ndaj një delegacion i tyre kërkon të vijë te ju.

Vizitë? Studentë në oficinën tonë?! Nuk po merrja vesh se ç'po ndodhë kështu!

Usta Akili vuri kapelën në kokë e diçka murmuriti. Ai me sa dukej nuk kishte mbetur i kënaqur nga biseda jonë.

— Ndërtojeni, usta, aeroplanin tuaj, ndërtojeni!

Ai u gjëzua e sytë i shkëlqyen gjithë falënderim.

— Si të bëj, ta sjell delegacionin?

Arifi qysh nga dita e demaskimit të tij për shitjen e cigareve më fliste shkurt, pa më vështruar në sy dhe shumë ftohtë. Ai ende nuk e kishte kuptuar thellë në shpirt gabimin e tij.

— Po! Sillini!

Kur u mbyll dera e zyrës, vështrova njëherë rrëth e rrotull. Gjithçka ishte në rregull. Nuk më vinte aspak mirë që studentët, këta djem të rinj, të gjenin ndonjë çrrëgullim në zyrën time. Pastrimi ishte bërë në rregull e Arifi tregohej i kujdesshëm që të mos linte shkak qortimi. U ndje një e trokitur e shkurtër e me shumë takt.

— Hyni!

Në fillim u dha në zyrë një burrë i shkurtër me syze me rrëth metal që buzëqeshi, pastaj, pas tij, në rresht njëri pas tjetrit, u dhanë tre djelmosha, të veshur pastër, e në fund të tyre ishte ajo... vajza e liceut, e ëndrrës, Katerina!

Një trubullim më kapi në atë çast e ndjeva se gjaku më hipi në kokë.

Mësuesi më vështroi me habi që unë, një djalë i ri, të isha drejtori i një ndërmarrjeje të tillë!

— Urdhëroni, uluni ju lutem, zini vend rrëth tryezës.

Kisha vendosur t'i ulja njëherë, pastaj t'u përgjigjesha.

— Desha të di nëse jeni ju drejtori i kësaj ndër-

marrjeje? — Ai ishte një njeri i habitshëm që me siguri nuk besonte kollaj!

— Po, unë jam.

Po tani? Vallë do të zemërohet ajo që unë nuk i kam treguar të vërtetën?

— Shumë mirë, unë, desha të them dhe klasa ime, kemi vendosur të vështrojmë në praktikë kohët e motorit, sepse dhe ju... e kuptioni... — ai për pak tha «zoti drejtor», por e mbajti veten... — desha të them që kohërat e reja kërkojnë dhe mësimë të reja, shoku drejtor. — Më habiti ai njeri që fshihte aftësinë për të ushqyer të qeshurën.

— Shumë mirë keni menduar, shoku mësues!

Ai e reshti një herë buzëqeshjen nga fakti i hidhur që nuk e quajta «profesor», titull që përdorej shpesh nga nxënësit.

— Mirë, mirë, po roja juaj nuk na la!

Në tonet e zërit të tij dukej qartë se ai ishte zemëruar e se rregullat e forta të ndërmarrjes sonë sikur nuk po i pëlqenin.

— Tani po jap urdhër t'ju lejojnë.

Ata u ngritën dhe e hapën derën në kohën që recepitori i telefonit u vendos në llapën e skuqur të veshit. Ajo mbeti në fund.

— Kështu pra, ju qenkeni drejtor!

Unë rrija i heshtur më këmbë duke e mbajtur recepitori në dorë, por isha burrë dhe duhej ta mblidhja veten.

— Siç e shikoni!

— Nuk ju mendoja kështu.

Ajo tashmë e kishte mbledhur veten, i ishte afruar më shumë tryezës duke u mbështetur në të.

— Pse, si më mendonit?

— Si ju mendoja?... Si të them, mendoja se nuk mund t'ju besohej një ndërmarrje e madhe si kjo.

Ajo e dinte që ndërmarrja ishte e vogël e kishte filuar nga thumbat e saj.

— Unë jam i aftë për të gjitha punët që nuk kanë çanta si ajo juaja në duar.

Mendova se kisha folur para kohe e se Katerina do

të zemërohej. Por nuk ndodhi kështu. Një djalosh hyri me vrull në zyrë dhe i foli vajzës:

— Shpejt, Kati, se kaluan shokët!

— Tani po vij, Reksi, një minutë.

Reksi! Si emër qeni! Pastaj, duke vështruar sytë e saj me qerpikë të gjatë, mendja më shkoi te meloditë dhe kompozitorët. Për një çast m'u duk sikur e gjithë zyra buçiste nga harqet, kontrabaset dhe trompat e orkestrës, pas tyre një bori kamioni që kërkonte rrugën...

— Nuk më prisnit?

Erdha në vete. Unë kisha parë dhe njojur femra. Përse pérpara saj të shqetësohesha aq shumë?

— Jo, nuk ju prisja. Ju shkuant shokët.

Ajo ngriti tavllën e duhanit nga tryeza e, duke e vështruar atë, m'u përgjigj:

— Nuk kishit gjë tjetër pér të thënë?

Isha i trubulluar. Ajo vajzë nuk bënte aspak mirë që rrinte në zyrën time kaq gjatë.

— Katerina, po të keni gjë, mund të takohemi.

— Kur dhe ku?

Ajo tani më vështronte në sy me frikë se mos unë e gënjeja.

— Ku të dëshironi ju.

— Mirë, të mërkurën pasdite në bibliotekën e madhe.

Ajo u zhduk e taktaku i këpucëve të saj që përplase-shin fort... më kujtonte të mërkurën në bibliotekën e madhe, të mërkurën në bibliotekën e madhe... Po, kjo ishte dashuri! Nga ajo sémundje e pashmangshme nuk kisha shpëtar as unë...

IV

Prishja e makinave «Ipo» e tronditi të gjithë kolektivin e motoristëve si të kishte rënë një epidemi. Këputja e zinxhirëve të distributorit ishte çështje e ditës e njerëzit, të heshtur e të llangosur nga vajrat, nuk bënин gjë tjetër vetëm se punonin natë e ditë, trishtoheshin, pshe-rëtinin e pastaj, duke luajtur kokën sa andej-këtej, vritnin

mendjen se si tē shpëtonin prej këtij defekti shumë serioz.

Si tē ishte pak ky defekt, filluan dabat nga avazet e tyre. Një rrugë dhe makina kthehej në garazh me defekte tē ndryshme. Një rrezik i fshehtë e kërcënonte gjithë ndërmarrjen, balestrat ishin harxhuar, manat dhe paramanat po firaksnin nga magazina dhe Koço mágazinierin me faqen e enjtur, sepse gjithmonë do t'i dhembte një dhëmballë, një e dy e kisha në zyrë:

— Shoku drejtor... rreziku po afrohet, janë vetëm tri copë mana e gjithçka merr fund nga balestrat.

Atëherë nuk më rrihej në zyrën e heshtur. Me tē shpejtë dilja jashtë dhe, duke u hequr sikur bëja shëtitjen e çlodhjes, këmbët më shpinin nga kovaçhana.

Atje valonte puna. Hekuri i skuqur herë shfaqeji nxehjtë e herë si tē kishte ftohtë fshihej nën hirin e qymyrit. Forxhat ulérinin dhe xixat shpérndaheshin me mijëra, duke marrë fluturimin lart në tavanin e ndotur e tē mbushur gjithë pluhur e tym.

Njëra prej tyre më pickoi në mollëzën e faqes.

Balestrat e mëdha, ngarkuar me shumë fije, hapsejin nga duart e vrara dhe gjithë kallo tē kovaçëve, pastaj, si tē shkallmohej e t'i nxirreshin fijet, hiqej mana e thyer e gjithçka ishte gati për t'u riparuar. Nga forxhat e nxehura, ku kuisnin xixat, dilnin fijet e gjata, tē skuqura nga zjarri, si gjuhë lope, e Hekurani, duke pësh-tyrë duart, rrëmbente bishtin e gjatë tē varresë e lëshonte kujen e tij si klithmë indianësh tē kuq:

— Forca, djalë, rrëmbeje varrenë tjetër!

Ustai i vjetër, Çelniku, i heshtur dhe me sy mbyllur, shtrëngonte me mashë copën e rëndë. Ai i mbyllte sytë për tē qenë i gatshëm në matjen e forcës së tē dyja varreve, tē vëna në garë.

— Hop! — ia bënte Hekurani duke i mëshuar hekurit tē skuqur me gjithë forcën.

— Hë! — i përgjigjej tjetri kundërshtarit tē tij.

Pastaj, si një makinë që punonte ritmikisht, muskujt e tyre tē skuqur nga flaka e zjarrit ulnin e ngrinin kokat e mëdha tē varreve tē rënda:

— Hop!
— Hë!
— Hop!
— Hë...

Shoferët e ngeshëm, kur nuk kishin asgjë për të bërë, mblidheshin në kovaçhanë dhe fillonin t'u jepnin zemër e t'i nxitnin:

— Ta kaloi djaloshi, Hekuran!
— U plak Hekurani, tani nuk është i zoti të ngrejë varrenë e rëndë, nuk e lë nusja.

— Mos ia qani hallin Hekuranit ju, vështroni më mirë punët tuaja! — ia priste mjeshtri plak që mbante copën e nxehur në duar. Usta Çelniku ishte një burrë i shkurtër, i pakët nga trupi, po që gëzonte një respekt në gjithë kovaçët që e quanin «esnafin» e tyre burrë të vjetër me nder dhe besë. Grupi i shoferëve sikur tulatej...

Ritmi i kohës së varresë është një ritëm i habitshëm. Në fillim të duket se ajo zhurmë e rëndë, vandale dhe e paeduuar nuk ka asnijë qëllim tjetër vetëm se së bashku me kudhrën e heshtur mizore, ngjitur në një bazament të çimentuar e të thelluar në tokë, të shtypë nënofullat e saj copën e kuqe dhe të bukur të hekurit. Po të qëndrosh gjatë në farkë, vështron se mbetesh i gabuar nga përshtypjet e para. Kënga e zhurma e varreve të rënda të ngjason me tingujt e telave të kontrabasëve e tingulli i çekiçit të vogël që e mban këtë ritëm të fortë si tingulli i telit të violinës. Më duket sikur ata tre punëtorë të hekurt që po hahen qenisht me copën e kuqe të metalit, lozin, madje shumë mirë, një koncert të jashtëzakonshëm, koncertin e punës. Në partiturat e skuqura nga zjarri ata vështrojnë notat ku duhet të qëllojnë, pastaj dëgjojnë tingujt që dalin nga metali, vështrojnë zgjyrën që hiqet si një copë petë e ngrirë në nxehtësinë e rrezeve të diellit e më vonë brumin e pastër të metalit që shtypet e merr formë, të rrumbullt, të drejtë, katror, trekëndësh, e çfarë ta dëshiron shpirti e nevoja e punës. Një goditje, një tingull i ri, po shkarkimi i zërave të kovaçëve mbetet njëlloj:

— Hop...

— Hë...

— Ding... ding...

Vrulli sa vjen e shtohet, shtohet ritmi, shtohet zgjyra që shkëputet nga metali e pastaj djersa nga balli, nga llërët e nga gjokset shkon si një vijë, si dy vija, si tri e tani ata duket sikur po lahen me djersën e kripur të punës e të lavdisë...

Derisa të nxehet metali, bëhet pushim. Ndërkohë ata fshijnë djersët me mëngët e tyre, me shami, ngrenë me vrull bardhakët e ujit, e djersa që u është ftohur, ngrihet lart si shtëllungë avulli. Një shofer me prenka në faqe, duke e vështruar këtë fenomen, tha me shaka:

— Nesër do të kemi shi, si shumë shtëllunga me avull po ngrihen nga farka.

Shokët e tij qeshën. Po në farkë nuk u ndje asgjë. Siç duket shakaja e tij nuk ishte kuptuar nga kovaçët. Duke dëgjuar shakanë e shoferit me prenka në faqe e melodinë e kovaçhanës, mendja më shkoi te Katerina. Vallë si do ta krahasonë ajo këtë shtëllungë avulli? Si do ta vlerësonë ajo gjithë këtë melodi të habitshme të varreve dhe të kudhrës?!

Njëherë unë kam parë një pianist që, kur interpretoonte, djersinte po kështu si këta punëtorët e mi, sepse punë e vërtetë quhet ajo punë që është bërë me shpirt, me nervat e tua, e jo një punë shkel e shko. Po kështu dhe muzika është muzikë e vërtetë, vetëm kur ajo interpretohet me gjithë shpirt, kur të bën për vete ashtu siç më 'bënë mua këta kovaçë sot. Zanat i fortë, i bukur e burrëror! Kur isha i vogël, më pëlgente shumë të rrija e të vështroja gjatë rrahjen e hekurit në kudhër! Xixat që dilnin më linin pa mend e kisha formuar bindjen se xi-xëllonjat vendlindjen e tyre e kishin në farkë.

— Njatjeta, drejtor! — më foli me buzën në gaz Celniku. Ai zgjidhi shaminë e përdredhur që e kishte lidhur në qafë, e shpalosi atë me kujdes, e rrahu në ajrin e nxehur që të hekuroj e pastaj, si i fshiu duart me të, më zgjati pëllëmbën e tij.

— Punë të mbarë! — e i afrova dorën time. Një palë

darë më shtrënguan deri në dhembje. Dorë e çeliktë e jo llafe!

— Paske forcë, usta!

— Puna, vetëm puna na e jep, o drejtor, — u përgjigj ai duke më vështruar me sy të qeshur.

— Puna, puna, o Çelnik, po ja që dhe ajo nuk po shkon siç duhet.

Më mirë të hyja drejt e në bisedë. Me njerëz të thjeshtë e të ciltër si këta, është budallallëk të zgjatesh kot së koti e të formosh një vargan fjalësh si hyrje.

— E morëm vesh, ishte komisari këtej, na i tregoi të gjithë hallet, po ne do t'ia dalim edhe pa balestra, do të bëjmë si do bëjmë.

Ishte një rregull shumë i vjetër shprehja «bëjmë si të bëjmë». Kjo në kuptim të drejtë do të thoshte: «Ik, se se gjithçka do të rregullohet».

— Më duket i vështirë problemi, usta Çelniku.

Dhe pse ta fsheh, pika ishte shumë delikate e puna shumë e rëndë. Kovaçët do të ngarkoheshin me punë dhe ajo nuk do të ishte aspak e lehtë.

— E rëndë është, drejtor, po na ka kalitur Partia, lufta dhe mundimet, si nuk do ta bëjmë detyrën, ku është parë e dëgjuar ndonjëherë që Çelniku të përtojë përveten e vet?! Të gjitha që i bëjmë, drejtor, i bëjmë përveten tonë, e ne, përvete, nuk përtojmë, ta dish! «Të gjitha i bëjmë përveten tonë!» Kjo shprehje m'u ngulit thellë në shpirt e nuk do të kishte forcë ta fshinte prej andej. Virtute të reja po lindnin e ne, na binte të mësonim shumë, të mësonim prej këtyre punëtorëve që i kishin të arta jo vetëm duart, por edhe mendjet.

— E gjeta, Çelnik, e gjeta!

Unë dhe mjeshtri u kthyem nga Hekurani që i ndrishtë fytyra. Ai mbante në duar dy copa balestrash dhe një copë shkumës. Me ato dy copa balestra ai kishte ditë që mendonte të krijonte vetëm një me pjesë të prera e të bashkuara me cicka dhe më në fund ia doli në krye.

— Vështro, nuk humbasin kot manat dhe paramanat. Nga të gjitha stoqet e hedhura të manave të këputura nga një anë do të nxjerrim të tjera, më cicka.

Mjeshtri e vështroi shokun e tij me habi, pastaj, si ta kishte kuptuar vlerën e madhe të mendimit të shokut, e rrroku për qafe:

— Të lumtë, Hekuran, mirë të shkoi mendja, vëlla!...

* * *

Në këshillin teknik u ngjallën debate të zjarra e pa mbarim për propozimin e kovaçit Hekuran. I veshur me kostum të ri e me këmishë të bardhë, jaka e së cilës i shtrëngonte qafën, ai dëgjonte dhe nuk ndiente asnjë kë-naqësi nga fjalët që kishin orë që endeshin në sallën e mbushur me kundërshtime e tym duhani. Inxhinier Sotir Nanushi nuk pranonte asnjë fjalë në lidhje me mendimin e shprehur nga kovaçi Hekuran. Sipas mendimit të inxhinierit, të merreshe me zbatimin e këtij novacioni ishte njëloj sikur të vije në çdo makinë nga një bombë me shpërthim të vonuar. Me zërin e tij të ngjirur ngulmonte pa pushim.

— Ju, kolegë të dashur, nuk e dini se sa rëndësi ka për mua e për udhëtarët avatrenoja. Ajo është pjesa më delikate e makinës. Sikur njeriu ta dinte se sa irrezik ka një balestër e këputur, para se të hipte në automobil, nuk do të vështronte vendin tek ulej, po pikërisht këtë aggregat kaq delikat.

— Por ato do tëjenë të bashkuara me cickat, koleg, dhe për më shumë si siguri të plotë kanë dhe kavallofat me gjithë samarin sipër — e kundërshtoi atë inxhinier Ilia që sapo kishte mbaruar shkollën.

— Dhe besoni në ato vogëlsira ju, koleg? — Inxhinier Sotiri, koka e vogël e të cilët mezi qëndronte mbi qafën e gjatë, në ato çaste u duk tamam si një lejlek që krait me sqepin e tij.

— Unë besoj në duart e punëtorëve!

Dukej qartë se puna ishte trashur shumë, diskutimi po bëhej me nerva dhe inxhinier Ilia tashmë e vështronët çështjen e diskutimit si një çështje që pengohej vetëm nga marrëdhëni jo të mira ndërmjet tij dhe inxhinier Sotirit.

Çështja e marrëdhënieve të dy inxhinierëve ishte bërë tashmë problem i organizatës së Partisë në ndërmarrje dhe Luani e kishte kapur në çastin më delikat këtë problem. Kontradiktat nuk ishin thjesht mosmarrëveshje teknike.

— Unë mendoj se Hekurani ka bërë një punë shumë të mirë dhe nuk na mbetet gjë tjetër vetëm se ta lavdërojmë. — Usta Akili nuk dinte ta fshihte dashurinë dhe respektin që kishte për mjeshtrin kovaç.

— Mirë është ta lavdërojmë, por unë mendoj që shoku Akil të mos e bëjë punën krejt të mbaruar, mbasi çështja është shumë delikate e ka ende probleme të pazgjidhura.

— S'di si ta kuptoj dyshimin tuaj, inxhinier Sotiri!

— Për këtë dobësi nuk jam unë fajtor, i dashur këleg!

Nuk kisha dyshuar kot. Rreziku që parashikoja, plasi papritur e pa kujtar. Dukej qartë që Sotiri e urrente inxhinierin e ri që nuk rrinte urtë në ndonjë hije, por, ndonëse apo kishte ardhur, kërkonte të dukej.

— Pushoni, shoku Sotir! — Ishte Luani që tashmë ishte nxehur. — C'është ky diskutim tendencios pa asnje arsyе për të qenë i tillë?! Ju jeni i kulturuar dhe habitem se si e kërkoni me këmbëngulje një bashkëbisedim të tillë aspak të njerëzishëm e aspak të kulturuar, flitni me kolegun tuaj e për këtë unë mendoj se duhet të gjeni një gjuhë tjetër e të tregoheni më i përbajturi! Apo e kam gabim, inxhinier?

Në sallë u vendos qetësia. Hekurani që ndiente siklet, e çlroi kravatën dhe shkopsiti kopsën e këmishës.

— Reciproke është gjithçka, shoku sekretar!

— Po kjo nuk ju shpëton aspak, shoku Sotir, nga detyrimet që keni ju ndaj shoqërisë, ndaj punës, ndaj shtetit!

— Ne për të po bisedojmë, shoku sekretar!

— Më mirë thoni se po grindemi! Nuk është bisedë kjo mbledhje e sidomos ky diskutimi juaj, që për mendimin tim është i nxituar e shumë disfatist, po disfatist. Jemi pa balestra, një punëtor me zemër e mendje të pas-

tër, që do partinë e popullin, një kovaç i thjeshtë e vrah mendjen dhe e zgjidhi problemin, tani na bie ne barra ta kuuptojmë atë, ta ndihmojmë e t'i zhdukim ato dobësi që mund të ketë ideja e tij.

— Ju mendoni për planin, por unë kam përgjegjësi për jetën e njerëzve!

— Pse, vetëm ju keni përgjegjësi për jetën e njerëzve, shoku inxhinier? Po partia nuk ka përgjegjësi për jetën e njerëzve? Përse ta duam atë plan që rrezikon jetën e njerëzve? Plan për njerëzit, për të mirën e tyre kërkon partia e këtë mos e shtrembëroni, shoku inxhinier!

— Ju duhet të më kuptioni drejt përpara se të më caktoni vendin tim, shoku sekretar. Unë nuk kam besim në këtë punë e nuk shpresoj se do të mbajnë balestrat e ngitura me copëra. Kjo nuk do të thotë aspak se jam në kundërshtim me orientimet e Partisë.

— Asnjeri nuk ta tha këtë mendimi, inxhinier.

— Nuk pret puna — ndërhyra unë me të shpejtë.

— Nuk duheshin shpërndarë kaq shpejt rezervat.

Ishte një heshtje e madhe, e rëndë. Luani që kërkonte me çdo kusht që inxhinier Sotiri ta kuptonte drejt, e pyeti:

— Përse mendoni se jemi kundra teje të gjithë?

— Sepse ashtu po silleni!

— Nuk keni të drejtë, prandaj po ju kundërshtojmë. Kjo punë është me shumë spec e unë nuk ngarkohem me përgjegjësi të kotë.

— Ta provojmë në një makinë në rrugë të vështirë, shoku Luan, në një makinë që punon me dru zjarri në rrugët e pyllit.

Mendimi nuk ishte i keq. Pse të mos e provonim një herë?

— Më mirë kushtoi kujdes aeroplanit tënd, usta, mos u shqetëso për balestrat, se na takon neve!

Tani nuk durohej fare. Fjalët e inxhinier Sotirit ishin shumë cinike dhe ofenduese.

— Megjithatë aeroplani im do të ecë, shoku inxhinier.

— Shoku Sotir, nuk ju ka hije të sulmoni e të fyeni shokët — e ndjeva të arsyeshme të ndërhyja unë.

— Duket se shokët kanë harruar se çfarë cinizmi kam provuar unë prej tyre.

— Ju po flitni në mënyrë të pahijshme, inxhinier, dhe më vjen keq që nuk e kuptoni këtë! Nuk është as koha, as vendi t'i kujtojmë njëri-tjetrit çfarë na ka bërë dhe çfarë i kemi bërë! Puna qëndron te vështirësia e lindur që pengon seriozisht detyrat e planit. Plani është përmua e përm gjithë kolektivin pulsi dhe hapi i kuptimit të detyrave që na ka besuar populli, qeveria. Për këtë duhet patjetër të mposhtim sedrën e sëmurë që na pengon, që s'na lë të shohim më tej se hunda jonë. Zakonisht sedra nuk mposhtet aq shpejt sa mendojmë.

— Që sedra të pengon, kjo është e vërtetë, drejtor, por njeriu duhet të ketë sedër, sedër pozitive, të singertë, që ta shtyjë të ecë përpara, të kërkojë me këmbëngulje, të zbulojë të gjithë sekretin e teknikës, ta mposhtë atë, të fitojë mbi të, një sedër të njëllojtë me atë të Hekuranit — shtoi papritur usta Akili.

— Nuk di, përmnder, se çfarë është sedra, po, megjë thoni ju se ajo qenka te njeriu, e pranoj ta kem dhe unë, po kurrë nuk më ka shkuar ndër mend t'i bëj keq njeriu, këtë besoj e dini dhe ju, inxhinier Sotiri.

— Për këtë nuk dyshoj, shoku Hekuran! — iu përgjigj ai, me të shpejtë.

U la që të vendosej praktikisht në rrugë pylli.

Në zyrë mbetëm vetëm të tre. Luani vështronte i pezmatuar dhe i lodhur nga dritarja natën që kishte zbritur me hapat e saj të lehtë si prej hajduti.

Inxhinier Sotiri më kishte mbërthyer vështrimin.

— Shpresoj se tanë që mbetëm vetëm do të merremi vesh e dialogu do të zhvillohet pa nerva — fillova unë i pari.

— Mua më duket se gjithçka që ishte përm të biseduar u bisedua në mbledhje, shoku drejtor — tha me të shpejtë inxhinieri, të cilit me sa duket nuk i pëlqeu ai «dialogu pa nerva».

— Ju mos u nxitoni, përse keni frikë nga biseda, inxhinier Sotiri? — e pyeti Luani atë.

— Ju, shoku Luan, e dini mirë që Sotiri nuk e njeh frikën.

— Kjo është e vërtetë, shoku Sotir — ia ktheu shpejt e shpejt Luani.

— Megjithatë ju nuk mbajtët qëndrim të drejtë ndaj punëtorëve të talentuar siç janë Akili dhe Hekurani — e mora fjalën prapë unë.

— Që janë të talentuar, kjo është e vërtetë, por u mungon kultura, aftësia teknike, e cila në profesionin tonë kërkohet siç kërkohet te doktorët që kurojnë e shërojnë njerëzit.

— Ata është njohin mirë zanatin — ngula këmbë unë dhe mendja më shkonte se edhe unë isha fillestar në profesion, megjithëse kisha bërë hapa të mirë në njohjen e tij.

— E njohin zanatin mirë — përsëriti ai fjalët e mia duke qeshur me tallje.

Njohin një zanat nga intuita, po jo në baza shkenccore teknike, me përgjegjësi për skicat që u jep, ata nuk i njohin skicat e vizatimet e detaleve, kështu që nuk janë të aftë ta punojnë atë pa pasur një detal tjetër që u shërbën si model. Kjo është dhe arsyaja që nganjëherë detali i ri ka po ato defekte që ka edhe i vjetri.

— Ju mos u nxitoni, inxhinier... të tilla mundësi dhe aftësi kemi sot për sot...

— Moral! Përsëri moral... Ju kërkon, shoku drejtor, të bëni vetëm moral. Por unë i njoh shumë mirë gjendjen dhe mundësitë reale. Ju, më duket, nuk doni të më kuptoni. Kushtet janë të mira, po ka zvaritje. Ne mund t'i kishim mbushur disi këto boshllëqe në kulturën e punëtorëve.

— Inxhinier Sotiri, na flitni më hollësisht si mund të dalim nga kjo gjendje!

— Me kurse kualifikimi, shoku drejtor.

— Kjo do të ishte një gjë shumë e mirë, po na mungojnë kuadrot e drejtimit të kurseve — foli Luani që ishte qetësuar.

— Vërtet, ku do t'i gjejmë kuadrot?

— Ju, inxhinier Sotiri, nuk do të kurseheshit, në qoftë se organizata e partisë do t'ju ngarkonte me drejtimin e këtyre kurseve?

— Përse mua? Ju keni Ilian, ai është një inxhinier më me talent se unë dhe njëkohësisht dhe më i pre-gatitur.

— I lini shakatë, kjo punë u vendos, le t'i fillojmë kurset që të ngrihet rendimenti në ndërmarrje! Do të punoni bashkë me Ilian.

— Shumë herë është vendosur hapja e kurseve dhe po atë ditë është vendosur dhe mbyllja e tyre.

Ramë dakord që në kurs të venim edhe unë më Luannin. Po atë natë vendosa edhe për diçka tjetër. Nuk do të ishte keq që edhe unë të vazhdoja shkollën, që kështu dija dhe kultura ime të zgjeroeshin e unë të bëhesha më i aftë për të drejtuar punët, më i aftë për revolu-cionin që kërkonte aq shumë kuadro...

V

Zyra tekniqe ishte një zyrë e vogël, e ndërtuar shpejt e shpejt e dosido, pa ndonjë perspektivë për të ardhmen e tani tryesa e madhe që shërbente për vizatimet teknike kishte pushtuar gjithë atë kotec që me të drejtë ishte pagëzuar «kutia e sardeles». Inxhinier Sotiri, i qetë në raste të tilla, dhe njëkohësisht i vëmendshëm në shakatë që pa ditur përbajnjë një dozë të hidhur, nuk ishte bashkuar me mendimin e Vasilit, një teknik i mesëm që nuk dihej se si i kishte hyrë këtij profesioni të qetë me atë karakterin e tij të gjallë e shumë ngacmues, me ato duart e gjata, që nuk gjenin vend ku të futeshin për çdo fjalë që thoshte.

— Ju, inxhinier Sotiri, nuk pranoni të pagëzohet kështu «kolibja jonë», sepse keni frikë, nuk jua mban!

— Të mos pranosh budallallëqet e dërdëllitjet e një njeriu qesharak si ju, shoku Vasil, nuk do të thotë aspak të jesh frikacak.

— Pse tē gënjejmë? Vallë a nuk éshtë e vogël kjo «karakatina» jonë, e cila më bën tē shkulem së qeshuri tek lexoj në derën e kalbur nga lagështira «Zyra teknike». Léyizja në këtë dhomë duhet tē bëhet me kujdes, sepse ka rrezik tē përplasesh, tē bësh kokën me xhungë...

Inxhinieri i kishte hedhur sytë dhomës së vogël. I dukej sikur po e vështronte për herë tē parë dhe, për çudi, ajo i dukej e vogël! Tryeza e madhe ku punonin tē tre dukej sikur kishte rënë nga tavani dhe e kishte push-tuar tē gjithë zyrën, pra Vasili në këtë pikë kishte tē drejtë.

— Që zyra éshtë pakëz e vogël, ke tē drejtë, por nuk duhet tē ngatërrojmë kërkesat e shumta tē shtetit tonë për ndërtimë, prandaj dhe duhet tē punojmë në këto kushte, tē mos harrojmë se kemi dalë nga lufta, shoku Vasil.

— Nga lufta? Mua m'i thua këto fjalë që lashë shtë-pinë gërmadhë, veten si gisht e një vëlla tē vrarë? Përse ta pranojmë gënjeshtren si tē vërtetë? Zyra éshtë e vogël e këtë e dini mirë si ju, si drejtori! Atëherë përse nuk merren masa që zyra teknike tē transferohet në një zyrë tjetër? Sepse nuk do ti, nuk do dhe drejtori! Po në qoftë se zyra e drejtorit do tē ishte e vogël e që për mendimin tim duhet tē jetë e vogël, se s'ka pse t'i hyjë në punë gjithë ajo zyrë e gjatë, si do tē paraqitej puna? Shumë urgjente, për këtë jam i bindur. Po ne, kurkush nuk na dégjon, sepse zëri ynë nuk ka notat që ka zëri i drejtorit. Ja shkaku, i dashur inxhinier.

— Punëtorët, sidomos xhenerikët që kanë kaq kohë që po punojnë në kushte shumë më tē vështira, nuk e kanë paraqitur ndonjëherë çështjen kaq «qaramane» sa ju, shoku Vasil. Ata janë tē matur në kërkesat e tyre, aq sa tē habitin e tē emocionojnë edukata e tyre dhe morali shumë i fortë. Ata janë shembull e ne kemi q'të mësojmë prej tyre.

— Në qoftë se ka diçka për tē mësuar prej tyre, éshtë ajo që thatë më parë ju, inxhinier, heshtja!

— Heshtja? Nuk ju kuptoj!

— Ç'ka këtu për tē mos u kuptuar? Ju dhe ata kërkoni që njerëzit tē heshtin, tē binden...

Inxhinierit iu ngriten damarët e qafës, shenjë e qartë kjo që tregonte se durimi i tij kishte marrë fund.

— Me ç'gjuhë po më flet, Vasil. Kujt ia thua ti këto? E di ç'të punoj...

— Mos thërritni kaq shumë, inxhinier, matanë janë zyrat e llogarisë e ju e dini më mirë se unë ç'do të thotë të biesh në gojën e atyreve plakave!

Inxhinieri nuk ishte frikësuar nga këshilla e Vasilit. Menjëherë, si të kishte menduar gjatë për të marrë atë vendim të vështirë e të rëndë, i shfryu i vendosur:

— Jashtë nga zyra, jashtë nga kjo zyrë!

— Zyrat janë të popullit, tonat, desha të them, inxhinier.

— Jashtë nga zyra, i marrsh të keqen popullit tonë! Jashtë të them!

Ngjarja ishte ndërlikuar shumë dhe punonjësit e zyra e tjerë, të shqetësuar, zgjatnin kokat nga dyert e hapura. Disa mendonin me frikë se inxhinieri kaq e pati, se të ziheshe me Vasilin ishte njëloj sikur të kërkoje pushimin me dëshirën tënde. Po punonjësit e krahut të majtë të korridorit mendonin ndryshe. Të mërzitur shumë nga dërdëllitjet e Vasilit, ata ishin të kënaqur që më në fund ai kishte rënë në një hundëlesh e nuk i kishte kaluar kali në urë si gjithmonë. Në zyrën time gjithë mllef u dha i pari inxhinieri. Ai, i nxehur, turfullonte dhe mallëkonte nëpër dhëmbë Vasilin që nuk dihej se ku kishte shkuar për t'u çlodhur pas «betejës».

— Ju kuptoj se jeni i shqetësuar, por unë nuk kuptoj se si ju, njeri i edukuar, e lejoni veten të katandiseni deri në atë shkallë sa të ziheni me Vasilin.

— Ai mori nëpër këmbë klasën punëtore, shoku drejtor, në fjalët e tij ka cinizëm të jashtëzakonshëm, diçka fshihët tek ai njeri. Ai thotë se është nga një familje dëshmori; po nuk mund të sillet si ai, kaq pa cipë, kaq pa takt, anëtari i një familjeje dëshmori.

— Flitni kështu se jeni i nxehur, apo diçka keni nuk hatur? Unë e kam dëgjuar në diskutime, ai njeri flet si revolucionar!

— Patosi i tij është si një tyl mjegulle që e përdor

për tu fshehur, po pa dashje, disa herë e ka grisur atë tyl e ka dalë hapur.

U përpoqa ta qetësoja inxhinierin, ta shihja problemin më shtruar, më me gjakftohtësi. Por ai ishte i bindur se ato që thoshte qenë të vërteta e jo pasojë e gjaknxehtësisë së tij.

— Ju mund të flitni ç'të doni, shoku drejtor, por unë jam i indinjuar nga sjellja e tij, protestoj karshi sjelljeve të tilla!

Në këto e sipër na gjeti në zyrë Luani që e kishte marrë vesh të gjithë ngjarjen. Nga zemërimi atij i dri-dhej lungthi i qafës. Ra heshtje. Pritja që inxhinieri të rifillonte tregimin e sherrit, po një gjë e tillë nuk po ndodhë.

— Si lindi e gjithë kjo mesele e pahijshme? — Luani e humbi durimin.

— Nuk ka vetëm se disa çaste. Unë mendova se ishte thjesht një shaka, shaka e zakonshme.

— Shaka të bukura për besë, dhe kur këto shaka bëhen para festave dhe detyrave të mëdha që kemi për të kryer, më duket se disiplina në ndërmarrjen tonë, shoku drejtor, ka filluar të shthuret e pér këtë do të mbajmë përgjegjësi të gjithë, duke filluar nga ne të dy!

Në zyrë u dha me të shpejtë shefi i kuadrit me dosjen e madhe në duar. C'duhej kjo dosje? I qetë si gjithmonë, i dashur me të gjithë, shefi i kuadrit kishte fituar një autoritet dhe respekt që shkonte deri në admirim.

— Jua solla dosjen e teknikut Vasil, shoku sekretar.

Luani nuk e ngriti kokën. Siç dukej, në atë dosje të verdhë fshihej jo vetëm origjina e Vasilit, por dhe një sherr i vjetër, shumë i vjetër ndërmjet shefit të kuadrit dhe ish-shefit të kuadrit.

— Ma jepni atë dosje dhe mos shkoni, Miha!

— Unë jua kam shprehur pikëpamjen time. Ai njeri është një mashtrues, shoku Luan.

— Po! Më kujtohet edhe se ai ka ardhur me rekomandimin e shokut Shefki.

— Unë nuk kam qenë dakord!

— Dhe kjo më kujtohet, shoku Miha.

Një zhgënjam i habitshëm më kapi. Më vinte inat me veten time që pikërisht përpara inxhinierit të ofenduar, shpreha mendim të mirë për atë njeri. Kjo ishte njëra anë e zemërimit tim; ana tjetër e tij qëndronte te mungesa e vigjilencës.

— Po... gjithçka e qartë, ai njeri është armik, armik i fshehur me shumë zotësi, maskarai, ka dashur të mbjellë përçarje e të mbulohet nën maskën e familjes së dëshmorit!

— Prandaj duhet të jemi vigjilentë — shtoi shefi i kuadrit këtë radhë me një qëllim të caktuar. Ndërmjet tyre u shkëmbyen vështrime si shkëndija vetëtimash.

— Sigurisht që vetëm një njeri i tillë mund të fliste kaq poshtërisht për klasën punëtore. I poshtri, ta dija kështu, e kisha mbërthyer për gryke. — Inxhinieri dridhëj kur fliste e nuk ishte vështirë ta kuptoje, se ai e kishte atë inisiativë, për të cilën fliste.

— Ju dukeni shumë i shqetësuar, shoku Sotir, ishte një incident i pahijshëm, ju e kuptoni dhe vetë, të jeni i bindur se ai maskarai nuk do të shpëtojë kaq shpejt... do ta procedojmë për në gjyq, atje të japë llogari për të gjitha, maskarai!

— Qëllimi nuk është se ai më ka ofenduar mua, ju duhet të më kuptoni drejt, ai ofendoi ndërmarrjen, ju, punonjësit e punëtorët, i mori që të gjithë nëpër këmbë.

— Ju kuptoj drejt, inxhinier, dhe më falni.

— Të kundërshtosh diçka që të duket e padrejtë, kjo nuk do të thotë aspak se je njeri i pakënaqur e kundër pushtetit, jemi njerëz të ndershëm e më duket se vetëm në këtë pushtet mund ta shprehësh atë që ndien e mendon.

— Të gjitha fjalët që i the, m'u dukën si sapun mbi gunë. Më duket se ai iku shumë i prekur.

— Ç'mund të flitja më shumë! Nganjëherë ne, paditur fare, pa qëllim, shtypim te njerëzit e ndershëm atë që sjell më shumë dhembje, dyshimin në ndershmërinë e tyre — ma priti Luani.

— Partia na porosit që të mësojmë, të mësojmë e gjithmonë të mësojmë.

— Ke të drejtë, Miha... ne duhet të mësojmë shu-

më... e do të mësojmë, prandaj jemi komunistë, avangarda e klasës punëtore, ne nuk do ta turpërojmë klasën punëtore për këtë besim të madh...

Kursi i kualifikimit pati atë fat që parashikoi inxhinier Sotiri. Në fillim Luani u mbajti punëtorëve një fjalim të zjarrtë dhe u tregoi se sa rëndësi kishte kualifikimi për punëtorin e socializmit. Salla ishte një dhomë e madhe, e ndërtuar rishtazi e mbante erë baltë. Atë ditë inxhinier Sotiri kishte veshur një kotum të ri dhe në duar mbante një çantë. Ishte më prezentabël e më serioz se ditët e zakonshme dhe përpiquej me paraqitjen e tij të ngjallte më shumë respekt, kërkesë kjo e gjithë mësuesve të botës.

Parulla e madhe që kishim vendosur në ballë të murit me shprehjen «Të mësosh dituri, do të thotë të luf-tosh armiqtë e brendshëm e të jashtëm» e kishte treguar forcën e saj! Pati vetëm disa punëtorë që u habitën dhe pas fjalimit të Luanit nuk dinin se si të vepronin. Fillimi i kursit ishte me të vërtetë i vështirë. Kishte nga ata që e ndienin të domosdoshme të mësonin, po kishte edhe nga ata që s'mund ta konceptonin veten si nxënës shkollë. Inxhinieri, me atë pamje të ftohtë, i bindur në aftësitë e tij si inxhinier e mësimdhënës i zoti, të cilin punëtorët e kuptionin për bukuri, përpiquej të shpjegonte më tutje mësimin që shkiste mbi dërrasën e zezë. Vijat e shumta që ai sapo i kishte lëshuar në dërrasë, më tronditën edhe mua që kisha bërë dy klasë të gjimnazit. Nuk e pata të lehtë të dalloja sadopak pamjen e formuar me tërë ato vija. Më në fund u binda se inxhinier Sotiri kishte hedhur në dërrasën e zezë pamjen e anshme të një pistoni makinash. Dita e parë kaloi për bukuri, punëtorët dëgjonin me kënaqësi shpjegimin e inxhinierit dhe ndienin se në ato që thoshte ai ishin edhe ata me punën e tyre. Pas disa ditësh do të zhvillohej seanca tjetër e kursit të kualifikimit. Unë atë ditë ndodhesha në repartin e tornove dhe po mësoja se si largohej thika nga mandri-noja rrrotulluese kur hapi i saj kishte mbaruar tornimin e detalit. Ishte një veprim që tornitorët e bënin me shu-

më shpejtësi e sidomos Luani që ishte mjeshtër në të tilla operacione pune. Prova e parë kishte dalë pa sukses é, po të mos kishte ndërhyrë në çast Luani, gjithçka do të kishte kaluar si mos më keq. Por avaria kishte shpëtuar e unë u përqëndrova në provën e dytë. Ajo nuk doli aq keq sa e para dhe kjo më gëzoi pa masë. Tani veten e ndieja më lehtë dhe pregetitesha të filloja provën e tretë, kur u dha me të shpejtë Hekurani. Ai ishte i shqetësuar dhe i mërzitur:

— Ç'ka ndodhur kështu, shoku Hekuran?

Punëtori nuk dinte se ku ta shkarkonte zemërimin e, duke e kuptuar se më kishte gjetur në një çast të papërshtatshëm, sepse jo vetëm që po më pengonte nga mësimi, por aty ishte edhe sekretari i partisë, para të cilit nuk ia mbante të fliste, nuk dinte si ta bënte hyrjen e ankesës.

— E paskeni braktisur mësimin e inxhinier Sotirit?

— e kapi fillin me të shpejtë Luani.

— E çë se e braktisëm. Fundja nuk do të humbim gjë. Pa bërë shkollën e tij, kemi punuar më mirë sesa tani. Unë nuk i kam pasur letrat e inxhinierit e kam nxjerrë nga duart e mia gjithë ato detale që m'i ka parë syri. — Hekurani më hodhi një vështrim si të kërkonte ndihmën time pér të vërtetuar fjalët që tha.

— Puna është t'i krijosh detalet pa i parë me sy! — i foli Luani.

— Si t'i krijosh detalet, po nuk pe atë që duhet të krihohet? Gjithë bota kështu punon — nguli këmbë Hekurani.

— Jo, nuk punon bota ashtu, Hekuran...

— Po pse, si punon bota sipas jush, shoku komisar?

— Me shkencë, shoku Hekuran me shkencë...

— Shkencë... shkencë... Kjo fjalë po më mbin në majë të kokës. Ja dhe drejtori ynë di shkencë, po përpitet të mësojë edhe tornon e tornoja do duar siç i do varreja... Shkenca do kokë...

— Po ti kokën e ke dhe duart i ke, të duhet të përvetësosh shkencën dhe ta shpërndash atë nëpër gjymtyrë. Pa dyshim kjo është detyrë edhe pér ne.

— Ti, shoku Luan, nuk kapesh dot në fjalë. Nuk kam humbur gjë unë që nuk e kam shkencën në kokë, mjaf-ton ta kem në duar. Me shkencën e kokës le të merret kur të rritet djaii im. Kam ardhur t'ju them se nuk shkoj më në kursin e inxhinierit.

— E pse nuk shkon? — pyeti me të shpejtë Luani.

— Nuk shkoj dhe pikë!

— Nuk është fjalë burri kjo përgjigje. Diçka do të kesh ti; mos vallë të ka ofenduar inxhinieri?

— Jo, s'kam ç'them për të, ai është burrë shumë i mirë.

— Na trego atëherë pse nuk shkon, shoku Hekuran? Duhet të kesh ndonjë arsyе serioze.

— Ju thashë që nuk dua e pikë! Nuk kam kohë. Sot mbledhje, nesër mësim, pasnesër ditë sulmi, e ditët e tjera i njëjti avaz e unë kam vendosur që sot të pi një gotë, prandaj nuk shkoj në kursin e kualifikimit!

— Justifikim «serioz» besa...

Hekurani po qeshte me shpresë se e kishte fituar davanë, kur papritur dëgjoi Luanin që ia priti shkurt:

— Marsh në kurs!

Të dy inxhinierët, Ilia dhe Sotiri, të shumtën e kohës po e kalonin në farkën e Hekuranit që tashmë kishte përparuar duke e ndihmuar atë në novacionin e ri përmodifikimin e balestrave me dy copëra. Trualli i kovaçhanës, ngaqë ishte shtypur nga pesha e madhe e njerëzve dhe e balestrave, ishte trashur nga troku i panumërt i njerëzve që kalonin për çdo çast. Druri i plakur ishte plasaritur e mjeshrat e vjetër, duke parë rrezikun se ku-dhra do të ngjishej më thellë ose do të çuhej trungu, e kishin mbushur nga të gjitha anët me rrathë të fortë hekuri që ia kishin veshur si një mori unazash. Kështu ai trung ngjante me një fuçi birre e Çelniku, i qetë dhe i gëzuar, shpeshherë pshërëtinte gjithë mallëngjim:

— Ah, kjo e bekuara fuçi, bosh e bosh mbeti gjithë jetën e saj!

— Po të ishte me birrë, vallë, a mund ta pijë të gjithë, usta? — e ngacmonin shoferët e qeshur e çapkënë.

— Ua, të pirë, me një firomë të gjithë.

— Djem, kujdes mos gaboni dhe e lini ndonjëherë makinën me fuçi birre karshi kovaçhanës së Çelnikut, se rrezik t'i gjeni të boshatisura në mëngjes!

E qeshura merrte dhenë e Hekurani, i cili nuk duronte dot që shoku i tij të vihej në lojë, ia mëshonte më shumë varresë për të mbetur të qeshurën e shoferëve të hazdisur.

— Ti, inxhinier Sotiri, sa birrë pi? — e pyeste Çelniku inxhinierin që ishte mbushur gjithë xixëllonja hiri.

— Unë zakonisht nuk pi alkool, por një shishe birrë me zor, edhe mund ta pi.

— Një shishe birrë, gjynah, për besë shumë keq të mos pish atë të bekuar, do të kesh ndonjë sémundje.

— Nuk kam asnje sémundje — kundërshtoi ai me seriozitet.

Ndoshta biseda do të ndizej përsëri, por unë e ndieja se prania ime nuk do ta lejonte zhvillimin e saj, e për këtë më vinte inat dhe keq. Megjithëse isha i respektuar e punëtorët ishin shumë të matur me mua, unë kërkoja të isha midis thumbave të tyre, midis shakave të tyre, midis bisedave të gjalla të tyre, midis shpirtit të gjerë dhe të thellë të tyre! Nuk ka gjësim më të madh sesa të zësh vend në zemrën e punëtorit. Në një gjendje të tillë mundimi takova njëherë shoferin e gjuar e babaxhan, Vasilin.

— Dridhe një herë nga duhani im, o drejtor — më foli ai duke zbuluar një palë dhëmbë të bardhë e të vegjël si rruaza.

— Të paça me nder, o Vasil, po nuk e pi dot duhanin kaçak, éshtë shumë i fortë.

Ai heshti e unë vura re se si e futi me kujdes bllokun e letrave të duhanit, i menduar si një njeri i mbushur me halle.

Pse u vrenjt ashtu? Diçka kishte këtu që nuk shkon te. Dita ishte e bukur e qelli i pastër pa një re. Pra dhe koha nuk kishte gisht në mërzitjen e tij.

— Mos je gjë i sëmurë, shoku Vasil? — u shqetësova unë.

— Unë? Jo!

— Mos të erdhi rëndë që nuk pranova duhanin tënd?

Nuk m'u përgjigj, po me heshtjen e tij kuptova se pohonte atë, për të cilën dyshoja.

— Nuk e duroj dot erën, Vasil, më beso!

— Duhani ynë, çfarëdo ere të ketë, yni është, të pish atë, do të thotë t'i mbash erë vetes!

«Të pish atë, do të thotë t'i mbash erë vetes.» Ç'përcaktim të habitshëm krijoi!

— Po të jetë kështu, unë do ta dredh një herë, usta Vasili.

Ai erdhi në humor, i qeshi fytyra, u ul në cepin e lulishtes pa naze dhe pa e zgjedhur vendin e, si u sheshua mirë, më ftoi të ulesha bri tij. Pasi hezitova disa çaste nga frika se do të ndotja pantallonat, u ula. Më keq e pata kur fillova të dridhja cigaren. Nuk më bënin duart e nuk isha aspak i zoti ta kryeja këtë punë të thjeshtë. U skuqa nga inati dhe turpi. Usta Vasili qeshi e pastaj, duke më marrë kutinë, më foli me thumb:

— Kur njeriu harron të dredhë duhanin në cigar, pleqtë thonë se ai ka harruar të pijë dhe ujë në burim! E pyeta njëherë një plak se ku kërkonte të dilte me këtë fjalë e ai ma priti: «Kur njeriu nuk di të dredhë duhanin, ka harruar të pijë ujë përbys, sepse është mësuar me cigare të mira të dredhura e me kupë në buzë.»

— Po, populli ka ditur të krijojë fjalë të mrekuillueshme — pranova duke teshtitur nga duhani i fortë.

— S'ka gjë, të bën mirë, ta dish nga unë këtë gjë, drejtor.

— Vasil! Do të të pyes për një gjë, po dua të tregelesh i ndershëm dhe i guximshëm.

— Komunistët nuk pyeten kurrë për trimëri e ndershëmëri! — Ai ma hodhi shumë bukur.

— Përse nuk më flet më emër, po më thërret «drejtor»?

— Si të them... as vetë nuk e di pse të thérresim kështu! Por ta dish se në emrin «drejtor» përblidhet i gjithë respekti që kanë punëtorët për ty, këtë mos e harro! — më këshilloi ai duke lëvizur kokën e madhe e duke vënë buzën në gaz.

Ai tregohej i qetë dhe shumë gazmor ndaj meje. Në

fillim pata menduar për Vasilin se do të ishte një tip mik-lues, i qeshur e shumë rafinato, që e vinte në përdorim gjithë mjeshterinë e servilizmit për të arritur qëllimet e tij. Por sa më shumë profetizoja, aq më shumë zhytesha në gabim. Usta Vasili, njeri i qeshur, kishte pushtuar të gjitha zemrat e punëtorëve e të shoferëve e kjo jo kot së koti; ai e çmonte shumë ndershmërinë dhe e zbatonte me përpikmëri.

— Pse jeni kaq i mirë ju, usta Vasili? — e pyeta me vrull duke e bërë t'i skuqeshin veshët nga turpi!

— Kështu ju dukem, por unë, shoku drejtor, kam shumë të meta, shumë gjëra për të mësuar.

— Më dredhove, Vasil, nuk iu përgjigje pyetjes që të bëra. Unë pres përgjigjen tënde, apo mos vallë nuk e tregon eksperiencën tënde të mirësisë?

— Jo, shoku drejtor! Vasili nuk është mësuar të dredhojë...

Ai heshti e pastaj, i zhytur në mendime, u ngrit me vrull e, si të ishte kujtar për diçka, më foli me të shpejtë:

— Më fal, drejtor, por unë do të shkoj, tani u kujtova se kam diçka pér të kryer, është porosi e porosinë, siç thonë plakat, nuk e tret dheu...

Ai po largohej e unë mbeta i zhytur në mendime.

*

* * *

«Fordi» i vjetër që kishte provuar balestrat e para, të ngjitura sipas idesë së mjeshtrit Hekuran, kishte mbërritur shëndoshë e mirë. I ngarkuar me dru, ai qëndronte i heshtur e rëndë si ta kishte kuptuar detyrën e tij të madhe dhe shqetësuese. Balta e kuqe e rrugës i kishte hyrë kudo dhe pér këtë përjashtim makina përpiquej të mbahej me hundëpërpjetë karshi shoqeve!

Roja i parkut, një plak i heshtur, i dobët si një degë shelgu, me malipherin hedhur në sup, tek më vështroi tinës nga dera e tij e vogël që u ula në gjunjë duke vështruar me kujdes balestrat e para, nuk përtoi e i heshtur me hapa të lehtë erdhi pranë meje duke folur:

— Nuk i ka thyer, shoku drejtor, nuk i ka thyer, i pashë qysh në mbrëmje. — Ai ishte i gjëzuar e dukej qartë se ndiente një kënaqësi të veçantë që më jepte sihariqin.

— Cilat nuk i ka thyer? — e pyeta unë duke kup-tuar shumë qartë se ku e kishte fjalën.

— Balestrat, shoku drejtor, nuk i ka thyer! Shoferi ua kishte shkelur gropave, si pér inat, që t'i thyente, po ku donte t'ia dinte çeliku i Hekuranit, nuk u thye, që nuk u thye. Është zanatçi i zoti, shejtani. Sikur të mos e pinte atë qerrata raki kaq shumë, do të ishte i madh, shumë i madh!

— E sa i madh do të ishte?

— Pér besë sa një komandant batalioni do të ishte, po të...

— Pse, pi Hekurani?

Ai heshti. Pastaj, duke ngritur armën që e kishte gjithmonë me vete, tha:

— Unë vetë s'e kam parë me sy, po kështu thonë të gjithë, e ku ka sot në botë kovaç që nuk pi? Kështu dhe Hekurani pas shokëve, si të tjerët! — Si tha këto, roja u largua prej meje duke mbushur të gjithë sheshin e hesh-tur të parkut me kollën e thatë e të ngjirur të njeriut që nuk ka mbyllur sy gjithë natën. Dielli tashmë kishte kapërcyer qafën e malit, po jashtë ajri ishte i lagësht. Në rrugët e ngushta që gjarpëronin gjatë sheshit të madh spikatnin qartë si në ngjyrën e vjollcës njollat e mëdha të varvolinës së derdhur nga pakujdesia.

Tani rrëth makinës «Ford» ishin mbledhur pothuajse të gjithë punëtorët e oficinës. Ata uleshin mbi gjunjë sikur nën makinën, ngarkuar me dru zjarri, të ishte zbuluar një burim me ujë të ftohtë. Pastaj ngriheshin duke lëvizur kokën me habi e kënaqësi bashkë, ngaqë prova e pritur me kaq ankth kishte dalë me sukses!

Në korridorin e ngushtë dhe të errët të zyrave plasi një potere. Ajo filloi me të qeshurën e rëndë dhe të pa ndërprerë të Mihalit që dikë po vinte në ngasje. U ndje kërcëllima gjithë dhembje e derës së inxhinier Sotirit.

Dukej që inxhinieri nuk ishte aspak në qejf e inati që e kishte pllakosur shfreu në rrapëllimën, me të cilën ai mbylli derën! Pastaj si një afsh i nxeh të në tē gjithë korridorin u ndje një e qeshur e thellë, e gazmore e shumë pickuese!

— U mbylle në zyrë si ariu në strofkën e tij kur e ndjekin grerëzat, por dil prej andej dhe vështroi me sytë e tu mosbesimet! — Zëri i Mihalit ishte shumë provokues.

Si të ishte pak e gjithë rrapëllima e gëzuar që nuk dihej se si kishte filluar të derdhej atje, jashtë u tund toka dhe një zhurmë e hollë prekëse që të ngrinte qimet e kokës përpjetë, u dha papandehur!

— Djema... usta Akili po fluturon me aeroplan!...

— Akil... mos harro të lësh triskën e ushqimeve!

Një argalisje e një potere mbuloi zhurmën e njeriut që i jepte atë porosi mjeshtrit!

— Aeroplani! — klithi Mihali dhe nga zhurma e madhe që bëri tek ra, kuptohej qartë se ai ishte hedhur në ajër nga gëzimi e bile shumë lart, në tavan.

Atëherë në korridорin e ngushtë plasi bastisja. Zyrat hapeshin me vrull e dyert e shkreta që teshtinin në bravat e dobësuara dukeshin sikur do të shkuleshin prej parvazeve dhe do të përplaseshin poshtë në rrugën e ngushtë e të ftohtë nga çimentoja e shtruar. Të gjithë kishin harruar pér një çast disiplinën e rreptë të punës. Kurioziteti ishte i papërmabjatur dhe s'kishte si të mos tronditeshe kur dëgjoje se një aeroplan i vërtetë ishte prodhuar nga oficina e thjeshtë, në të cilën punon. Në valën e njerëzve që shtyheshin me supe dhe guisnin të lumtur, Mihali mbërtheu pér bërryli inxhinier Sotirin që nuk kishte mundur dot të rrinte jashtë gëzimit të kolektivit.

— Dhe këtu, tek aeroplani, nuk të ndriti! E bëri Akili dhe vështro sa të bukur që e ka bërë, rrufjani!

Aeroplani ngjyrë plumbi qëndronte para nesh madhështor si ndonjë sfinks.

Akili kishte veshur një mushama, kishte vënë edhe një palë syze çiklisti e ngjante shumë mirë me një pilot të vërtetë. Nga pozicioni i vendit tek ishte ulur ai e kishte zgjedhur me shumë mjeshtëri pikën tek do të ishte çdo

kabinë e vërtetë e aeroplanit të prodhuar nga uzina e tij. Dukej që ishte mjeshtër i rrallë dhe i dhënë shumë pas lodrave.

— Gjynah që Akili nuk është bërë pilot. Vështrojeni sa serioz rri, ai me siguri duhet t'i dijë rregullat e fluturimit. — Të gjitha këto Mihali ia thoshte inxhinier Sotirit që me sytë, të zmadhuar nga admirimi, vështron te makinën e habitshme që rrinte duke kërkellitur përparrë tij.

— Ta kesh në zyrë këtë elikë në kohën e vapës është një mrekulli. — Këtë fjalë ashtu pa qëllim e kishte lëshuar llogaritar Ndoni që zakonisht dëshirat e tij i lidhte me sendet që mund t'ia realizonin ato.

— Ku të shkon mendja, o Ndoni? Këtë aeroplan do ta ruajmë në një garazh, që brezat që do të vijnë, ta marrin vesh se ne, punëtorët e parë të revolucionit, nuk kemi qenë leshko dhe s'e kemi ngrënë bukën kot së koti, apo jo?

— Sigurisht, shoku nëndrejtë, kështu ka për të ndodhur, por unë nuk e kisha atje qëllimin. — Ai e kishte këtë qerrata huq, që pas çdo aprovimi që bënte, kërkonte me shumë mirësjellje të sqaronte kërkessën ose dëshirën e tij.

— Thua do të ngrihet lart në qiell? — foli me të shpejtë roja që kishte kafshuar cepin e mustaqes nga habia. Ai nuk hiqte dorë nga rripi i pushkës e me sytë e mbyllur gjithë mendim, të dukej sikur vriste mendjen se sa aeroplanë të tillë me kompesatë mund të rrëzonë në ditë me pushkën e tij.

— C'thua kështu? Ai është një model e jo aeroplan i vërtetë — sqaroi aty për aty inxhinier Sotiri.

— Modello, modello, përsë na duhen ne këto «djallo» modello.

Plaku, i inatosur, u largua me të shpejtë nga sheshi i gjerë tek ishte mbledhur turma e kureshtarëve. Aeroplani u lëkund një herë, pastaj një zhurmë e mprehtë u ngrit në qiell e ai filloi të ecte përparrë si i vërtetë...

— Akil... mos i jep kaq shumë gaz motorit, se do të

fluturojnë pistonat në qiell! — Një mori të qeshurash e shoqëruan këshillën e Josif motoristit.

— Jepi, Akil... ngjitu në qiell, po më parë ma lër mua triskën e bukës, mirë, o xhan i sakrificës?

— Zbrit prej andej se do të vijë gruaja e të shembi në dru, Akil!

Më dukej sikur usta Akili kishte krijuar atë mjet të habitshëm vetëm e vetëm për të marrë atë thes me romuze që nuk kishte të sosur në gjithë atë gjendje. Po mjeshtri nuk bëhej merak dhe, ashtu i maskuar me ato syze të mëdha e të habitshme, qëndronte në kabinën e aeroplinit si një kalorës i mesjetës. Një krenari e tillë i kishte hije mjeshtrit plak që nuk e kishte ndarë fjalën e dhënë nga vepra e përfunduar.

— Një mrekulli e vërtetë! — më foli gjithë gëzim Luani, duke më hedhur krahun e tij miqësisht mbi supet.

Sekretari i partisë e ndiente më së miri pulsin e gëzuar të punëtorëve, të mbledhur rrëth aeroplinit.

— Thanasi më foli për motorin e «Mileçentos» që Akili e ka vendosur në aeroplan, ai kërkon dëmshpërblim, sepse pretendon se e ka të tijën.

— Mos ia var kaq shumë torbën atij njeriu mikroborgjez, motori është i sekuestruar dhe për këtë i thuaj Thanasit të mos e hapë shumë gojën, se revolucioni nuk i harron detyrat e tij...

Biseda u pre. Aeroplani nxitoi përpëra e gjithë turma e punëtorëve i shkoi pas. Ishte e kotë t'i ktheje tanë prapë në punë e unë me ndërgjegje të plotë i dhashë urdhër rojës që çangës për lénien e punës t'i binte një orë me vonësë, fundja le të bëhej dhe një orë pushim midis punës. Këta njerëz këtë sakrificë e kishin hak...

VI

Rrugicat e shtruara me kalldrëm në ngjyrë ulliri të errët shkëlqenin nga rrezet e hënës së plotë. Hijet e formuara nga çatitë e shtëpive thyheshin bri mureve të bardha si mori dhëmbësh të një sharre kolosale e shumë të

gjatë që ishte ulur për t'u mprehur pikërisht pas këtyre mureve të heshtura. Ishte një natë e qetë dhe e bukur. Yjet shkëlqenin më shumë se netët e tjera.

Katerina vështronte yjet dhe përpiquej t'i numëronte. Ngaqë humbte ekuilibrin, mbështetej shpeshherë në krahun tim.

Më pëlqente ajo natë e qetë, e bukur dhe gjithë shkëlqim. Më pëlqente mbështetja e saj. Pëllëmba e butë që dridhej pas bërryilit tim më svaronate shumë mirë gjendjen e vajzës që vështronte e vështronte yjet.

- A e di ti sa yje ka në qiell? — më pyeti ajo.
- Sigurisht që e di, shumë!
- Po numrin e saktë të tyre?
- Jo, këtë nuk e di.
- As unë nuk e di.

Ecnim kështu duke folur e qeshur e si për habi, megjithëse ishim të mbështjellë nga gjithë kjo qetësi, më dukej sikur përreth nesh endej një melodi, e qetë, e ëmbël e jashtëzakonshme që na dridhte zemrat, na hante fjalët, na dridhte gjunjët...

Në qoftë se ne dashuroheshim, atëherë këtë dashuri të pastër duhet t'ua tregonim njerëzve.

- Po mendon? — Zéri i saj ishte i dashur dhe i çiltër.
- Ehë — iu përgjigja duke tundur kokën.
- Edhe unë.

Të vështrosh yjet në qiell e të biesh në èndërrime, është një punë fort e këndshme, e mbushur gjithë poezi. Po kjo nuk do të thotë aspak se është harruar dashuria dhe çifti është kthyer nga çift dashnorësh në çift shkençëtarësh që janë zhytur në zbulimin e sekretit të yjeve. Fundja ai që ka dashuruar mund të thotë se sa të èmbla janë shëtitje të tilla duke vështruar yjet.

Ne shëtitnim me orë të tëra jashtë qytetit. Pastaj të dy dilnim në rrugën kryesore ku njerëzit na përshëndetnin me vështrime shumë kuptimplotë. Kur hynim në shtëpinë e Katerinës, gjenim një ambient të ngrohtë. Prindërit e Katerinës ishin njerëz shumë të mirë. Babai i saj, njeri i thjeshtë, e dashuronte profesionin. Atë gjithmonë e gjeje me hartimet e nxënësve në duar. «Në këto hartime,

i dashur dhëndër, unë po zbuloj njeriun e ri, fjalët e tij, shpirtin e tij, siç zbulon nëna belbëzimin e foshnjës. Kjo parti po rrit një njeri shumë më të mirë nga që kanë përfytyruar njeriun të gjithë mendimtarët e botës.»

Pastaj ai zhytej në leximin e hartimeve dhe unë admiroja zellin dhe dashurinë që ai kishte për punën e tij fisnike e delikate.

Vjehrra ishte një grua energjike e shumë ledhatuese. Ajo përpinqej të gatuante byrečka me mish e gjëra të tjera të shijshme që mua më pëlqenin shumë.

— Byrekët janë gati! — thoshte vjehrra shend e verë e hynte në dhomë me faqet të skuqura nga zjarri.

— Ti, dhëndër, nuk bën keq të vish ca më dendur në shtëpi! Nuk e di, po që kur është fejuar Katerina, krizat e stomakut sikur 'më janë rralluar! — Vjehrri dukej që ishte burrë i gjallë dhe e njihte shumë mirë humorin. Në kohën e ngrënies nuk nxirrte fjalë, po shpejtonte dhëmbët e të gjitha këto cilësi të mira të tij bënë që ta kisha për zemër vjehrrin tim.

— Për kur do ta lëmë ditën e dasmës? — ia fillonte vjehrra gjithë merak.

— Grua, nuk bën mirë që e hap këtë muhabet në kohën e ngrënies!

— Fundja njerëzit tanë jemi dhe nuk ka pse të druhem se them nga një fjalë.

Vjehrri queshte me të madhe dhe pastaj, si t'i kishte vënë syrin ndonjë cope të madhe bifteku apo byreku, e rrëmbente atë pa u bërë merak për vështrimin e rreptë të vjehrrës që nuk i shqitej për asnjë çast.

Ishte një familje e qetë, një familje që kënaqej duke vjelë djersën e mundin e saj, një familje e ndershme. Pasioni i vjehrrit për të lexuar gjatë dhe me kujdes haritim e nxënësve të tij nuk e pengonte aspak vjehrrën të thurte mengadalë triko e çorape prej leshi. Shkurt ishin njerëz të mirë, por edhe me teka.

Nga natyra e saj vjehrra ishte një grua shumë e dhembshur e kjo ishte dhe dobësia e saj. Me shpirt të ndjeshëm, e edukuar prej kohe, nga propaganda e kishës, ajo ishte katandisur në një besimtarë të verbër, e nuk

kishte të diel që të mos e kalonte paraditën në kishë. Një ditë i fola hapur me një pakënaqësi që ajo nuk e kishte vënë re ndonjëherë tek unë.

— Mos shko kaq shpesh në kishë, mama, kisha është një fole ku mblidhen shushunyat që dinë vetëm të gëjnë.

Ajo ngriu. Nuk i qarkulloi gjak në fytyrë e unë e ndjeva se isha nxituar me nofkën që sapo kisha pagëzuar kishën.

— Lëviz nga vendi, lëviz nga vendi, o dhëndër!

Por unë nuk lëviza dhe nuk kisha për të lëvizur sikur mbi kokën time të binte dhe vetë rrufeja.

— Si shumë shaka po bën me mua plakën, o dhëndër!

Por unë nuk e kisha me shaka siç e mendonte ajo.

Në ditët e ardhshme ajo ndryshoi sjellje karshi meje. Nuk po shijoja më byreçkat e ngrohta e vjehrri më vështronë me keqardhje nga xhamet e syzeve të tij të lidhura. Kulmi arriti atëherë kur vjehrra, pa më vështruar në sy, ma plasi para hundës:

— Do të martoheni me kurorë në kishë, kjo është dëshira ime!

Gjithçka do të vazhdonte të rridhëtë në qetësi sikur kërkesa e vjehrrës të mos më ngrinte qimet e kokës përpjetë. Ajo kërkonte të bëheshin celebimet e martesës në kishën e madhe të Mitropolisë e unë të vija kurorë si gjithë dhëndurët! Një gjë të tillë nuk e kisha shkuar ndër mend. Nuk kishte turp më të math se ky propozim që më bëhej.

— Përse shqetësoheni? — Vjehrri i butë përpiquej të më mbushte mendjen. Dukej qartë që vjehrra ime ishte një grua fuqiplotë në shtëpi.

— Më vjen turp kur më propozohet e jo pastaj ta kryej; unë jam komunist e nuk më lejohet një veprim i tillë.

— Pse e prish gjakun, dhëndër i dashur? Fundja nuk do të shkojmë në kishë, celebimin e bëjmë këtu, në shtëpi, dhe askush nuk e merr vesh. E sheh sa mirë e kam menduar?

Mendim i bukur, për besë. Të martohesha fshehurazi si ndonjë cub? Kurrë nuk e kisha menduar se martesa ime

do të bëhej me kurorë dhe fshehurazi, në shtëpinë e vjehrrit tim. Kjo komedi nuk mund të luhej kurrsesi.

— Të keni pak mëshirë për Katerinën, ajo po qan?
— Vjehrri ishte me të vërtetë artiste për të kapur t'elat atje ku ishin më të ndjeshme.

— Për këtë fajtorë jeni vetë.

Vjehrri, i pezmatuar, foli që nga tryeza me një zë që të ngallte mëshirë:

— Kështu janë martuar dhe të tjerë.

— Cilët të tjerë? — ngulmova unë duke u kthyer me vrull.

— Komunistë si ju!

Nuk e di se si më hipi në kokë dhe e patë të vështirë ta përbaja veten. Më dukej një gënjeshtër e paturpshme e shumë bajate.

— Ju nuk thoni të vërteten. Komunistët nuk veprojnë kështu. Kushedi ç'njeri ka qenë ai.

— Jú them sinqerisht, ishte njeri si ju, i tillë, bile në disa raste e hiqte veten më fanatic nga ç'duhej, i dashur dhëndër.

— E pse nuk e demaskuat? Cili është ai, më thoni të paktën emrin për ta detyruar të paguajë gabimin.

— Emrin nuk e mbaj 'mend... fundja unë nuk jam punonjës i gjendjes civile e as administrator në kisha. Unë jam mësues...

— Aq më keq për ju që jeni mësues.

I nxehur pa masë, dola nga ajo shtëpi.

Ecja i vendosur drejt portës së madhe të zbukuruar me një obelisk.

Pas meje, si një jehonë e largët, vinte ngashërimi i Katerinës që përpëlitezë në dhomën e madhe, shtruar me qilima të shtrenjtë... Duke shkopsitur kopsën e parë të këmishës që më shtrëngonte, dola në kalldrëmin e rrugës dhe shpejtova hapat.

*
* * *

Puna është ilaçi më i mirë për të tharë plagët e dashurisë. I dhënë me mish e me shpirt pas punëve, të gjitha kujtimet më dukeshin si ngjarje të largëta, të harruara, që nuk kishin të bënин aspak me 'mua! Më dukej se disa prej tyre ishin histori dhe trille që më kanë treguar shokët.

Kishin kaluar pra shumë ditë nga ajo ngjarje e shëmtuar, kur ja, një ditë Arifi, pa u ndier, si një mace u dha në zyrë:

— Ju kërkon një femër, shoku drejtor.

Një femër! Vizita të tilla në ndërmarrjen tonë janë shumë të rralla.

Më kujtohet se si njëherë një vajzë e re erdhi dhe u ankua për sjelljen e pahijshme të një shoferi. Ai ishte treguar i ulët dhe gjatë udhëtitimit e kishte ngacmuar.

Shoferin e thirrëm qysh në atë çast në zyrë. Mihali, i xhindosur, nuk dinte ku të shkarkonte zemërimin e tij. Iu vërsul si një tigër shoferit të luhtuar dhe nuk e linte të thoshte asnjë fjalë.

Më kujtohet shumë mirë fytyra e shoferit, krejt si një fytyrë idiota. Ai në fillim u përpooq të mbante një qëndrim indiferent, me shpresë se mund të na e hidhkte. Pastaj, kur nuk i ndriti, u përpooq të hiqej sikur ishte viktimi e shpifjes së ndyrë të një vajze me moral të prishur që kerkonte ta merrte më qafë kot së koti.

— Kot që 'më shan, shoku drejtor, nuk jam djalë që bredh pas fustaneve, për ideal në të gënjej...

Por ishte shumë vështirë t'ia hidhkte në kësi punësh Mihalit. Ai u skuq nga inati dhe u ngrit si i xhindosur më këmbë:

— Çfarë t'u bëj ligjeve të qeverisë që nuk më lejojnë, po ti, o kopuk, do rrahur me grushte, ja, kështu, sa të të bëhet kurrizi më i butë se barku! Gënjeshtar! Mashtrues femrash!

— Shoku Mihal, mbani gjakftohtësinë, ju lutem, jemi në zyrë këtu. — Luani e kishte të vështirë ta bënte punën siç duhej, sepse gjaknxehtësia e tij e pengonte.

Në zyrën që gumëzhinte nga zhurma e poterja, mezi u vendos qetësia. Shoferin dredharak e dënuam e ai nuk na vështroi fare në sy kur ia komunikuam dënimin.

Ndërsa po përfytyroja një ngjarje të kësaj natyre, në zyrën time u dha Katerina.

U hodha përpjetë nga e papritura. Ajo ishte e zbehur në fytyrë e kokën e mbante poshtë. Përse kishte ardhur në zyrën time? Mos vallë... Jo! Jo, as që mund të përsëritëj ndonjë skenë qesharake si ajo me shoferin çapkën.

— Ju??

— Erdha për të sqaruar disa çështje! — Zëri i saj ishte i vendosur.

Në pragun e derës dallohej koka e Arifit e zgjatur për përgjim.

— Mbylleni atë derë, Arif!

— Mos ju duhem për ndonjë gjë tjetër, drejtor? — Ai ishte djallëzuar shumë kohët e fundit.

— Falemnderit, po të më duheni, ju thérres vetë! Po të më kérkojë njeri, i thoni që jam i zënë, kuptuat? — Në vend të përgjigjes ai tundi kokën sa andej-këtej.

Për një çast në dhomë u vendos qetësia. Ù ndje kérçitja me rrapëllimë e një makine që rimorkiohej për t'u ndezur. Shoferi e kishte mbyllur qëllimi shqyrtim e kuadrit e pastaj, pas saj u ndje një zhurmë tjetër si krismë. Vajza u drodh dhe u tremb.

— S'është gjë! Kështu kërcasin makinat para se të ndizen.

— Mendova se ishte armë.

— Nuk është armë. Po, më thoni, përse erdhët? Ajo uli kokën poshtë si me turp.

— Në përgjithësi më vjen keq që miqësia jonë mori një kthesë të tillë. Kuptomë drejt, unë nuk kam aspak faj për këtë ngjarje të hidhur, më besoni!

— Do të jetë më mirë ta lëmë në vendin e saj të kaluarën. Ajo që i përket asaj le të mbetet e saj, apo jo?

Po vajza nuk e aprovoi mendimin tim. Ajo nuk quante asgjë «të kaluar», ndërsa bisedat e tanishme i quante vazhdim të bisedave të porsafilluara.

— Mendoj se ndërmjet nesh pati një keqkuptim dhe asgjë më shumë.

— Keqkuptim? Mos vallë gjithë ai ofendim nga ana e mëmës suaj ishte thjesht një keqkuptim?

— Mua nuk më intereson sherri juaj me mëmën time. Unë, së pari kam të drejtë kur them se ndërmjet nesh ka ndodhur një keqkuptim.

— Nuk ju kuptoj se ku kërkonit të dilni? — e pyeta me ngut. Unë e kuptoja shumë mirë dhe këtë që po bënte ajo kisha menduar sa e sa herë ta bëja vetë, po qe e pamundur... dhe tani... tani një krenari e paligjshme më bënte ta mundoja atë, të dashurën time, që po bënte atë që unë s'isha i zoti ta bëja.

— Ju s'më keni dashuruar me gjithë shpirt, prandaj flitni kështu... zëri juaj e tregon qartë këtë. Përse më urreni? Për sjelljen e prindërve?... Nuk keni të drejtë...

— Pastaj fjalët e saj u ngatërruan më shumë dhe unë për të parën herë në jetën time vura re se sa të rënda qenkan lotët e femrës...

Në zyrë ndiheshin ofshamat e saj. Ra zilja e telefonit që në ato çaste i ngjasonte shumë ziles së kryetarit të gjyqit që vendos qetësinë përpara dhënies së vendimit. Me nxitim e mora receptorin e iu përgjigja zërit që nxirrte krye prapa veshit.

— Po, unë jam...

—

— Tani jam i zënë, të marr vetë më vonë.

— Kush ishte ai? — më pyeti ajo.

— Një miku im!

— Mos dëgjoi të qarat e mia në telefon?

Eh, si janë femrat! Ai burrë që ngul këmbë se ua ka mësuar të gjitha sekretet, ta dini që gënjen si një e një bëjnë dy. Tani ajo ishte aq naivë, sa butësia e zërit të saj të bënte për vete.

— Jo, jo, jeni larg, nuk besoj të ketë dëgjuar.

Ndenjëm dhe ca në heshtje dhe, kur u qetësua, unë i fola përsëri me ëmbëlsi.

— Ju duhet të shkoni... pastaj edhe 'mamaja bëhet merak.

— Jo! Nuk kam më frikë prej saj. Unë kam vendosur tashmë të veproj ashtu siç më thotë zemra ime.

— Vallë a do të jeni e zonja?

— Pranë jush pse jo!

Me kaq gjithçka mori fund. Që atë ditë unë lajmërova shokët se beqarllëku im kishte marrë fund...

*
* *

Si fluturon koha! Emocionet e asaj dite vjeshte nuk kam për t'i harruar.

Materniteti, kjo godinë e heshtur ngjyrë hiri qëndronte si një qenie krejt indiferente. Jashtë gjithçka ishte e ftohtë, e qullur dhe e qetë. Fantazia më krijonte miliona imazhe, nga më të ndryshmet, e të gjitha këto ishin kthyer në qenie fantastike që kishin vetëm një qëllim, të më kthenin trashëgimtarin që do të lindte... Ja, tani do të dëgjoja piskamën e fëmijës, pastaj «djali im» do të kalonte nëpër duart e mameve të qeta e do të vishej me pelena. Katerina, e shtrirë në shtrat me ballin mbushur gjithë djersë, do të gëzohej kur të merrte vesh që kishte lindur djalë e pastaj do të humbte në gjumë, në një gjumë të thellë, çlodhës...

Duke vështruar ndërtesën ngjyrëgri, mendja më kritonte ende mendime nga më të ndryshmet: «Kushedi si do të bëhen në të ardhmen gjithë këta «Çapajevë» që rrugën e jetës e fillojnë këtu! Ndoshta minatorë, shoferë, traktoristë, artistë, marangozë, punëtorë, inxhinierë dhe ndonjëri, drejtor!»

I humbur në mendime të tilla, nuk dëgjova emrin që më ishte thirrur tri herë me radhë. U desh që njëra nga mamitë të më lëkundte nga krahu, pa ta merrja veten.

— Djalë!

U trondita. Më dukej sikur një njeri kishte vendosur të bënte shaka me 'mua, duke përfituar nga dobësia që më kishte pushtuar!

— Mos u tall me mua, moj motër, thuajmë të vërtetën! Vajza e re, e veshur krejt me të bardha, e qetë në vështrimin e saj, ma priti duke ngritur vetullat lart:

— Ju thamë që gruaja juaj ka lindur djalë, të jeni i bindur që i tillë është!

Djalë! Pikërisht ashtu siç ëndërroja unë. Më 'mbërt theu një gëzim i papërmbarjatur e më vinte t'i hidhesha kujtdo në qafë. Më vinte të thërritja me gjithë zérin që ta merrnin vesh të gjithë se unë, drejtori i aksh ndërmarrjeje, këtë ditë të mërzitur e me shi isha njeriu më i lumtur në botë, sepse u bëra me djalë. «E dëgjoni apo jo? Kam lindur një djalë dhe çfarë djali, katër kile e gjysmë, një rekord i vërtetë.»

M'u duk sikur thirra me gjithë mend, prandaj dhe vështrova me frikë anash tek kalonin njerëzit. Po jashtë gjithçka ishte e zhytur në melankoli. Shiu vazhdonte të binte i qetë dhe i ngadalshëm, një shi që të futet thellë në supe e të qull kokën pa e ndier. Ndoshta, nga ky shi dhe unë e përmblodha pak veten.

Vendosa të hyja në barin më të afërt. Nga xhamet e djersitura, të mbështetur në tryezat e gjata, dukeshin siluetat e njerëzve që kishin marrë forma të ndryshme si një përzierje njollash. Porosita konjak. Kur banakieri, i hesh-tur e i parruar më lëshoi gotën plot, atëherë e mora vesh se në këtë lokal nuk pihen kollaj teket.

— Gëzuar, drejtor! — Një zë i njohur më çoroditi.

— Qenke ti, Hekuran, gëzuar! — M'u bë qejfi që mjeshtri kovaç u ndodh pranë meje ato caste.

— Si i hutuar dukesh, drejtor!

— Aspak! Jam i lumtur, Hekuran, gruaja më lindi djalë!

Mjeshtri, me ato duart e kthyera e gjithë kallo, rrë-mbeu gotën dhe, për shëndetin e djalit, e gëlltiti të gjithë në gurmaz.

— I hairit u bëftë, drejtor!

— Do të pimë edhe nga një? — Hekurani dukej i lumtur. Por unë nuk mund të them nëse këtë lumturi mjeshtri e kishte ngaqë ndiente lumturinë e të tjerëve.

— Më duket sikur pimë shumë, usta...

— Shumë, një dopio! Kjo nuk është asgjë, drejtor!

Ai bisedoi diçka me banakierin dhe më vështroi gjatë me interes e pastaj më buzëqeshi. Hekurani u kthyte me

vrull në tryezë. Konjakët i solli vetë banakieri. Ai nuk kishte harruar të vendoste dhe një sasi llokumesh mbi një pjatë të vogël, të zbuluar me gjithfarë lulesh japoneze.

— Konjaku pa llokum s'bën një grosh, mor firaun!

— Merresh dhe me vjersha, Hekuran! — fola unë.

— Hekuranin e kemi trim, shoku drejtor — m'u përgjigj në vend të tij banakieri.

— Këtë dolli e pimë për shëndetin e djalit, të rrojë sa malet dhe u bëftë një mijë vjet! — Hekurani në ato çaste po shkelte dhe ligjet e natyrës.

— Jo, kaq gjatë Hekuran, sepse nuk kemi dëgjuar që një njeri të rrojë një mijë vjet.

— Them një mijë që të rrojë treqind, — ma priti ai.

— Dhe treqind janë shumë! — kundërshtova unë.

— Njëqind e pesëdhjetë atherë — e shkurtoi mjeshtri kohën e jetës.

— Njëqind e pesëdhjetë mirë janë, nuk janë shumë, por dhe pak nuk janë — i bëra qejfin unë.

Në lokal njerëzit e ndienin veten mirë. Tymi i hollë në ngjyrë vjollce dyndet sa andej-këtej, pastaj, si ishte mbarsur 'mirë e mirë me lokalini, me fjalët që fliteshin atje, me dokrrat e të qeshurat, largohej qetë-qetë derisa humbiste fare...

Nuk e kuptova se si shkoi konjaku nga gota e se si mbaruan llokumet nga pjatat. Tashmë e ndieja që gjoksin e kisha të ngrohtë dhe një dëshirë e fshehur diku më shtynte të porositja dy gota të tjera. Se nga më vinte kjo dëshirë, ishte një enigmë e pashpjegueshme që nuk ia gjeja dot rrënjen.

— Dy konjakë e llokume! — thirra me zë të lartë. Kjo i pëlqeu siç duket banakierit që më buzëqeshi 'me dinakéri, ndoshta mendoi se unë «e kisha ngrënë djathën e hoxhës» dhe isha dehur plotësisht.

Banakieri kishte një fytyrë prej babaxhani e një nishan i madh në faqen e djathtë i jepte shumë hijeshi asaj fytyre të rrumbullt si një kokë lule dielli.

Ai na shërbeu gjer vonë, madje na bëri shoqëri duke ndier edhe ai gjëzimin tonë.

VII

Riparimet e ofiqinës qëndrore kishin marrë fund e afshi i lagësht i gëlqeres dhe i bykut të kashtës vinte gjër në zyrë. Lidhjet elektrike vareshin nëpër mure dhe puna e dobët e montatorëve elektrikë dukej sikur fliste me gojë. «Vështroni se si më kanë lënë djemtë!»

Luani ishte i zënë me punë deri në grykë me kursin për ngritjen politike që e kishte hapur me dëshirën e iniciativën e tij dhe, tashmë ishte shumë vështirë të merreshe vesh me të. Ai ishte ngjirur e të këpuste shpirtin kur fliste me mundim duke u përpjekur që fjalët t'i shpjegonte me shenja.

— U bëre me djalë, urime! — më foli ai duke zënë gushën me duart e tij të ndotura.

— Falemnderit, po ti çfarë ke kështu?

— Jam ngjirur. Këta djemtë i kemi shumë të mirë, po nuk lexojnë fare gazetën e përpiken t'i mësojnë të gjitha përnjëherë.

Ai kishte kohë që kishte vendosur të merrej shumë seriozisht **me kandidatët e partisë** që, megjithëse ishin punëtorë shumë të mirë, nga ana ideologjike e politike kishin mbetur shumë prapa. Sipas tyre mosleximi i gazetës nuk ishte kushedi se çfarë.

— Mos u thirr shumë, Luan!

— Mirë e ke ti, shoku drejtë, mirë. Po halli se punëtorët janë mësuar me zhurmat e makinave, të tornove, të pjalave e nuk të dëgjojnë, po u fole lehtë e lehtë.

— Sigurisht që këtë pikë delikate të tyre nuk e di — iu përgjigja unë duke **qeshur**.

— T'i lëmë shakatë mënjanë! Duhet të kërkojmë një qendër zëri për këndin e kuq! — Luani gjithmonë vështronët në horizontin e së ardhmes.

— Janë të shtrenjta dhe tani, të kërkosh prej tyre, të bëjnë qesharak — kundërshtova unë.

— Më duket se me sigurimin teknik gjatë riparimit të makinave jemi shumë keq, shumë herë kemi vendosur ta rregullojmë këtë punë, por e kemi lënë zvarrë dhe nuk dihet se si do t'i vejë filli.

— Mihali duhet të tregohet më i hedhur në këtë detyrë, fundja, në qoftë se gjendja vazhdon kështu, duhet ta bëjmë problem në organizatën-bazë. — Unë e dija shumë mirë se Mihali po e zvariste gjatë këtë punë dhe disa herë e kisha thirrur.

— Nuk ju ka takuar Misheli?

— Jo.

— Kryetari i bashkimeve profesionale ka një notë proteste ndaj teje! Ai kërkon t'i rregullohen dushet sipas kontratës.

Më kujtohet fjala që i dhashë mbledhjes së kolektivit! Ai më buzëqeshi e me qesëndi më kujtoi: «Kështu premtuat edhe vjet, shoku drejtori!» Kishte të drejtë. Kështu kisha premtuar edhe vjet, por, i dhënë pas punëve të shumta për riparimin e zinxhirëve të distribucionit të makinave dhjetëtonëshe «Ipo», për riparimin të balestrave të para të makinave «Ford», «Shervolet» e shumë andrallave të tjera, unë harrova fjalët që kisha premtuar e dashje pa dashje kisha turpëruar vetveten. Misheli, me atë hundën e ngritur, me atë buzëqeshjen e tij i të veçantë që të bënte për vete, ishte një nga saldatorët më të mirë të ndërmarrjes. I qetë, ai nxihej poshtë parafangove të makinave duke u përpjekur që të nxirrte punë të mirë nga duart e tij e fjalë të ëmbël nga goja e vogël. Çekiçi i tij që rregullonte parafangot e shtypura ishte bërë si kënga e kanarinave në një ballkon të bukur me lule përpara. Përpara këtij djaloshi nuk kisha si të mos skuqesha.

— U rrëmbeva kur i premtova. Më duket sikur dhe sivjet nuk kam për ta mbajtur fjalën.

— Në qoftë kështu, përpiku të marrësh lejë sa herë që do të bësh mbledhjet e kolektivit. Kjo ishte një paralajmërim i mirë nga ana e sekretarit të partisë, nënteksti i saj ishte shumë i qartë, i duhej vënë gishti kokës.

— Ju e shikoni se sa të zënë jemi, edhe dushet na duhen tanë.

— Fjala e dhënë duhet të mbahet, kështu mendoj unë si komunist që jam — shtoi pa e pyetur njeri Mihali që kishte ardhur në zyrë bashkë me Mishelin.

Puna e banjave ishte një dava e gjatë që nuk kishte

vjeshtë të mos zihej në gojë dhe të mos më hapte kokë-çarje të reja. Stina e vjeshtës për mua nuk kishte vetëm kuptimin e fletëve të verdha e të prodhimit të bollshëm. Së bashku me kokrrat e mollëve kuqalashe më vërvshonte dhe banja e punëtorëve ende e pambaruar. Zvaritja e saj ishte një enigmë që, sado përpiqesha ta zbulojta, fshihej. Zvaritja nuk fillonte përnjëherësh. Ajo ecte ngadalë-nga-dalë si një bashkudhëtare e ndërtimit të banjave.

Njëherë u vendos të ndërtoheshin poshtë, në kapanonin e brigadës së tretë, tek ndahej kufiri jugor i ndërmarrjes që po zgjerohej dita-ditës. Jo vetëm kaq, tani nuk kishim mbetur të vetëm si dikur që ishim zotër të vërtetë të peisazhit të qetë ku ngrinte kokën vetëm ndërmarrja jonë. Ikën ato ditë të mbushura me limonti kur brraka e vjetër e oficinës së dikurshme ngrihej si një karakoll për të ruajtur rregullin dhe qetësinë në këtë si-përfaqe të braktisur. Jo, tani kohët kishin ndryshuar, kishin ndryshuar ritmet e ndërtimit. Ato bëheshin kaq shpejt, sa të dukej sikur përnatë vështroje nga një përrallë të re me çudira. Si dalin kërpudhat pas një shiu të mirë, ngriheshin ndërmarrjet e tjera, si motrat e shoqet tonë vogla. Kështu nga e majta u ngrit Ndërmarrja e Bonifikimit, pastaj nga e djaththa ajo e punimit të meta-leve, nga përpaira NSHN-ja, Ndërmarrja e Mirëmbajtjes Rruga, që na vuloste si në një thes të myllur. Kështu sa po pregetiteshim që banjat të ndërtoheshin, pikërisht karshi Bonifikimit, në zyrë ia behu një person i gjatë dhe shumë i revoltuar që më vështroi në sy një copë herë të mirë.

— Urdhëroni, i dashur shok, me se mund t'ju shërbej?

Dukej që ai këtë pyetje priste.

— Jam përgjegjësi i punishtes së fshesave, ju e kuptoni dhe vetë, shoku drejtore, rëndësinë që ka eksporti përvendin tonë.

Diçka e habitshme dhe e pakuptueshme. Përse u dashka të kuptoj rëndësinë e fshesës dhe të eksportit të saj? Pak ishin të gjitha mundimet që m'u deshën për të mësuar sekretet e zanatit të tornitorit, të axhustatorit, të motoristikës, të frezatorit, të saldatorit të... bëheshin shumë

profesione duke vënë në mes dhe atë të farkëtarit, të grasatoristik. Unë e di se sa net pa gjumë kam gdhirë dhe sa sakrifica më ishin dashur të hiqja dhe tani. Si të ishin pak të gjitha këto, duhet të mësoja edhe sekretin e fshesës dhe atë të eksportit! I huaji ishte shumë ngulmues, ai kërkonte një përgjigje të shpejtë.

— Fshesa, sigurisht që ajo ka rëndësi.

Më kujtohet se një herë nuk kishim fshesa për të fshirë territorin e ndërmarrjes dhe u desh të shkonim me makinë për të prerë fier në një pyll larg qytetit. Kështu që nuk kisha gabuar për rëndësinë e saj, sepse e kisha hequr në kurriz vlerën e fshesës.

— Shumë mirë, shoku drejtor, ju e kenj kuptuar mi-ri që fshesa ka rëndësi. Unë, si përfaqësues i repartit të fshesave, vij të ankohem, sepse ju po ndërtoni një banjë në periferi të sheshit tonë ku ne shtrijmë për të tharë lëndën e parë. Kështu ajo do të prishet dhe eksporti do t'i kthejë, por ajo është pasuri e popullit.

— Ato duhet t'i ruajmë, i dashur shok. Prona e popullit duhet të ruhet si sytë e ballit.

Kjo vizitë sa e çuditshme dhe shumë shqetësuese, solli si pasojë që puna e banjave të vihej përsëri në diskutim.

Luan, duke fshirë duart me leckat e tij, ishte shumë i zemëruar dhe këtë gjendje shpirtërore ai e shprehu qartë në mbledhjen operative që po zhvillohej në zyrën time.

— Më duket se po bëhem shembuj negativë për punëtorët e rinj. Një e dy dhe në zyrë duke e lënë prodhimin në mes.

— Dhe banjat nuk presin, shoku komisar — i foli Misheli.

— Banjat, banjat... Pse të mos bëhen portative në repartin e radiatorëve, atyreve u duhet uji.

Mendimi i Luanit nuk ishte i keq. Ajo mbledhje ishte më e shkurtra që mund të jetë bërë në zyrën time. Luan shkoi duke nxituar hapat në repartin e tornove. Ai ishte shumë i zënë me punë dhe u rinte në kokë nxënësve të rinj që kishin filluar të vinin në masë.

Siq duket puna e banjave kishte marrë rrugën e zgjidhjes. U nisa për në repartin e motoristëve për të vështruar nga afër montimin e një kompresori të riparuar me forcat tona. Ishte motokompresor që do të viente për të fryrë gomat në repartin gomist. Ai ishte lënë në mes të oficinës, sepse brigada ishte e zënë me punë. Makinat që do të niseshin për panxhar duheshin bërë gati e kishte shumë prej tyre që ende nuk ishin riparuar. Kështu vendosa vetë të merresha me motokompresorin.

Xhaketën e vara në një gozhdë prapa derës.

— Ju lëreni, shoku drejtor, ejani pas tri orësh e do ta keni gati motokompresorin — më foli një djalë i ri.

Ishte një djallëzi që më vinte në pozita të privilegjuara. Por unë nuk e pranova atë propozim. Fundja puna gjithmonë të shkarkon nga barra e mendimeve dhe të çlodh.

Nuk ishte thënë që unë të punoja i qetë me motokompresorin. Si të ishte qenë me erë Misheli më gjeti edhe në oficinë.

— Plasa gjersa të rashë në gjurmë — foli ai duke fshirë djersët.

— Kur e fillon punën ti? — e pyeta.

Ai vështroi orën me kujdes dhe pastaj, duke bërë llogarinë, m'u përgjigj:

— Pas dyzet minutash!

Kryetari i bashkimeve profesionale ishte një njeri i habitshëm. Ai këtë detyrë nuk e kryente në orarin e punës. Ose do të vinte përpëra orarit të punës për të zgjidhur problemet, ose do të rrinte jashtë orarit për t'u marrë me to.

— Fol shpejt, si e ke hallin?

— Për banjat e punëtorëve!

— Po u vendos që të ndërtohen në repartin e radiatorëve!

— E di, po duhet një fuçi e madhe për ta bërë si skaldabanjë, shoku drejtor.

— Merreni dhe atë fuçi dhe... më lini të qetë.

* * *

Reparti i tornove kishte lagështirë dhe dukej sikur ishte dënuar përjetë për të mos pasur ajër. Ndoshët nga kjo arsy e ai të ngjasonte me një njeri anëmik që nuk ka ngjyrë.

Tornoja e madhe me mandrinon sa një saç kishte zënë qoshen e sallës si të donte të tregonte se ajo dhe vetëm ajo kishte vlera në atë sallë të mbushur me torno të vogla rrangalle dhe qaramane sa nuk bëhet. Si të vërtetonte këtë, një zë i çjerrë dhe i trashë që nxirrte metali kur puthej me thikën, ia kërciste të gjitha koskat tornos menjemadhe e në sallë buiste një zë i trashë nevrik që të ngrinte qimet përpjetë e të kallte datën. Ajo psallte gjithë ditën si një dhjak mendjeshkurtër.

Pas zërit të saj të trashë si një kor i bindur e servil, ia fillon tornot e vogla. Gjithsej ato ishin katër torno e usta Gaqoja i vjetër, me syze të lidhura me spango, shprehej shumë thjesht përvlerat e tyre: «Që të katra nuk bëjnë as sa për një torno!»

Ajri ishte i rëndë e mbi bankat e mëdha të shkatërruar që lëviznin këmbët si të ishin prej gome, ishin lidhur morsat, të cilët me dhëmbët e tyre metalikë kafshonin copërat e metalit që do të axhustoheshin.

Axhustimi i metalit i bënte limat e gjata si gjuhë të holla, si degët e tulipanit të këndonin atë vajin e tyre gjithë mallëngjim.

Një gur zmeril, sa herë që hapej çelësi elektrik, ia merrte këngës së tij «krikikiki» si një këndes që ngre pulat nga gjumi, pastaj, si një avion që ulet në pistë, e pushonte edhe ai këngën.

Të gjitha këto detale dhe vegla ishin sekuestruar në një oficinë private dhe, ashtu siç kishin qenë, ashtu kishin mbetur. I zoti i oficinës, një plak i gjatë, i heshtur si një statujë, që fshinte gjithmonë me shkak e pa shkak hundën me shaminë e ndotur, sillej me dashuri ndaj tyre e shpeshherë, kur merrte vesh se ishte thyer një limë trekëndëshe, ose ishte këputur një punto e hollë treshe, bëhej nevrik.

Këtë kujdes jo pa qëllim ai e tregonte dhe te kalizvarët, meshkujt e femrat, në trapanot e dorës, në pincat e vogla dhe në ato të mëdhatë, në tornon e vogël që ishte dhe ajo e tij dhe në kalibrin e vetëm që mbante usta Gaoja në xhepin e xhaketës së madhe, mbasi ai ishte brigadier i tornitorëve.

Për ratifikën e madhe, me të cilën punonte Sotiri, i kthyer nga Australia, dhe për tornon e madhe ai nuk bëhej merak. Bile, kur kalonte andej, ai vështronte sa majtas-djathtas me sytë e tij të frikshëm mes xameve të syzeve që i kishin zënë mjegull nga tymi i porit të vjetër, mos e shihte njeri e ia sëllonte një herë me shqelm duke pasur bindjen se ashtu nxirrte dufin dhe inatin karshi «persekutuesve» të tij. Të gjitha këto ai i bënte më shumë marifet e me kujdes të jashtëzakonshëm.

Belanë më të madhe Luani e gjeti me Gaqon. Plakut i kishte hyrë një frikë e pashpjegueshme e shpeshherë, kur në punë e sipër thyente ndonjë detal si ndonjë limë, punto me diametër dy-tre milimetra, i afrohej si me frikë ish-ustait të heshtur që rrinte si i ngrirë.

«— Usta Vili... na fal, pa të keq e thyem dhe një vegël nga të tuat, ja, një punto!»

Plaku turfullonte, fshinte hundën e diçka mallëkonte në një gjuhë të huaj! Inatin e fshihte në thellësinë e shpirtit të tij, tek kishte formuar oazin e mbledhjes së dëmeve për të kërkuar më vonë shpërblimin. Sjellja e brigadierit që bënte ç'bënte ia tregonte të gjitha dëmet ish-pronorarit, e kishte futur në një siklet të madh Luanin.

— Na polli belaja me Gaqon — më thoshte një ditë.

— Ky plak ka filluar të roitë. Për gjithçka vete dhe bisidon e kérkon të falur me zemër në dorë tek usta Vili. Përse e bën këtë gjë xhanëm? Mos i shkon mendja se gjithçka ka për t'u ndryshuar e se usta Vili do t'i kérkojë llogari deri në një?

— Mund të jetë edhe ashtu — aprovoava unë.

— Duhet ta thérresim në drejtori, duhet t'i kujtojmë njëherë se çfarë detyrash ka ai.

— Nuk është keq ta thérresim.

— Vetëm se duhet shumë takt dhe kujdes, duhet të

mos harrojmë se ai është njeri i ndershëm e punëtor i talentuar.

Usta Gaqoja, një plak që e kishte thyer shpinën oficinave, ishte njeri i qetë. Nevojat e mësuani të përkulte shpinën dhe të vështronë me interes riparimin e makinave në oficinat e efendikonjve, siç i quante ai këto barraka të zymta që u merrnin dritën e diellit xhenerikëve dhe u pinin gjakun si shushunjat.

I heshtur, ai kishte mundur të «vidhte» sekretin e zanatit të tornove. Gaqoja shpeshherë thoshte për to: «Ato janë si fëmijë që ankohen e ankohen gjithmonë, po mjafton t'u dish gjuhën e pastaj nuk ka kufi zanati dhe sekreti i tyre!»

Ai ua kishte mësuar gjuhën tornove dhe të gjitha veglave të tjera.

Ja, nga korridori u dëgjua kolla e tmerrshme e usta Gaqos. Ai kishte hequr setrën nga koka e trokiti me shumë kujdes në derë.

— Hyni! — i dhashë leje unë.

Ai hapi derën me shumë kujdes, pastaj zgjati pak kokën e me një vështrim të përvuajtur e jo shumë të shqetësuar më pyeti:

— Më thanë se më kërkoni, është e vërtetë, shoku drejtor?

— Hyni, shoku Gaqo, hyni ju lutem! Zini një vend.

Ai hyri me drcjtje. Pastaj, si dalloi Luanin në tryezën e madhe, u habit.

— A... qenka komisari!

Luani i dha dorën, i buzëqeshi dhe filloi bisedën shtruar. Plaku që mori zemër nga qenia e tij, filloi të dridhë duhanin. Kështu fillon zakonisht hyrja e bisedës me të.

— Mos e kam shkelur gjë, o drejtor? — më pyeti ai duke hequr gjuhën e kuqe në letrën e cigares.

Plaku ishte i zgjuar dhe e kishte parandier që diçka nuk shkonte mirë me repartin e tij, sepse kot së koti nuk e kishin thirrur në drejtori.

— Si thua zotrote, a e ke shkelur gjë? — e pyeta unë, i bindur që ai e kishte kuptuar të fshehtën.

U dëgjua kolla e tij, një kollë e trashë sikur trokiste njeri në derë.

— Po si të them, o direktor, dhe mund ta këm shkelur, fundja unë jam plak e plaku xheku e shkel, o direktor.

Ai nuk e thoshte dot fjalën «drejtor», dhe ngatërrohej me të sikur të ecte në mes të telave.

— Të kemi thirrur për të sqaruar sjelljen tënde 'me Vilin. Nuk dimë se çfarë të shtyn të ngatërrohesh me të. Përse i bën këto punë që nuk janë as të hijshme, po dhe as të të lejueshme?!

— Nuk ju marr vesh përsë e luftoni kaq shumë atë njeri; mua nuk më duket i keq!

— Kush tha se e luftojmë Vilin?

— Po ja ju, o direktor. Nuk po thua se çfarë të lidh me Vilin? Po ç'të më lidhë mua me të përveç punës, puna, i dashuri i Gaqos; më lidh me të... pastaj nuk më duket të jetë burrë i keq. Vërtet që ai ka pasur një punishte dhe ia ka marrë qeveria, ama ai nuk ka vjellë gjë dhe nuk ka hapur gojë. Të mos shpifin kot së koti, sepse na vret ai që është lart... nejse... kaq kisha unë

Plaku e kishte kuptuar se e kishte shkelur kur e kish-te zënë në gojë qenien e kotë të qiellit dhe kishte pushuar duke hequr veshin me marifet.

— Mos u nxito, usta Gaqo, mos u nxito! — Tani fjalën e mori Luani. Ai largoi karrigen dhe u ngrit më këmblë si të donte që me atë lëvizje të nderonte më shumë moshën e plakut.

Një sjellje e tillë i bëri përshtypje brigadierit që i shkëlqeu fytyra.

— Fol, more bir, fol, ty sikur të kuptoj më shpejt, sepse jemi të një reparti, të graso, e fjalët i thua drejt e pa kapérceka, fol, o komisar, e tregomë qartë se çfarë nuk shkon mirë.

— Puna shkon mirë, po ti xheku e tepron me ato fal-jet që i kërkon Vilit. Përse ia kërkon këtë të falur Vilit? Nuk e di ti që malli është yni e jo i Vilit?!

— Që malli është yni, këtë nuk e lëviz topi, por unë ia them Vilit që t'i lehtësohet pak dhembja për mallin, o komisar, e ta dijë biri i botës se ne nuk i kemi prishur

kot së koti mallin e gjënë e tjetrit, po me hak, me punë!

— Sikur nuk shkon një justifikim i tillë, o Gaqo. — Luani kishte vendosur që ai takim të ishte i fundit i kësaj natyre.

— Pse nuk shkon?

— Nuk ka lezet që ti, një brigadier, përfaqësues i shtetit, t'i kërkosh të falur një njeriu që ia kemi 'marrë dyqanin! — fola unë duke menduar se tani ishte çasti më i përshtatshëm për ta sqaruar një herë e mirë pozitën që kishte usta Gaqoja në repart.

— Nuk e njeh Vilin ti, o direktor, pa flet kështu. Është ca i zemëruar, po ka dhe të drejtë që të jetë, sepse i thonë mall dhe jo shaka. Po nga shpirti ai nuk është i keq dhe nuk bën ta prishim, apo jo, o komisar??!

Unë nuk e njihja nga afër Vilin, po dija se ishte një axhustator i kategorisë së lartë që në kartelat e Mihas figuronte mjeshtër. Dyqani nuk e kishte penguar këtë zanatçitë mësonte disa zanate të tjera, që dikur i ushtron te me shumë zell. Tani për zellin e tij të 'mëparshëm ishte e kotë të bisedoje.

— Nuk ka asgjë të keqe që i them nga dy fjalë për veglat që po i thyhen, sepse, dalngadalë, siç e kemi filluar, nga ato nuk do të mbetet as nami, as nishani.

— Do të sjellim të reja, për këtë mos u bëj merak, se shteti nuk do të punojë me rrangallat e Vilit.

— Rrangalla, rrangalla, po punën e bëjnë për bukur!

Plaku kishte të drejtë kur ngulte këmbë për të ruajtur veglat.

Tek vështronte fytyrën e zemëruar të Luanit, plaku përtipej dhe nuk dintë se nga t'i hidhte sytë.

— Shumë 'mirë, xha Gaqo, kështu, u bëftë, si thua ti, veglat t'i ruajmë, t'i ruajmë si sytë e ballit, ama ta dish se nuk të lëmë më t'i përulesh Vilit — i tha ai.

Plakut i ndritën sytë.

— Për të falur, më marrtë të keqen, po nga ndonjë fjalë xheku do të flasim, apo jo, komisar?

— Për punën foli sa të duash, bile, dhe t'ia mbledhësh, nuk bën keq, futja këmbët në një këpucë.

— A! Të rrimë shtrembër e të flasim drejt, sa për

punë, nuk ia ha qeni shkopin, punon si një rob. Nganjëherë pyes veten: «Ai ka qenë pasanik, përse të punojë kështu, hë? Mos vallë i ka hyrë babëzia në bark?»

— Punon se s'ka me se të rrojë, usta Gaqo! Vëri në mend këto që po të themi, po ne nuk duhet të na zërë gjumi, të flemë në dafina, po t'i hapim sytë e t'i bëjmë katër, e ti vetë dhe . . . nejse, nuk po ta them, kaq kisha unë.

— Kështu, brigadier, besoj se u kuptuam. — Plaku tundi kokën si me mëdyshje, pastaj, duke nderuar me grusht, doli nga zyra. Ai kishte djersitur dhe e kishte pasur pisk. Në jetën e tij rrallëherë mund të kishte kaluar tronditje të tillë . . .

— Nuk e ka keq kur flet ashtu për Vilin. Nga ai plak ne mund të përfitojmë shumë, sepse ka edhe dije, edhe përvojë të madhe në zanat. Nuk do të jetë keq të merremi një herë me këtë plak që ndodhet midis nesh dhe rru-gës së braktisur.

Luani, që nuk e ka zakon të hajë fjalët, iu qep prapa Vilit, që në fillim i largohej. Por ai e dinte se plaku ishte tekanjoz dhe filloi ta merrte me të mirë. Sjellja karshi pleqve gjithmonë kërkon takt, sepse dhe vetë mosha i ka mbushur me teka të habitshme. Luani nuk është nga ata njerëz që tërhiqen. Një ditë tetori, kur koha ishte me shi, unë mbeta për disa çaste në repartin e tornitorëve.

Ishte koha e pushimit. Nga streha e madhe vështroja currilat e ujit që vareshin para meje si perde. Kënga e tyre në pellgjet e vogla që ishin formuar poshtë, më nxiste gjumin e mua më dukej sikur prapa veshit po këndonin shtojzovallet e Odisesë. Kur ja, papritur më afrohet Luani.

— Ç'kemi, Luan?

— Gjithçka po shkon mirë.

— Ç'thotë i shpronësuari?

— Vili? . . . Po shtrohet si një dhi e egër, besoj se pas disa ditësh ai do të bindet krejtësisht.

— Sikur nuk më besohet!

— Pse kështu?

— Sepse unë i kam dhënë me kohë «lejën e varrimit»

— Je gabuar qysh në atë çast, i dashur drejtor. Shiu, si të ishte dialogu ynë, pushoi e Luani shkoi të punonte në tornon e tij. Pastaj unë vura re se si Vili me një kalibër në dorë iu afrua dhe të dy diç po bisedonin shumë të preokupuar. Dukej se po vërtetohej bindja e komisarit se diçka do të nxirrte nga ai plak i heshtur.

VIII

Mjeshtri Loni, i shkurtër, me kokën rrumbull e qafën gjithë rrathë, me sy të miëdhenj e fytyrë hënë, nuk dinte asnjëherë të bërtiste e të grindej. Ishte qejfli këngësh dhe me shkak pa shkak ia merrte pa të keq. Ndoshta ngaqë ishte gazmor e donin të gjithë motoristët. E kishin zgjedhur njëzëri brigadier. Kur aeroplani i usta Akilit ishte gati dhe të gjithë parakaluesit e ndërmarrjeve të tjera dhe turmat e sehirxhinjve u habitën nga kjo «mrekulli», Loni mori frymë thellë dhe për herë të parë në jetën e tij ai e bëri 1 Majin i qetë, i çlodhur. Shumë ndërmarrje ngulnin këmbë duke e joshur dhe me shpërblime për ta marrë motoristin e shkurtër kokorosh dhe shumë gazmor që ditën e 1 Majit luante aq mirë rolin e Çurçillit sa dhe vetë kryeministri britanik do të gabohej me atë njeri që i ngjasonte aq shumë, si dy pika uji.

«— *Loni, pse nuk pranon të vish në ndërmarrjen tonë?* Do të të japim edhe tri gota birrë në pushimin e madh.

— Nuk më pëlqen ajo ndërmarrje, jeni shumë të urtë ju andej nga zdrukthëtaria, me njerëz të urtë e kam të vështirë të punoj — u përgjigjej ai duke qeshur.

— Më mirë të urtë sesa egërsira si ju të parkut.

— Kështu flet ti, se ke zili! — i përgjigjej ai.

— Çfarë zili, të gjithë kështu thonë: «Vagabondët e qytetit janë mbledhur në parkun e makinave».

— Akoma nuk u bindët ju se të gjithë na duan. Sa mirë na priti populli kur parakaluam me aeroplanin e Akilit!

— Ai ishte një rast, po për shoferët tuaj nuk flasin asnje fjalë të mirë. Thuaj vetë ti, si janë shoferët?

— Shoferët? Xhananë njerëz, trima, çapkënë, kështu duhet të jetë njeriu sot e jo i urtë si ju, marangozët.»

Biseda ishte e gjallë dhe mua, duke rrufitur kafenë, më pëlqente të dëgjoja dialogun e tyre në klubin e vogël, ndërtuar me dërrasa.

Më dukej sikur midis fjalëve të tyre ndihej pulsi i ndërmarrjes që drejtoja.

Të dielën erdhën makinat e reja. Ato ishin nga më të ndryshmet.

Shoferët u nisën qysh të shtunën e unë nuk mendoja se do të ktheheshin nga Durrësi brenda ditës. Dëshira për t'i sjellë sa më shpejt makinat në qytetin e tyre i kishte detyruar shoferët të udhëtonin gjithë natën, të fluturonin. Njëra nga «Skodat» ishte gërvishur e shtrembëruar në parafangot e mendja më shkoi te Rakoja. Vettém ai do ta kishte katandisur ashtu makinën. Kushedi se sa do të ishte grindur rrugës me të usta Vasili.

Rrugës për në park takova shumë punëtorë. Midis tyre ishte dhe Loni me gjithë brigadën e tij. Ata e kishin vënë në mes të grupit të tyre brigadierin e qeshur që ia kishte marrë këngës me gëzim!

— Si shpejt e fillove këngën, Loni — i fola unë pa përshëndetur.

— Mirëmëngjes, shoku drejtor, si të mos këndojo, shokët më thonë «këndo» e unë këndojo. Sot duhet t'ia themi, na kanë ardhur makinat e reja!

— S'e paskeni bërë pushim sot?

— Sot është ditë pune dhe ditë gëzimi, shoku drejtor!

Nuk kisha ç'të thosha, ndaj heshta i menduar e i kënaqur.

— «Zisat» do të jenë makina të mira, shoku drejtor! Më duket se kanë motor të fortë.

— Unë e kam hallin te «Skodat», nuk di se si do të jenë. Po qenë edhe ato të mira, pastaj gjithçka do të shkojë për mrekulli! — Motoristi që foli ishte një djalosh i

gjatë, i zeshkët, që kishte një nishan në faqe. Quhej Josif dhe e kishte marrë me shumë qejf zanatin. Për të flitnin fjalë të mira.

— Sido që të janë motorët, makinat, janë të reja dhe kjo është kryesorja — foli Loni.

— Nuk është ashtu, brigadier, makinat e reja mben ten të reja kur shoferi bëhet copë e thërrime pér t'i mbajtur.

— Ti, Josif, i ngjet vjehrrit tim që lëvdohet me kostumin e tij që e ka qepur qysh në kohën e Fan Nolit. Ai një e dy kujton atë dhe këpucët që nuk i ka grisur. Po, që ta dish ti, ai në shtëpi nuk ka shkuar nga ndonjë rrugë me kalldrëm, sepse ka frikë mos i grisen këpucët! — Ky që fliste, ishte një motorist i zoti dhe me shumë humor.

— Unë nuk jam si vjehrri yt. Unë dua që makinat të punojnë, të japin trefishin e vlerës së tyre, të prishen me punë. Me një fjalë kërkoj rendiment prej tyre.

— Ke filluar ta lodhësh mendjen, më mirë lërja shefit të planit, usta Vangjos, këto punë...

M'u qesh. Shefi i planit, Vangjoja, ishte një baballëk i qetë që i lyente buzët me kopjativ.

— U bënë dhe «agallarët» e Mborjes të kërkojnë rendiment.

Motoristi e kishte lëshuar granatën e tij të zakonshme dhe ajo e bëri plasjen. Një e qeshur e madhe, e thellë e shumë gazmore u ndje në gjithë turmën. Në fillim s'më erdhi mirë nga ajo që dëgjova, po, kur pashë se me turmën po qeshte edhe vetë Josifi, qesha edhe unë ashtu kot.

— Andoni është vetë nga Mborja — më sqaroi një punëtor duke qeshur.

Lajmi se Vasili, ai shoferi i kujdesshëm, kishte çarë testatën e makinës së re «Skoda» plasi si një rrufe në qie-llin e kthjellët. Në fillim nuk më zinin besë veshët. Po, tek pashë nga xhami makinën e ngarkuar në sheshin prapa, atëherë besova gjithçka. Makina punonte si e turfulluar, e lodhur, e drobitur, me një zhurmë «çaf, çaf, çaf!» që të

shurdhonte veshët. Një lëng i bardhë si qumësht mbushte motorin. Ishte uji që rridhte nga testata e çarë.

Makina nuk e kishte mbushur ende njëmijëkilo metër shin e një defekt i tillë ishte i jashtëzakonshëm. Kush vallë do ta kishte fajin? Mos vallë makinat ishin me një defekt të tillë qysh nga uzina e prodhimit të tyre? Apo ky defekt ishte për fajin e shoferit? Por, të mendoja kështu për Vasilin, do të thoshte që të mos e njihje aspak shoferin mjeshtër, ta ofendoja atë. Ai nga natyra e tij kishte një kujdes të rrallë. Më kujtohet udhëtimi me makinën e tij «Ipo». Vasili gjatë gjithë rrugës iu shmang bisedës dhe me kujdes vështronte lëmshin e rrugës që shpërdridhej para nesh.

Kështu, mengadalë, mbërritëm në të tatëpjetën e madhe. Atje ai ngadalësoi me vëmendje shpejtësinë e pastaj, si për të qenë më i sigurt, ngriti frenat e dorës që i karikoi për çdo të papritur. Një veprim të tillë që ndoshta duket shumë qesharak, nuk e kisha ndeshur te shoferët e tjerë. Kështu, si një breshkë ne e zbritëm pothuaj të gjithë qafën e frikshme. Pastaj dolëm në rrugën e sheshtë e Vasili me kujdes e rriti shpejtësinë...

«— Mua më kanë thënë, usta Cile, — atij i pëlqeu që i fola me atë pagëzim që i thërritnin vetëm shokët e ngushtë — më kanë thënë se ti zbret poshtë ngadalë, sepse ke frikë.

Ai qeshi, pastaj mori kthesën e fortë që mezi e nxinte «Ipon» në bërrylin e saj, dhe, si makina doli nga kthesa, foli:

- Frika poshton njerëzit e nxituar, drejtor!
- Nuk të kuptova, Vasil?

Ai vështroi njëherë rrugën që shtrihej poshtë e drejtë, e pafundme e pastaj, si të ishte kujtar për diçka, ndaloj para një çesme, e duke zbritur nga kabina e lartë, më thirri:

- Zbrit të freskohemi!

Ishte një çesmë e vogël, qarkuar me plepa që ende nuk ishin rritur. Panorama ishte e këndshme e syri të çlodhëj në hapësirën që shtrihej përpëra. U ulëm në lëndinën e çesmës dhe vazhduam bisedën e lënë përgjysmë.

— Njerëzit e nxituar nuk kanë durim të dëgjojnë e të punojnë. Dhe ç'është e vërtetë, ata kanë qenë të parët që kanë zënë kanalet, që janë goditur e janë përmbysur. Makina të kërkon kokën, këtë unë s'mund ta harroj, shoku drejtor. Pastaj zbritja e ngadalshme ka të bëjë me zgjatjen e jetës së makinës. Kur zbret ngadalë, ajo dhe freskohet ngadalë. Kështu e kërkon zanati e kështu duhet bërë.

Ai qëndronte kokulur në oborr si të kishte bërë një krim të madh.

— Si ndodhi kështu, Vasil? — e pyeta.

Ai më hodhi një vështrim të trubulluar.

— Nuk e di, asgjë nuk di, ndodhi ashtu papritur! Më vjen të pëlcas nga inati për këtë që më ndodhi.

— Diçka të parëndësishme do të ketë motori, Vasil. Mos u shqetëso, gjithçka do të rregullohet!

— Unë ia kam bërë të gjitha shërbimet tamam si një fëmije, ajo vetë e dha këtë shenjë, unë u trondita e u habitë...

— Qetësohu, Vasil, gjithçka, do të sqarohet — i fliste me dashamirësi inxhinier Sotiri.

Gjithë atë natë, Vasili, i zemëruar, nuk bënte gjë tjetër vetëm se turfullonte rrëth makinës. Ai ishte bërë si një kalë i lodhur, i cili, megjithëse i mbushur me djersë, mendjen e ka në udhëtim. Me Vasilin e zemëruar kishin qëndruar atë natë edhe inxhinier Sotiri dhe ca motoristë. Pas shumë mundimesh ata çmontuan testatën e makinës.

Vasili, i shqetësuar, u vinte rrötull dhe herë pas here pyeste me vete.

— Ç'ao të ketë vallë kjo testatë?

— Prikameran — foli më në fund inxhinier Sotiri me nxitim.

— Ajo është — kishte shtuar një motorist.

— Është djegur, ja ku duket via e çarë — foli njëri nga motoristët që e kishte kthyer testatën nga ana e inxhinierit.

— Ke të drejtë... ajo është.

— Si të jetë thyer?

— Ptu, ta hajë dreqi ta hajë, ec dhe merru vesh me ata që prodrojnë të tillë skarcitete. Në makinë nuk duhet

vénë vegël e keqe, sepse ajo tē lë nē rrugë. — thirri me tē madhe Andoni.

Pastaj që tē tre kokë më kokë vështronin me vërejtje prikameran e madhe. U takova me inxhinier Sotirin. Ai ishte i lodhur e sytë i kishte tē skuqur nga pagjumësia.

— Vasili éshtë bërë si i çmendur, ngaqë nē makinën e tij ka ndodhur ky defekt — më tregoi ai. Pastaj, kur e nxorëm tē gjithë prikameran dhe ia treguam që nuk ishte pér faj tē tij, sikur u qetësua.

— Defekti éshtë serioz? — e pyeta unë atë.

— Me këto makinat e reja ta dish që do tē kemi belara. Nga jashtë tē marrin më qafë, po, me sa vështroj unë, janë tē mbushura me tē meta teknike dhe do tē kemi defekte e jo llafe.

— Unë po shkoj. Mendjen e kam te prikamerat, ta dish se ato do tē na sjellin belara, po do t'ua gjejmë dhe atyre sekretin.

*

*

*

— Kur tē zë e keqja, hapi derën. — Mihali e fillonte fjalimin e tij gjithmonë me ndonjë fjalë tē urtë tē popullit.

Ishim mbledhur nē zyrën time e dukeshim shumë tē lodhur. Mbërëmja kishte kohë që kishte rënë e cipa e zezë e natës nuk mbahej mend se që kur na kishte mbuluar.

Tymi qarkullonte nē tē gjithë tavanin e poçi i llambës ishte zverdhur prej tij. Frymëmarrja ishte e rëndë së ishte e rëndë pesha e punës që po bisedonim.

— Ç'mendon ti, inxhinier Sotiri? — pyeta unë.

— Këtu s'ka pér tē menduar, duhen prikamera tē reja e gjithçka éshtë e zgjidhur!

— Nuk mbajnë ato, inxhinier. E provuam nē makinën e Vasilit dhe nuk mbajti! — Josifi u skuq që foli aq nxituar para gjithë këtyre njerëzve. Brigadieri që i rrinte pérballë i shkeli syrin pér t'i dhënë zemër e kurajë djaloshit.

— Më duket se diçka më foli Vili pér këto prikamerat, më tregoi se një modë e tillë éshtë e vjetëruar...

— Nuk i duhet besuar, ai éshtë një dhëlpër e vjetër

që di se ku të hedhë putrat — kundërshtoi Mihali me të shpejtë.

— Dhe çfarë ju tha ai, shoku Loni? — e pyeti atë me të shpejtë Luani.

— Asgjë të veçantë, vetëm tha se prikamerat mund të rregullohen.

— Unë jam i mendimit ta thërresim këtu, ndoshta mund të na ndihmojë.

Mihali me ironi e kundërshtoi:

— Dhe kush e thotë këtë, inxhinier Sotiri?!

— Unë s'mund ta mohoj rolin e praktikës, shoku zë-vendësdrejtor! — inxhinierit i pëlqeu t'i fliste në shkallën e përgjegjësisë nëndrejtorit të ndërmarrjes që nganjëherë ta bënte borxh t'i flitje kështu.

— Nuk është koha për ironizime — i këshillova unë.

Pas disa çastesh këshilli teknik vendosi të thirrej mjeshtri plak, njeriu misterioz që dikur kishte pasur pronë të tij një torno të vjetër e shumë vegla të tjera.

Ai erdhi i qetë si të ishte në vendin e punës. I mbeti qejfi që nuk u ngritëm më këmbë, por nuk e bëri veten. Fshiu hundën me shaminë e tij si zakonisht e pastaj foli qetë pothuajse fare ngadalë:

— Urdhëroni!

Në zërin e tij ndihej siguria e veprimit që fshihej në duart e tij të holla dhe në sytë transparentë. Ai dukej si një krijësë që kishte dalë nga deti nga bashkimi i shumë oktapodëve.

Luan i doli përpara. Një sjellje e tillë e ngrohtë e sekretarit të partisë u bëri të gjithëve përshtypje.

— Uluni, mjeshtër Vili!

Plaku u lëkund. Ai ndaloi në parvazin e derës si një plep i mbjellë.

— Ju falem nderit, mund t'ju dëgjoj edhe më këmbë!

— Mjeshtër Vili, ju kemi thirrur këtu për të na ndihmuar në çështjen e riparimit të prikamerave — i fola unë dhe ndjeva se zëri im nuk kishte ton aspak miqësor, po të rreptë, të ashpër, si të kisha harruar bashkëbisedimin me Luanin!

—

— Ne ju kemi thirrur pér t'ju pyetur, mjeshter Vili. Pér këtë ftesë ishte dakord dhe inxhinier Sotiri, i cili ju çmon shumë. — E vërteta ishte se këtu përdora pak diplomaci dhe nuk bëra aspak keq.

Luani u ngrit e foli:

— Këtë jua kërkon partia, shteti.

Në një mbledhje tjeter si kjo ai na qe përgjigjur: «Unë një lejë varrimi i kërkoj tanë kujtdo, dhe s'më bën përshtypje trajtimi.» Mendova se do të përgjigjej përsëri kështu, po, me sa duket, puna që kishte bërë Luani me të dha rezultatet e duhura.

Plaku foli:

— Sot, ai që punon, u respektoka shumë, këtë tanë e ndjeva më mirë, prandaj dhe kam vendosur t'ju ndihmoj. Kur thërrret atdheu, nuk do të rrimë duarlidhur e ju sot e përfaqësoni denjësisht atdheun. Më duhen oksigjen dhe tre saldatorë të mirë!

— Ata do t'i keni, dhe oksigjeni do të vijë — i fola unë.

— Atëherë ju falem nderit pér besimin e madh. Le të fillojmë nga puna...

— C'plak i çuditshëm!

— Mua më duket se diçka do të ndodhë pas kësaj — shprehu dyshimin Mihali.

— E çfarë mund të ndodhë, Mihal? — e pyeti me të shpejtë inxhinieri.

— Ku ta dish, ndoshta ndonjë sabotim.

— Po ia mbajti plakut, le ta provojë njëherë, Mihal...

Puna plasi papandehur ashtu siç pëlqet peshku në muajt e ngrohtë të pranverës. Dhimoja, saldatori i fuqishëm si një Herkul, nuk e kishte të vështirë të ngrinte një bombël oksigjeni. Nga përdorimi i shumtë i flakës dhe tymit të broncit ata ishin nxirë që të katër e kolla e shpeshtë e plakut të tërhiqtë vëmendjen. Ai ishte një Grande që karrierën e tij e kishte filluar jo me verë, po me ofiqinë. Po ja që fati i tij kishte ndryshuar nga ai i Grandesë e Vili, që dikur në rini do të kishte pasur ndonjë trup të fuqishëm dhe elegant, ishte katandisur si një ndërtesë e shtrembëruar që i bie suvaja nga jashtë. Etja e fitimit ka

kthyer shumë zemra të mira dhe i ka futur në thonjtë e saj duke u krasitur gjithçka të mirë që mund të kishin. Kështu ngadalë-ngadalë te ky plak që kishte nën pushtetin e tij atë karakatinë oficinë që e kishte gllabëruar pas vetes, kishte lënë gjurmë të thella cingunllëku i tij që dukej në veshjen e përditshme e deri te ushqimi. Ai nuk kishte pranuar të abonohej në mensën e ndërmarrjes ku hahej lirë me frikën se paratë, qofshin dhe të pakta, nuk shkonin në xhepin e tij, po në atë të shtetit. I hutuar ai nuk përbëlidhët dot mendimet e nuk dallonte dot gjithë ato lëvizje të çuditshme që bënин njerëzit rrëth tij. Një lirësi e tillë pa merakun e ditës së nesërme kishte trullo-sur plakun e nuk po kuptonte se kush ishte ai që e kishte gënjer kaq mirë gjithë këtë turmë njerëzish. Kur i shpjetguan se ai mendonte shumë gabim, se kurkush nuk i kishte gënjer dhe se ai ishte fare prapa botës, plaku qeshte nën buzë me ata leshko që përpinqeshin ta futnin në kurth e mendonte se ai ishte aq i zoti sa të mos gënjehej. Me shtetëzimin e punishtes ai ishte prerë fare e, meqë nuk dinte se si ta nxirrte dufin dhe mallin e oficinës karakatinë, vendosi të mos ndahej prej saj, prej veglave dhe prej tornos zhurmëmadhe. Do të punonte sa t'i bënin syri, dora dhe këmba. Ai i kishte vështruar me habi këta djelmosha partizanë që kishin një yll në ballë dhe që ecnin kaq serbes si të mos e njihnin fare frikën. Tek vështronnte duart e njoma që kishin mbajtur mitralozat e pushkët, atij i shkonte ndër mend se ata nuk do të ishin të aftë që të mbanin edhe veglat e punës. Po ja, vite po kallonin e para syve të tij ai pô vështronte të kryhej e pamundura. Në fillim ai godiste me shqelm gjithçka që nuk ishte e tij që të nxirrte dufin e madh të pakënaqësisë. Por koha që është melhem ia shtroi gjakun, ia qartësoi arsyen. Plaku tani vështronte 'me tjetër sy. Një ditë në një mbledhje bëri një pyetje të habitshme:

— *Jam kulak unë apo nuk jam? — e më vështroi me guxim në sy.*

— *Kush ju ka thënë juve, mjeshtri Vili, se jeni kulak?*
— *Asnjeri! — u përgjigj ai.*

— Atéherë?! Pérderisa nuk ju kanë pagëzuar «kulak», mos u shqetësoni kaq shumë, mjeshtër Vili.»

Ditën e nesërme plaku erdhi me fytyrë të qeshur. Ai e filloj punën me gëzim e për habinë e të gjithëve për drekë hyri në mensë. Në sallën e madhe u ndien pëshpëritje. Dikush i ra me pirua pjatës që nxori një tingull si zile. Po Vili nuk e prishi terezinë. Ai u ul në një tryezë dhe shpalosi me shumë kujdes pecetën, me të cilën kishte lidhur bukën. Hëngri me shumë oreks dhe qysh atë ditë ai nuk u nda nga mensa.

— Lejlek u ndërttoi folenë — flitnin të rinjtë kur e vështronin plakun që hante në të njëjtën tryezë.

Pirgu i prikamerave të salduara ngjante me pirgun e pjatave të palara. Procesi nuk mbaronte vetëm me kaq. Ato axhustoheshin me kujdes nga duart e axhustatorëve e pastaj, si të kishin marrë vulën e fundit nga Loni i qeshur, vendoseshin në testatat nga motoristët duar shkathët.

Prova doli e mirë. Makinat që preheshin e shulleheshin në diell prej kaq kohësh dolën në rrugë.

Një ditë në qoshen e oficinës, tek ishin vendosur kapicat e ngjitura të prikamerave, erdhi duke buzëqeshur Hekurani. Mjeshterin e dekoruar nuk e zinte vendi në asnjë cep të oficinës dhe Nesti, motoristi më i prapambetur në brigadën e Lonit, kishte thënë: «Më mirë të mos e kishin dekoruar Hekuranin e shkretë, atij iu prish qetësia, e zuri sëmundja e të bredhurit dhe e të kontrolluarit.»

— Mos u krekos, Hekuran, ne ta qhamë dekoratën! — e shponte Nesti, që nga gjuha ishte i mprehtë si shpatë. Mjeshtri bëhej nervoz dhe gulçonte:

— Ti ma dhe mua... po më bën të qesh. Po të jetë nga ti, nuk e dua, merre dhe mos ma kujto më! — Ai bënte sikur e tërhiqte nga gjoksi medaljen e pastaj sikur ia jepte atij.

— Ti, Hekuran, mos e lësho këtë dekoratë sikur ta kesh ndonjë vëthkë të blerë në pazar! — e shponte një nga punëtorët e tjerë. Mjeshtri mallëkonte nëpër dhëmbë e largohej i nevrikosur nga mensa pa mundur të shprehë gjithë protestën e tij ndaj Nestit dembel e fjalëshumë. Me

gjithë shakatë për kontrollin e befasishëm e të herëpas-hershëm, ai nuk hoqi dorë nga kjo. Serbes-serbes ai kallonte në të gjitha brigadat e vështronte si kryheshin punimet.

Atë ditë ai ndaloj përpëra grumbullit të prikamerave dhe vështroi me keqardhje. Mori njëren prej tyre, e afroi afër veshit dhe e qëlloi me një copë hekur. Tingull i metalit nuk i pëlqeu mjeshtrit.

— Kush e ka ngjitur këtë? — dhe me sy hetues kërkonte të gjente saldatorin që e kishte ngjitur detalin.

— Unë! — foli një nga tre djelmoshat e rinj që sapo kishte marrë kanellën në dorëzim. Djaloshi me vetulla të holla e me sy të bukur ngjyrë qielli e ndiente veten ngush-të dhe nuk dinte si ta fshihte shqetësimin e tij.

— Nuk e ke ngjitur mirë. Vështroje se si del tingulli. Duke vështruar Hekuranin që bënte këtë kontroll të befasishëm, u afrova dhe unë.

— C'ka ndodhur, Hekuran?

— Asgjë, shoku drejtor, vështrova këtë prikamera se si është ngjitur. — Ai më tregoi detalin që mbante në duar. — Nuk është ngjitur mirë. Dëgjojeni, shoku drejtor, se si e nxjerr tingullin. — Ai goditi metalin e unë ndjeva se si një tingull i trashë u drodh nëpër ajrin e oficinës.

Tani nuk isha më ai i pari që trembesha nga një copë hekur, veshi im ishte i aftë të dallonte.

— Diçka dëgjoj, Hekuran, po s'marr vesh se çfarë është kjo zhurmë e rëndë.

— Ej, ej, hekuri, ka gjuhën e tij. Duhet të jesh marrë me të gjatë, ta kesh punuar, ta kesh përdredhur e rrahu me varre, pastaj t'ia kuptosh gjuhën mirë. Mirë the ti, drejtor. Hekuri ka një zë të trashë. Nuk është ngjitur mirë e për këtë ankohet i shkreti, është ngjirur së ankuari.

— Unë e kam ngjitur mirë, shoku drejtor. — Djaloshit me faqet e kuqe nuk i shkonte aspak në mendje se ky plak i nxirë dhe i zeshkët do t'i nxirrte kaq belara dhe ku pa, përpëra drejtorit të ndërmarrjes.

— Ja, ky tjetri nuk e nxjerr atë tingull si i pari. — Hekurani kishte marrë një detal tjetër nga grumbulli.

— Edhe këtë unë e kam ngjitur — tha djaloshi e iu zbardhën pak faqet e skuqura.

— Dëgjoje, drejtor! Dëgjoje sa gjuhë të ëmbël që ka. Më duket sikur dëgjoj një mandolinë, një mandolinë për kokë të mandolinës.

Në qoshen e oficinës gjithë nerva u dha Çelniku. Atij i ishin djersitür faqet e mezi e fshihite zemërimin që e kishte pushtuar.

— Hekuran, nga humbe kështu? Unë të kam kërkuar nga të gjitha anët e ti fshihesh këtu.

Mjeshtri e ndjeu veten ngushtë. Atij i ngriu detali në duar. Çelniku, që nuk më vështronë, vazhdonte të shfrynte:

— Ej, kokë! Nuk të dekoruan që të rrish me duar në gjoks e shokët të punojnë. Kam për të të kritikuar mes shokëve, mes brigadës, këtë ta dish mirë.

Çelniku më dalloi në qoshen tek isha mbështetur e pastaj, i kuq flakë nga turpi, më foli:

— Më falni, shoku drejtor, nuk e dija se ju e kishit marrë Hekuranin me vete.

Unë heshta, megjithëse Hekuranin nuk e kisha marrë me vete.

Ajo ditë ishte ndërtuar për të qenë e trubullt. Në zyrë u dha kokulur një shofer i shkurtër e çapërxhi!

— Hë, Myslim, çfarë ka ndodhur?

Ai kishte hequr kapelën e grisur e pa strehë. Kështu ajo ishte katandisur si një beretë dhe Lymit i kishin ngjitur nofkën «Bereta».

— Shefi i llogarisë nuk më jep paradhënie. «Ke marrë shumë», thotë, por unë i kam fëmijët pa bukë, shoku drejtor! — Ai psherëtiu, i prekur shumë që fëmijët e tij ishin pa bukë. Zëri i hollë u shkonte kaq mirë lotëve të ardhme.

— Ti duhet të punosh më mirë, nuk punon fare me makinën, shoku Myslym!

— Unë nuk punoj! E keni shumë gabim, unë kam punuar, po kam makinë të vjetër, nuk më shkon mirë, ju e dini vetë, shoku drejtor.

— Sa ka «Zisi» juaj që ka ardhur; vetëm një vit, dhe nuk qenka makinë e mirë?!

— Nuk kam fat, shoku drejtor, qenka puna me fat e jo me inat.

— Kjo nuk është logjikë, Myslym!

— Ku di unë nga ato gjëra, shoku drejtor.

— Mirë, thirreni shefin e llogarisë të vijë këtu!

Ai shkoi me të shpejtë në zyrën e llogarisë e në fytyrën e tij ndriti një kënaqësi e fshehur!

Më vonë erdhën që të dy në zyrë. Shefi i llogarisë, një burrë mesatar nga shtati, që kishte një palë mustaqe të holla, që mezi i hapte kindat e buzëve, dukej si një luan që ruante thesarin. Ishte shumë vështirë të kaloje përbri tij me gjithë 'marifetet që ka bota.

— Jepini paradhënje Myslymit!

— Nuk mundem, shoku drejtor, ai ka shumë për të shlyer.

Nga përgjigjja e shefit u binda se përlleshja me të do të ishte e gjatë dhe e fortë.

— I ka fëmijët pa bukë!

— Gënjen, shoku drejtor. Paratë ai i do që të lozë bixhoz. Më duket se luan me Arifin.

U ngrita me vrull nga tryeza. Bixhoz! Kjo fjalë fshih-te në vetvete një ves të pështirë e një shkatërrim të madh. Si ishte e mundur që këtu, në këtë ndërmarrje të madhe, të kulloste e lirë kjo mbeturinë e së kaluarës?! Myslymi u përpinq të fshihej prapa shefit të llogarisë.

— Turp të kesh, turp, shoku Myslym! — klitha unë.

I rashë ziles. Në prag u dha fytyra e ngurtë, në dukje e qetë, e Arifit. Ishte shumë i shkujdesur.

— Sa herë ke luajtur bixhoz me Myslymin?

— Unë! — Ai hiqej sikur nuk dinte gjë.

— Po, ti!

— Shoku drejtor, këto janë shpifje, unë nuk luaj kumar, kushedi se kush jua ka futur spicat, me siguri shefi i llogarisë, se nuk pranova t'i shpija postën të dielën?

— Ku e di ti se ka shpifur ai?

— Sepse unë i zbulova kur po luanin kumar, shoku drejtor, prapa murit të lavazhos.

— Nuk është e vërtetë, ne atje po kërkonim pesëlekëshin e humbur — i shpëtoi goja para kohe Myslymit.

— Përse ju duhej pesëlekëshi i humbur? Për ta hedhur kokë a pil? Turp!... Lajmëro pak sekretarin e partisë, shoku Raqi — iu drejtova pastaj shefit të llogarisë.

Kur mbeta vetëm me ta në zyrë, Arifi, duke u afruar më afër tryezës, më foli me zë lutës:

— Falna... na hiq vërejtje, na dëno ti, vetëm mos i thoni gjë shokut Luan?

— Kini mëshirë pér fëmijët e mi! — shtonte Myslymi që i shkoi fare burrëria.

— Jo. Nuk jua fal, sepse jeni treguar gënjeshtarë!

— Nuk jemi gënjeshtarë më...

Për një çast mendova t'i falja. Po në ndërgjegje më lindi një kryeneçesi e pashpjeguar e inati më kishte mbërthyer keq. Përse t'i falja? Jo, një keqardhje mikroborgjeze nuk do ta lejoja kurrë të hidhte shtat në veten time.

— Për veprimet tuaja do të përgjigjeni përpara kolektivit, ai le të vendosë pér ju.

— Mos na e bëj këtë të keqe, drejtor.

— Ke zemër ti apo nuk ke, na e fal, bre burrë — luteshin njëri pas tjetrit.

— Se mos jemi ne vetëm që lozim kumar, ka dhe të tjerë, pothuajse shumica e shokëve të mi lozin kumar. — Ai përpiquej të shtonte numrin e lojtarëve që kështu të mbyllej çështja.

— Shumë mirë, shoku Myslym, të gjithë bashkë do t'i lani mëkatet.

Luanin nuk e gjetën. Fajtorët u larguan nga zyra me kokë të ulur me bindjen se unë në heshtje ua kisha falur gabimin që kishin bërë. Por sa u quditën ata ditën e premtë që vesonte gjithë ai shi kur u lajmëruan të mos largoheshin nga ndërmarrja, sepse do të zhvillohej mbledhja pér të dhënë llogari para gjithë kolektivit pér veprimet e tyre!

— Qenka kokëshkretë — dëgjova të fliste Arifi.

— Zemërgur e kemi drejtorin — shtoi Myslymi që ishte i nevrikosur.

— Me dorë në zemër i kam qëndruar pér çdo urdhër

e tani nuk ma di për nder — shtonte Arifi duke turfuuuar.

— Hap sytë e kërkoi ndjesë e të falur kolektivit, se pse ty do të të zënë mallëkimet e paketave të cigareve «Partizani» që i ke shitur me fitim — i foli një nga shofërët që po pinte duhan.

— Ke shpirt prej xhambazi.

— Ik e vështro punën tënde, na lër të qetë, pash zotin!

— Tani do ta vështrosh se sa do të të bëjë lëkura, Arif efendi...

* * *

— Nuk mblidhesh fare në shtëpi, natën shkon, natën kthehesht, duhet t'i kushtosh vëmendje dhe familjes.

Katerina ishte e trubulluar dhe e lodhur. Radioja e hapur, e lodhur nga këngët e të folurit, lëshonte një fiu-fiu të gjatë.

— Mbylle atë radio!

Katerina që po shtronte shtratin, e la punën në mes e u drejtua për të shuar radion. U ndje kopsa e saj që kërciti fort dhe zhurma që u pre si ta kishin prerë me gërshtëre.

— Ku humbe deri tani?

— Mbledhje, një mbledhje e gjatë dhe e lodhshme.

— Sot erdhi në shtëpi ajo gruaja... Kaliopi.

Më kujtohet kjo grua e habitshme që mban mbi supe gjithë barrën e keqe që mund të ketë një grua e shekullit të kaluar. E veshur me atë manto të vjetëruar ajo i fuste hundët në të gjitha punët e qytetit.

— Atë grua nuk dua ta vështroj në shtëpi!

— Se mos e thirra unë, erdhi se kërkon t'i rregullosh të nipin që e ka pa punë. Ajo të lavdëron shumë si drejtore thotë se punëtorët të duan pa masë, po ja që për të rregulluar të nipin e saj nuk po tregohesh i zoti, prandaj dhe ka ardhur të bisedojë me ty.

— I nipi është një djalosh i paaftë e unë nuk kam

se ç't'i bëj më shumë. Kështu thuaji, po të vijë herë tjetër.

— Thuaja vetë këtë mendim, unë nuk kam ndër mend të mbërthehem me Kaliopin.

— Ti e ke fajin që e afron në shtëpi atë.

— Nuk më kanë mësuar t'u 'mbyll derën njerëzve.

— Në djall të vini që të dyja, nuk e pres dhe pikë!

— Kam qejf të bisedoj dy fjalë me ty, po nuk më jepet asnjëherë rasti...

Ajo kishte mbetur e prekur e dukej që ishte mërzitur. Kishte dhe të drejtë. Gjithë javën nuk isha mbledhur në shtëpi e ajo kishte kërkesa më të mëdha për jetën bashkëshortore.

— Pasnesër do të dalim së bashku, mos harro të gatuish ndonjë send të mirë.

Sytë e Katerinës shkëlqyen. Asaj i pëlgente shëtitja në ajrin e pastër e sidomos në kodrat e bukura që rrethonin qytetin. Koha ishte e bukur, dhe në këtë muaj vësh-tirë se mund të gjeje më të bukur.

— E ke me gjithë mend?

— Sigurisht!

Sa e mirë është Katerina ime! Me gjithë punët në ndërmarrjen ku punonte, me gjithë punët e shumta që kishte shtëpia, ajo nuk pushonte për asnjë çast e përpiquej për çdo minutë të më shërbente në të gjitha kërkесat, qofshin të vogla. Kështu ajo ulej më gjunjë dhe për një orë rresht hekuroste këmishët e pantallonat e mia. Këtë punë madje ma mësoi edhe mua. Në mëngjes më kontrollonte uniformën e, si mbetej e kënaqur, më lejonte të dilja jashtë për të shkuar në punë.

Një ditë, si të mos qenë pak punët që bëja, vendosa të ndihmoja edhe në ca punë të tjera shtëpiake. Kështu, vura me të shpejtë përparësen dhe fillova të laja pjatat në lavapjatë. Po nuk kisha larë as dhe tri prej tyre, kur njëra, e mbushur me shkumë sapuni, më shkau dhe u bë copë-copë në dysheme!

Me zemër të dridhur i mora copërat e pjatës dhe i hodha në koshin e plehërave. Nuk kaluan as dhe tri minuta të tjera kur u thye dhe pjata e dytë e pastaj e treta.

Nga kjo betejë e ashpër 'midis meje dhe pjatave fitimtar dola unë.

— Kur nuk më ishin shuar ende emocionet e kësaj «fitorje», në shtëpi mbërriti vjehrra. Sa më pa, ajo çakërriti sytë dhe, si mbylli derën me kyc, filloi të shfrynte.

— Ç'bën, je në vete? Po Katerina ku është? Po sikur të të shihnin gratë e mëhallës? Kush ua mbyll dot gojën atyre? Kushedi ç'do nxjerrin nga goja për Katerinën time.

U zura ngushtë. Nuk e pritja një zemërim të tillë. Përse u egërsua ashtu ajo? Përse më vështron me ata sytë e hapur jashtë masës? Përse dridhet? Një përpëlitrje të qepallave e ndesha porsa ajo do të linte çantën në cepin e tryezës. Si t'i them pér pjatat e thyera?

Ajo pa gjithçka dhe vazhdoi me po atë ton.

— Ke thyer dhe tri pjata! Bravo! Punë të bukur ke bërë pér besë, ti duhesh të demaskohesh në ndërmarrje! Një burrë që nuk e lë rehat gruan e tij dhe që nuk është i kënaqur nga përgjegjësia që ka. Më duket se nuk të soska drejt orllëku dhe kërkon të marrësh edhe përgjegjësinë e larjes së pjatave, hë?

Më vinte pér të qeshur. Ku vallë do të ishte futur Luani, që na shoi me porositë e tij pér të ndihmuar gratë? Vallë kështu e kanë pritur edhe atë.

Në këto e sipër u dha Katerina. Unë u mobilizova të dëgjoja edhe një dash tjetër, ndoshta më të fortë, po nuk ndodhi ashtu. Katerina, sa e mori vesh ngjarjen, u gjëzua shumë. Sytë i qeshën e m'u hodh në qafë. Zëri i vjehrrës na solli prapë në vëte.

— Katerina, ç'bën kështu?!

— Mama, përse nxehesh kot së koti, fundja problemet e shtëpisë ne duhet t'i rregullojmë së bashku.

— Larja e pjatave, rrëgullimi i shtëpisë, janë punët e tua, askush s'duhet t'i futë hundët, qoftë edhe yt shoq.

— Po ti kuptona, mama, Katerina lodhet shumë gjithë ditën, nuk do të ishte keq ta ndihmoja edhe unë pak; punët bëhen më shpejt dhe ne kemi kohë të merremi me djalin, të shëtitim së bashku.

— Sa mirë, mama! — pothuajse thirri Katerina duke parë sa mua, sa atë.

— Vështro, vështro, paske mësuar dhe ti shumë në kolektivin tënd hë?

— Sigurisht, partia na i ka hapur sytë të gjithave.

Pas kësaj vjehrra nuk foli më, mbledhi buzët sipas një zakoni të vjetër dhe ashtu të heshtur dolëm të tre për të takuar vjehrrin dhe djalin që kishin shkuar në parkun e lojërave.

IX

Tani, kur e vështron parkun, të duket sikur shkon në një ndërmarrje të re të panjohur e të paparë ndonjëherë. Një ndjenjë e habitshme të mbërthen dhe në vesh si një lajtmotiv të kumbon pyetja:

«Vallë ky ka qenë parku i parë? Parku i vjetër?!»

Në vend të kolibes së vjetër, të shtrembëruar nga të gjitha anët, ku më parë ishin mbledhur ato torno shkata-rraqe e trapanot që tronditnin tokën, u ngrit një ndërtesë e re, e bukur, e lyer me gëlqere dhe me tavanin gjithë xhamë. Dielli depérton nga xhamet e çatisë e shkëlqimi i saldatriçes sikur nuk të verbon më si më parë. Nga tornot e vjetra që të shurdhonin me zhurmën e tyre nuk ka mbetur asnë copë. Trapanot e anuara që kishin hyrë në historinë e oficinës me nofkën «lejlekët», nuk shiheshin gjëkundi. Vendin e tyre e kishin zënë gjashtë trapano të reja që shkëlqenin nga vaji dhe mbanin gjithë kënaqësi si një medalje etiketën e prodhimit tonë. Inxhinier Sotiri nuk kishte harruar të stamposte këto etiketa. Me shkrim të ngjeshur atje lexohej qartë: «Prodhuar nga oficina e qytetit, viti 1955». Pastaj më poshtë me shkronja të mëdha kapitale «MADE IN ALBANIA».

Luani ishte grindur një copë herë me inxhinierin që ngulte këmbë të shkruante etiketat. E vërteta ishte se ato trapano ishin të gjitha të prodhuara në vend me forcat e kolektivit tonë dhe nuk ishte marrë asnë dado nga jash-të. Po Luani kundërshtonte: «Nuk bën të ngrehim kaaq shpejt gjoksin.»

Të ngrehim gjoksin? Po fundja kjo nuk ishte ndonjë

shenjë mendjemadhësie. Projektin e tyre e kishte bërë inxhinier Sotiri së bashku me inxhinier Ilian. Për bazamentin e tyre kishte punuar usta Hekurani me usta Çelnikun që tani ishin pajtuar e nuk grindeshin më. Sal-dimet i kishte bërë ai djaloshi nga fshati që Hekurani e kritikoi në sytë e mi. Pse të mos shkruhej pra etiketa?

— Fundja një etiketë është, shokë — shpreha unë mendimin tim.

— Etiketë?! Më mirë le ta quajmë stampë, më duket sikur emri etiketë ka diçka të ngjashme me fjalët borgjeze.

— Dakord, me ty jemi, komisar, le ta quajmë stampë...

E kështu dëshira e inxhinierit u plotësua. Ai u ndenji në kokë fonditorëve për derdhjen e stampës. Ata shpesh i flitnin me të butë:

— Ik, inxhinier, mos ki merak, se e bëjmë siç duhet ne.

— Mos më mërzitni, çuna, dua të vështroj stampën e parë shqiptare.

Ajo u derdh e pastaj, si ngriu metali i bronctë, u lë-shua poshtë. E spastruam nga zhavori i imtë e për habinë e inxhinierit stampa kishte dalë kaq e pastër, kaq e mirë, sa nuk ishte nevoja të axhustohej fare!

Sotirit i shkëlqyen sytë. Një gjëzim i papërmbytshëm e kishte pushtuar atë dhe ne së bashku. Ngaqë nuk duronte, ai e rrëmbeu të nxeh të stampën e bronctë e, duke e ngritur lart si të ishte një flamur, foli me lotë në sy:

— Rroftë stampa jonë shqiptare!

Ne heshtëm. Një mallëngjim i fortë na kishte kapur. Pastaj, si të kishin ardhur në vete, duke ngritur inxhinierin në krahë, të gjithë punëtorët thirrën me një zë:

— Rroftë stampa shqiptare!

Do ta kishin mbajtur gjatë në supe inxhinierin, por ai kundërshtonte e ata e lanë atë e pastaj rrëmbyen me radhë mua, Hekuranin, Ahmetin, Çelnikun, Ilian...

Mbrëmja ishte e qetë dhe e mbushur gjithë yje. Ishte një mbrëmje e gjëzueshme, e jashtëzakonshme. Të ulur rreth tryezave të bashkuara, ne do të festonim si gjith-

monë një fitore tjetër. Unë vështroja ftyrën e zeshkët e të mbushur me gjësim të Çelnikut. Në krah të tij është ulur Hekurani, pas tij vjen Misheli, i qetë dhe ballëndritur, inxhinier Sotiri është në mesin e tryezës, (atje i binte vendi për të qëndruar). Pastaj vinin inxhinier Ilia, Luani, Miha dhe saldatori nga fshati, Ahmeti. Tryeza e madhe ishte mbushur plot me meze dhe gota birre. Një qetësi solemne mbretëronte. Kurrikush nuk prekte gjë me dorë. Ndoshta kjo qe arsyja që kamerierët qeshnin. Ata nuk ishin mësuar me klientë të heshtur. Siç dukej pritej fjalimi.

— E po fillojmë, shokë, ju lumshin duart e fitore të tillë provofshim gjithmonë.

Kaq u desh dhe të gjithë rrëmbyen gotat për të pirë. Nuk vazhdoi gjatë dhe Çelniku që e kishte mbushur gotën prapë e mori fjalën. Hekurani i ra me lugë gotës së tij bosh që bëri punën e ziles. U vendos qetësia:

— Nuk di të flas, po zemra më shtyn të lidh edhe unë dy fjalë të shpirtit. Ta pimë një dolli për shëndetin e komandantit tonë të dashur, të shtrenjtë, shokut Enver Hoxha. Ta pimë për partinë tonë që na bën njerëz.

— Të rrojnë sa malet tonë! — u ndien urimet.

Çelniku e piu me një firomë gotën e madhe. Pastaj Hekurani që e priste këtë rast nguli këmbë:

— Të gjithë ta pijmë me fund!

— Po nuk mundemi — kundërshtoi inxhinier Sotiri.

— Ai që nuk e pi është burgjez! — ia shkrepit Hekurani.

Meqënofka ishte e rëndë, Sotiri hoqi dorë nga kundërshtimi dhe e piu gotën e birrës.

— Ta mblodhi Hekurani, Sotir — e shpoi Luani!

Inxhinieri qeshi, pastaj, duke rrahu shpatullat e Hekuranit, foli shpejt e shpejt.

— Klasa punëtore e ka fuqinë në dorë, shoku komisar.

— Pushoni! Dhe unë kalm një dolli. — Ai që foli ashtu rrëmbyer ishte Sotiri apo dikush tjetër? Jo nuk ishte Sotiri. Unë isha gabuar. Ai që e ngriti zërin ashtu ishte Ahmeti, saldatori nga fshati. Tani ai nuk dallohej fare nga shokët punëtorë që e qarkonin. Zëri i tij ishte i

ngadaltë, mbushur gjithë emocione. — Kur erdha në filim këtu, nuk dija asgjë nga zanati. Po tani kam mësuar të saldoj dhe mirë bile. Ju falemnderit shumë për këtë ndihmë që më dhatë, nuk do të harroj kurrë ndihmën tuaj. Të rrojë klasa punëtore, të rrojë Partia. Ja, këtë dolli kisha.

Dikush nga fundi, për të shpuar Sotirin, foli:

— Inxhinieri të na këndoje një këngë. — Ishte Hekurani që tashmë ishte bërë çakërqejf.

— Posi... ia prish unë Hekuranit? — ia ktheu ai. Sotiri ia mori shtruar një këngë të vjetër dhe shumë melodioze. Pas tij filluan edhe të tjerët. Këshfu, deri në mesnatë ne kaluan një nga netët më të këndshme që kisha kaluar ndonjëherë...

* * *

Luani më vështroi një çast sikur të priste ndonjë fjalë prej meje e pastaj më foli:

— Jeni kthyer vonë nga kryeqyteti?

— Në orën një pas mesnate! — iu përgjigja duke i bërë shenja si memec. Luani dukej i shqetësuar.

Byroja e komitetit të partisë së ndërmarrjes vendosi të aprovonte kandidaturën e nëndrejtorit të ri, Andrit. Ish-nëndrejtorin, Mihalin, që prej dy muajsh e kishin transferuar në një ndërmarrje tjetër. M'u kujtua ftyra e djaloshit Andri atëherë, kur ai, i skuqur nga turpi, rrinte kokulur përpara ftyrës së vrenjtur e shumë serioze të shokut Miha. Shefi i kuadrit kishte marrë atë pamje për t'i dhënë më shumë rëndësi vetes. Hyrja në atë punë për një fshatar si ai duhet të ishte gjëzim i difishtë, sepse ishte jo vetëm hyrje në radhët e klasës punëtore që Mihës i pëlgente ta thoshte me dy «l», por edhe hyrje në radhët e kësaj ndërmarrjeje pararojë. Ai përparoi shpejt si tërë ndërmarrja dhe tani ishte brigadier në brigadën e katërt të «Skodave.»

— Mbledhjen e kolektivit e kemi lënë për ditën e mërkurë.

— Besoj se për këtë pikë jeni dakord. Keni ndonjë vërejtje.

— Jo, — mohova me kokë.

— Mirë atëherë, unë po largohem.

Kur pa se unë s'po flitja, Luani u bë gati të dilte, por unë e ndala.

— Për pak na hoqën një «dush» të mirë për çështjen e gomave. — Ai u skuq si të ishte edhe vetë në mbledhje.

— Si është puna, shoku drejtor?

I tregova gjithçka. I tregova se si ministri na kishte lavdëruar për hapjen e linjave të reja dhe për modernizimin e tyre me makineri të prodhua me forcat tona. Po nuk kishte harruar që të na kritikonte me takt faktin që me gomat dyimbëdhjetëshe parku ynë nuk ishte mirë dhe rreziku për të mbetur pa to ishte i mundshëm, po të mos i dilnin përpara problemit. Zgjidhja e kësaj vështirësie na takonte neve dhe ne duhet të mendonim si do të dilnim nga kjo situatë e vështirë. Luani e kishte kuptuar se ku rrihete çekani.

— Më vonë do të sulem të vështroj se si venë punët — tha dhe iku në çast.

Dera u mbyll. Krisma e bravës së saj u bashkua me premtimin tim e për disa çaste në veshë më mbiu ajo krismë dhe jehona që sillte zërin tim: «Po vij dhe unë më vonë.»

Jashtë dielli shkëlqente dhe të vriste sytë. Më dukej sikur në një pikë të pacaktuar të horizontit digjeshin karbonët kolosalë e krijonin atë vezullim gjithë jetë të bardhë në të verdhë që të vriste sytë e t'i mblidhët qepallat. Shufrat e karbonëve që digjeshin nuk ishin të zakonshëm si ato të saldatriçeve, po të gjera, shumë të gjera...

Reparti i gomistëve ishte më larg se gjithë të tjerët dhe Luani kishte të drejtë që gjithmonë në diskutimet e tij ngrinte këtë largësi që kishte reparti nga qendra e ndërmarrjes.

Nga korridori i ngushtë i zyrave e deri në repartin e gomistëve, duhej të kalonte në një labirint të vërtetë rrugësh që lidhnin reparte të ndryshme me njëri-tjetrin.

Kështu që për të shkuar deri te kompresori i vjetër që punonte me rrapëllimë me bulçitë e fryra gjithmonë, duhej që në fillim të kaloje mes këngës së habitshme të pom-pës së grasatimit të Skënderit të heshtur e mes vështrimit të rëndë të Nuriut që vështronte me vëmendje të madhe nga gropë e madhe e grasatimit koçkat e vogla të grasa-torëve që nuk merrnin graso që të tëra, sepse ishin dëmtuar nga goditjet e rrugës ose nga koka e pakujdeshme e çekanëve të xhenerikëve.

Në dimër rruga shtrohej me një cipë të trashë akulli që shkëlgente si xham. Të ngjiteshe në repartin e gomistëve në ato çaste ishte një shaka e vëشتirë e një rrezik i pashmangshëm. Po ja, që në këto kohë, shoferët e ndotur, duke avulluar nga djersa me rrotat e mëdha që i shtynin me duart e nxira, kalonin me kaq lehtësi dhe dukej sikur këmba e tyre ngjitej me akullin që mbulonte rrugën.

Këtë Luani e quante si një marrëveshje të jashtëzakonshme ndërmjet akullit dhe shoferëve.

Në verë ndodhе krejt ndryshe. Rruga ishte e shtruar me zift e nga rrezet e nxehta të diellit ai shkrinte dhe të ngjitej pas këpucëve. Atëherë ndodhе një «gjëmë» e vërtetë. Një ditë mes rrugës së përvëluar me zift, si ta kishte shtyrë njeri qëllimi, kishte mbetur me sy të zgurdulluar Nikolla arkëtari, një burrë i shkurtër me kokë në formë pjepri që nuk linte njeri pa marrë nëpër gojë. Ai, i habitur pa masë, përpiquej të ngrinte këmbët, po nuk ishte e mundur. Atëherë, rreth njeriut të zhystur në zift, u mblodhën të gjithë të «persekutuarit» e tij. Shakatë ishin nga më të ndryshmet e të qeshurat të papërmabjashme.

— Kleopatra, zhvishja bollkat Nikollaqit që të bëjë «banja zifti»!

Shakatë dhe nofkat ndiqnin njëra-tjetren. Shokët, që pa ndonjë qëllim të caktuar hidhnin fjalët dhe rrinin e vështronin, pa dashur t'i jepnin ndihmë, e zemëruan më shumë fatkeqin, i cili, duke ngritur zërin, mori vendim: «Po shkova më nga kjo rrugë, mos më thënçin Nikolla, por Kole.

Kjo pa dyshim ishte një shaka tjetër që i dha hov së qeshurës.

— Më ndihmoni, vëllezër — ndërroi ton Nikolla. Më vonë, kur u kënaqën me atë skenë, e vështruan se Nikolla e kishte punën pisk dhe, pasi morën premtimin se nuk do të shante e nuk do të merrte njeri nëpër gojë, e nxorën nga zifti me një copë litar që një shofer e përdorte përtë lidhur e shtrënguar në kohën e dimrit zinxhirët. Nikolla doli pa ndryshuar emrin e kështu, dashur padashur, e shkeli premtimin e tij. Por, për të heshtur, heshti, sepse, sa herë që përpiquej të merrte njeri nëpër gojë, i kujtoheshin këpucët atletike që kishin mbetur e i ishin tretur në ziftin e mallékuar.

Që nga ajo ditë sekretari në çdo mbledhje kujtonte rrugën e gjatë për në repartin e gomave dhe «aksidentin» e shumënjohnur. Në mbledhjen e fundit u mor vendim që ajo rrugë të ndreqej me urgjencë me punë vullnetare.

U nisa për nga reparti i gomave duke vështruar vendin e çuditshëm të «ziftit» që tanë nuk dallohej e nuk e di pse buza më qeshi dhe dhembjet e kokës m'u lehtësuan.

Lamja dhe Bakoja, dy gomistë që ndryshonin nga trupi me njëri-tjetrin, ashtu siç ndryshojnë ditët nga netët, po punonin me vrull. Njëri i pakët nga trupi, me gjoksin të dalë si një veshje mburoje, me sytë gjithë sklepa e me valvidhën e gjilpërs në gojë, të jepte përshtypjen e një njeriu të habitshëm, të dobësuar e të nxirë, që nuk dinte gjë tjetër nga gjithësia, vetëm se të ushqehet me gjilpëra kabiletash. Me flokët e qullur nga djersa, me një xhufkë të pabindur që i ngrihej para çakës së kokës së shtrembër si një tufë antenash, ai thithë hundët e përpiquej të mos lëshonte nga dhëmbët gjilpërën që për të kishte më shumë vlerë se të gjithë vitrinat e dyqaneve. Ky njeri, që nuk fliste fare gjatë punës, ishte Lamja. Fati i kishte degdisur të dy gomistët në cepa të kundërt. Lamja, i pakët, i qullët si ndonjë ligavec që fshihet sa herë dëgjon zhurmë në guaskën e tij, ishte fatkeq se i vdisnin gratë. Kjo vuajtje shpirtërore që e godiste shpeshherë, nuk e ndalonte atë «fakir» që të martohej menjëherë me ndonjë vejushë, kështu që Lamja me atë xhufkë flokësh

të ngritur dukej si një dhëndër i përjetshëm që nuk bën gjë vetëm se varros dhe celebrohet.

Bakoja, që ishte i gjatë e eshtërmadh, e vështronte Lamen si një njeri që pa të drejtë i kishte rrëmbyer të gjitha të drejtat që duhet t'i përkitnin atij, dhe vetëm atij. Ai vishte një përparëse të madhe e opinga të qepura me shumë art. Ai e vështronte gjithë botën si një tullumbace që duhej të fryhej dhe të shfryhej prej tij, ndërsa kokrrën e qejfit duhet ta bënte vetëm ai, Lamja i Haxhiresë, që nuk dihej se «ku i kishte nxjerrë këmbët e tij» me atë «mbarësi» të habitshme.

Ky ishte si të themi çifti i parë i punëtorëve gomistë, e të mos ua hamë hakun, ishin punëtorë të mirë, të zellshëm e të papërtueshëm. Sheshi i madh e i gjerë ishte mbushur me hekurishte e cifla të ndryshme metali. Të gjitha këto nuk ishin gjë tjetër vetëm se karroceritë e veturave «Fiat», «Milecento», «Uells», «Pontiac», «Ford» pa lënë në haresë dhe «Centruionin» e shkretë që ishte «përvetësuar» si dhomë tualeti nga vetë Lamja i famshëm. Në të tilla kushte, ishte ndërtuar «salla e operacionit», sheshi i Lames dhe i Bakos, që nuk mbetej ndonjëherë bosh. Gomat e shpuara e të fishkura mes diskut të hekurt vinin gjithë dhembje përparrë mjeshtërve të heshtur, që, pa përtuar, rrëmbenin levat e gjata e varrenë e madhe dhe fillonin «operacionin pa narkozë», siç shprehej me shakatë e tij Lamja. Çmontimi i gomës të sjell kënaqësi. Është një gëzim i heshtur e pak i pashpjegueshëm të vështrosh se si goma është jepet e hapet nga leva e gjatë e gomistit e se si del pastaj e heshtur e pa naze nga disku i hekurt kur varreja e Lames lëshohej fort e papërtuar.

Dingdangu i diskut dëgjohej qartë e punëtorët e brigadave fqinje të habitur vështronin orën për këtë të papritur. Për këtë shthurje të orarit zyrtar brigadierët e zemëruar kërcënuan Lamen e Bakon. Ú bë problem e një ditë i thirrëm që të dy në zyrë:

— Ju na pengoni punën duke ua lëshuar ashtu kot së kati varretë disqeve të gomave. — Luani ishte i nevrikosur, por edhe i qeshej me qëndrimin e hutuar të Lames që e luante aq mirë rolin.

— Nuk kemi faj, shoku sekretar i partisë. E kërkon procesi i punës; pa i rënë me varre, nuk del disku. Apo jo, o Lame? — e pyeti ai kolegun e tij që i përpëliti qepallat.

— Hëhë — i vërtetoi Lamja fjalët e Bakos.

— Mos luani komedi, mos i bini fort diskut e gjithçka do të jetë në rregull — ndërhyra unë, duke mos ditur që po bëja një gabim të rëndë!

— Jo, shoku drejtor, varresë duhet t'i bien fort, sepse nuk del kopertoni nga disku; po zhurmën ta mbytin — foli me të shpejtë Qirjakoja, brigadier i tyre.

Nuk e kuptoja se ç'qe kjo e «mbytura» dhe se ku u rrithë çekani Bakos dhe Lames që e pritën me miratim propozimin tim të parë.

Ajo mbledhje ishte e vetmja mbledhje që u mbyll ashtu siç filloj. Edhe sikur të kishte rezultatin që priste Luani, komedia e Lames dhe e Bakos do të vazhdonte në të ardhmen. Po ndodhi krejt ndryshe. Një ditë në zyrën time, duke u dridhur, u paraqit i tronditur brigadier Qirjakoja.

— Me këta njerëz nuk punohet, shoku drejtor, o unë, o Bakoja me Lamen në punë! — Kërkesat e armëpushimit sipas logjikës së nxehur të Qirjakos ishin të tmerrshme.

— Si është puna? — pyeta duke dashur ta zbutja brigadierin.

— Lamja e Bakoja kanë gjithë ditën që i bien varresë dhe na shurdhuan. U flas, ata nuk më dëgjojnë dhe, më e keqja është se Lamja më tha urtë e butë: «Brigadier, në orarin e punës nuk pranoj këshilla!» Nuk punoj dot me ta, o unë, o ata!

— Jeni nxehur shumë, shoku Qirjako, pastaj me këta punëtorë do të punojmë, ku t'i gjejmë të tjerët, nga jashtë shteti t'i sjellim?

— Nuk e di, por ata janë bërë të padurueshëm, nuk ua dal dot me fjalë të buta.

— Ju duhet t'i bindni, shoku brigadier, kjo është puna juaj e mos harroni se ne duhet të edukojmë punëtorë të denjë për të qenë të tillë.

— Dhe unë vetë punëtor jam, shoku drejtor. — Ai më vështroi me sy të përlotur nga zemërimi.

— Po mos harroni se jeni komunist, dhe komunisti
është pararoja e klasës punëtore, ju duhet t'i dini më mirë
se unë këto gjëra. Ju pranoni se keni qenë punëtor dhe
punëtor keni mbetur, atëherë ju duhet ta dini dhe gjuhën
e përbashkët që kanë punëtorët.

— E ku do ta gjesht gjuhën e përbashkët me Lamen?
Vetëm në pije. Atëherë po, por është e kotë, sepse, po
të jetë thumb, Lamja ta kalon një mijë herë nga goja!

Në çast në zyrë u dha Misheli. Nga tërë qenia e tij
shpërthente një aromë shpuese e gazit karbit. Dukej që
ai apo e kishte furnizuar me karbit aparatin e, duke pritur
që uji të shpërthente gazin e dëshiruar, ishte kthyer
për një çast këtej nga zyra siç i pëlqente të shprehej ai
shpesh. Që me mbarimin e banjave dhe të dusheve, te
ky punëtor i heshtur që kryente me fanatizëm detyrën e
besuar nga shokët e tij kisha zbuluar një ndjenjë të habit-
shme që afronte shpesh me ndjenjat e artistëve që janë
të dashur e shumë të prekshëm.

— Shoku Mishel mund t'ju ndihmojë për të sheshuar
të gjitha mosmarrëveshjet me Lamen e Bakon. — Jo
pa qëllim ia kalova dialogun me Qirjakon Mishelit të
heshtur që nuk përtonte ta pëlciste të vërtetëna para syve.

— Nuk kanë dhe kaq faj ata gomistët, shoku drejtori.
Unë kam biseduar miqësisht me ta e fjala e burrit që është
dhe nderi i tij duhet të pranojmë se ata i ka mbërthyer
puna e shumtë për gryke dhe punojnë si demat.

Për një çast mendja më shkoi te transformimi i Ba-
kos e i Lames simbas përcaktimit që i bëri kryetari i bash-
kimeve profesionale. Si dem Lamja do të ishte më i dobët
dhe sigurisht që në arenë do të gjakosej e do ta pësonte
shumë keq nga brirët e demit të bëshëm «Bako».

— Që punojnë si demat, kjo është e vërtetë! — pranoi
dhe Qirjakoja që u kujtua se tashmë brigada e tij e priste
të ishte në krye të detyrës, prandaj dhe u largua fare
i qetë si në një heshtje të krijuar qëllimi i përfshirë për të...

E gjithë kjo skenë m'u kujtua apo kalova ndërtuesën
e brigadës që shërbente si gur ndarjeje në kufirin ndërmjet
repartit të gomistëve dhe reparteve të xhenerikëve.
Thirrja e çangës së Lames nuk pinte më ujë dhe si kuj-

tim i jehonës së saj mbeti nofska e habitshme «Ku je, o çangë e Lames» që ia ngjitnin si pa të keq ndonjë gënjeshtari.

Në sheshin e gjerë të gomistëve ishin rreshtuar plot goma të mbushura gjithë plagë e njolla të lebetitshme, të hapura si gojët e peshqve të mbetur pa ujë. Konsumimi i gomave ia kalonte rrezikut të një epidemie, gjendja ishte alarmante e asaj i duhej dalë përpara.

Kopertonat e çarë nga skopiot hapeshin si barqet e njerëzve nga operacioni dhe Lamja si një ekspert vendos-te fatin e jetës së tyre.

— Usta Lame, kjo goma ime e ka vendin në kadavër, se është gjithë skopje — thoshte ndonjë shofer e vështron te vëngër e me qortim Lamen, që fati dhe puna e kishin caktuar ekspert për gomat e tij.

— Edhe dy mijë kilometra i ha kjo «bukuroshe» — e Lamja e shtynte më tutje gomën si të kishte dhënë vendimin e fundit.

— Nuk e pranoj në makinën time këtë gomë, ajo e ka kaluar normativën, vështrojeni kartelën. — Shoferi e zinte për bërryli Lamen e, si ta dinte se atje e kishte ai dobësinë për të têrhequr urdhrin e dhënë siç e kishte Akili vdekjen në thembrën e këmbës.

— Atë e di unë, mua më ka caktuar drejtoria në këtë punë e unë vendos! — Lamja ngrinte lart kokën, të lyrosur, të ndotur nga pisllëqet e ndryshme që mbante goma.

— Ti përfaqësues i drejtorisë? Po më habit, Lame... — Shoferi vështronte andej-këtej duke kërkuar sa më shumë spektatorë për shfaqjen që përpinqej të organizonte! — Vështro njëherë fytyrën tënde në një pellg me ujë që të bindesh vetë se kë përfaqëson. — Ai tashmë e kishte humbur qetësinë dhe detyrën për të qenë aktor i mirë.

— E si dukem unë? — Lamja e dinte shumë 'mirë se si dukej, po kërkonte të vinte në provë forcën e krahasimit të djaloshit shofer.

Shoferi tashmë e kishte humbur plotësisht gjykimin

dhe, si tē donte që nē fjalët e tij tē rënda tē derdhë dufin e zemërimit, ia lëshonte frerin gojës:

— Si... si blozë më dukesh, si bloza e oxhaqeve! — Nuk qeshte njeri. Lamja nuk mërzitej. Bakoja, i heshtur, me dorën e madhe nē xhepin e gjerë tē përparëses që e kishte bërë me art e duke vështruar i menduar qiellin, ia priste:

— Blozë! Nuk na tregove gjë tē re, djalosh, apo jo, o Lame?

Gomisti i dobët, ulur mbi gomën e caktuar për t'u bërë mashona, vazhdonte ta priste atë me thikën e tij tē madhe, bërë me mbeturinat e një balestre që ishte veshur me lloj lloj legjendash, si tē mos shqetësohej aspak nga mallëkimi e përcaktimi i shoferit dhe as nga pyetja e kolegut tē tij.

— I ka buzët me qumësht akoma ai që tē na zemërojë tē dy ne, Bako — kujtohej tē fliste Lamja.

Shoferi i ri, kaq priste dhe iu vërsul mjeshtrave:

— Nuk keni faj! Fajet i ka drejtoria që vendos nē punë njerëz si koka juaj.

— Përse grindeni e shaheni kështu! — u fola njëherë duke u përpjekur ta mbaja veten tē zemëruar.

— Ne... Nuk po grindeshim, shoferi do goma, po goma nuk ka, shoku drejtor.

Është një proces i vështirë dhe i stërholluar mbulesa e ngjarjes nga ana e punëtorëve. Në çast, sa tē hapësh e tē mbyllësh sytë, edhe sikur tē jenë nē kulmin e sherrit, ata nē ndërgjegje «nxjerrin traktorët e tyre» dhe i she-shojnë kontradiktat.

Nuk e zgjata shumë. Mendja më rrihte për halle tē tjera e, tē merresha me shakatë e Lames që nuk mungonin as nē vlagën e punës, ishte njëlloj sikur tē rrihje ujë nē havan.

Kapanoni i gomistëve, nē qoftë se do ta quanim kështu, ishte zgjatim i një barrake tē heshtur e tē lënë pas dore. Në qoshen e saj, flakur si flamurë tē sfilitur nga betejat, kishte copëra kamerdaresh tē çara. Duke i vështruar ato me keqardhje, mendja më shkoi te krahasimi që u bënte usta Vasili kamerdareve tē çara: «Të duken sikur

janë zorrët e transportit» thoshte dhe pikërisht këto «zorrë» ishin që të gjitha të çara, të flakura në qoshe si sende krejt pa vlerë, që duhej të groposeshin.

— Keq e kemi punën, siç duket së shpejti kemi për të mbetur pa kamerdare! — Zëri i Luanit që më ishte afruar pa u ndier më ngjau me një kambanë alarmi në një anije që e zë shtrëngata.

— Nuk të njoha, këtu është kaq errët, sa vështirë se e dallon njeriu! — iu përgjigja.

— Më tutje po punon inxhinier Ilia. Ai mendon se mund të dalim nga situata vetëm duke prodhuar goma rikoperto.

Të prodhosh goma, kur në to duhen forma të rënda prej... kuintalësh, tuba pér avull të nxeh të, vinça pér ngritjen e kapakut të formës, aq më tepër kur prej tyre të mos i disponosh gati gjysmat, është njëlloj sikur të bësh një shaka pér të fluturuar në Hënë me aeroplanin e dikurshëm të usta Akilit.

— Përpjekja e tyre është e kotë dhe e lodhshme — fola pas pak.

— Ndoshta jep rezultat. — Luani ishte optimist.

Zyra provizore e projektimit ishte ngritur në dhomën e vogël ku Bakoja me vullkanizator po ngjiste pér të dhjetën herë një kamardare të veshur me pulla. Ishte vapë. Më dukej sikur ajri i pjekur në vullkanizator si një mastiq që ngjit llastikun do të ngjiste pas kraharonit mushkëritë tona. Inxhinier Ilia e pati të vështirë të ngrihej më këmbë, gjë që e kreu me shumë vështirësi, sepse gjunjët i ishin mpirë. Bakoja, i heshtur, madhështor si monument Egjipti, krejt indiferent vështronë Mishelin që përpiquej të saldonte me vështirësi një plasaritje të bazamentit të vullkanizatorit. Gomistit i bënte shumë përshtypje xixa e elektrogjenit dhe nuk e kishte të vështirë ta vështronë direkt, me sytë e tij.

— Ky është projekti ynë, shoku drejtor, një ndihmë të paçmuar na ka dhënë dhe shoku Bako. — Inxhinier Ilia ishte një njeri i qetë, i butë, i qeshur.

— Shpresoni në suksesin tuaj?

— Pse jo, shoku drejtor, vetëm që në këtë sipërma-rrje ju lutem të na lini në dispozicion ca shokë të mirë. Shoku Mishel është saldator i mirë, ai më duhet patjetër.

— Suita juaj duhet të jetë patjetër «e zgjedhur» — u përpoqa të bëja shaka me të. Këto fjalë ia skuqën faqet inxhinierit të turpshëm.

— Duhen patjetër, shoku Drejtor! — Besimi në suk-
ses që dallohej në vendosmërinë e inxhinier Ilias më dha
një farë shprese e nuk hezitova ta ndihmoja.

— U bëftë siç mendoni ju! Ju, shoku Luan, mos keni
gjë për të shtuar? — Iu drejtova komisarit.

— Nuk kam asgjë, shoku drejtor. — Ai dukej shumë
entuziast.

Mensa e gjatë e me shumë dritare është mbushur me flamurë dhe fletëlavdërimë. Dikur këtu muajt e parë të jetës së parkut dergjej një bilardo e vjetër dhe në qoshen e ndotur, si një çiban ngrinte kokën një banak. Banakieri mbante mjekér e mustaqe dhe merrej me fjalë të ndyra e kumar. Ishte një burrë i gjatë e i hollë, që nuk dinte gjë tjetër vetëm të ndriste si i hutuar kokërdhokët e syve. Që në vështrimin e parë ai njeri m'u duk shumë antipatik e banaku i tij 'me gjithë ato lloje pijesh një rrezik i pash-mangshëm për dehjen e shoferëve.

Kështu, dashur padashur, banakieri i mori leckat dhe salla e gjatë, si u lirua nga pesha dhe vendi që zinte bilardoja e vjetër, u kthyte në një sallë të pastër gjithë dritë e shërbente si mensë e sallë mbledhjesh.

Ditën e mërkurë punëtorët ishin mbledhur në hyrjen e ngushtë të saj grupe-grupe, e, duke biseduar gjithë zjarr, shkëmbenin cigaret. Në një cep të ndërtesës së këndit të kuq ishte ulur i skuqur nga turpi dhe kandidati për zëven-dësdrejtor. Djaloshi brigadier e ndiente peshën e madhe që po i vendosnin mbi supe e ishte skuqur. Ishte një i kuq i rrallë që zakonisht e kanë në faqe njerëzit e ndershëm. Andri i tillë ishte.

Në sallë u vu qetësia. Me bisht të syrit përpinqesha të

vështroja Andrin që rrinte kokulur në fund të presidiumit.

— Ju e dini, shokë, përse ju kemi mbledhur — foli i pari duke qeshur Luani.

— E dimë...

Për të zgjedhur Andrin nëndrejtore...

— E dimë... — u përgjigjën shumë zëra përnjëherësh si kor.

— Pikërisht për këtë ju kemi mbledhur, shokun Andri është se të gjithë e njihni dhe fjalë të tepërtë për të nuk duhen thënë. Si mendoni, na i shprehni tanë mendimet tuaja dhe vendosni nëse i meriton ai këtë përgjegjësi e besim apo jo!

— T'i lëmë fjalët, Andri është shoku ynë, e meriton!

— Të mos nxitohemi, shokë! — këshillonte Luani që nuk ishte mësuar me mbledhje të shkurtra.

— Kush tha se nxitohemi, ai është shoku ynë dhe ia njohim të gjitha të mirat e të këqijat, ai vetëm të mos bëhet gjaknxehtë e të mos bërtasë, sepse e ka këtë të metë. Po ta heqë këtë, Andri është i meritueshëm.

— Kështu shpreheshin pér brigadierët më përpara! — tha Miha që po qeshte nën buzë e më qëlloi me bërryl.

— Unë mendoj se mbledhjen duhet ta myllim, s'kemi q'thami, votojmë dhe pikë — foli njëri që ishte ulur në mes të sallës.

— Shokë, të mos e shkelim disiplinën e mbledhjeve. Ajo nuk duhet të shkurtohet, sepse bëhet rrugë pér të tjerat. Për Andrin kemi se çfarë të themi, ja, unë nga ana ime, do t'i them një të metë. Ai si shok është i mirë, po me të shoqen nuk e kam parë asnjëherë, as në kinema s'vete. Këto t'i ketë kujdes në të ardhmen.

Pas fjalëve të Luanit, salla shpërtheu në të qeshura.

— Të na flasë vetë shoku Andri.

— Ai, ai të na flasë!

— Posi, le të flasë, le të tregojë diçka!

— Po jo të gjatë, se na presin në shtëpi.

Pas këtij shpërthimi u vendos një heshtje, nuk pipë-tinte asgjë. Andri u ngrit e i skuqur mundohej të lidhët mendimin dhe fjalët që i përpëliteshin në buzet e thara nga emocioni...

— Unë... si... nuk di se çfarë të them... kam punuar... Jam gati të vete ku të më thotë Partia. Tani kam gabime... njeri jam dhe... me ndihmën e kolektivit dhe të organizatës do të mundohem t'i ndreq.

— Mjaft! Fole shumë mirë!

— Jemi dakord që Andri të jetë nëndrejtori ynë...

— Pastaj u ndien duartrokitje dhe, duke bërë zhurmë, njerëzit u ngritën nga vendi e u derdhën nga dera po-thuajse pa lejë të presidiumit.

*

*

*

Inxhinier Sotiri u ngjir së grinduri me shefin e kuadrit. Ai përpinqej t'i mbushte mendjen se ishte i lajthitur kur e shkonte në mendje atë mendim e jo pastaj të merrte ato vajza në punë, e ku, në vendin më të vështirë, në repartin e pompistëve.

— Shoku inxhinier, kam urdhër, ato vajza do t'i marrësh! — i thoshte Miha duke e vështruar inxhinierin mes syve të tij të bukur e të butë.

— Nuk i marr, unë jam kryemekanik, ju nuk e dini se si janë punët mekanike.

— Mirë, atëherë ju po bëheni shkak vetë për ta çuar çështjen te drejtori. — Miha, i indinjuar, u përpoq t'i mblidhët shkresat në dosjen e tij të madhe. Të gjithë këtë skenë e vështroja nga xhami i zyrës së kontrollorëve teknikë. Grindja e tyre më ngjante me kakarisjen e këndesave të inatosur. I vështrova se si u drejtuan me hap të shtrirë për te zyra ime, pastaj dëgjova një trokitje të lehtë. Dola nga zyra e kontrollorëve dhe u mbiva përpëra, kur mateshin të trokitnin për herë të dytë.

— Për te ju po vinim, shoku drejtor, — filloi Miha. Kur hymë brenda, vazhdoi: — Inxhinier Sotiri po më pengon në punë, ai nuk pranon t'i marrë vajzat që na dërguan nga zyra e punës.

Pastaj fjalën e mori inxhinieri:

— Nuk jam kundër parimit për t'i hapur dyert femrës

në jetën shoqërore, po puna për të cilën ngul këmbë shoku Miha është shumë e vështirë! Pompiste! Po ku është parë një grua a një vajzë pompiste?!

— Dhe vajza traktoriste nuk ishin parë, shoku inxhinier, — ndërhyra unë.

— Në filma unë kam parë gra qysh më parë!

— Këtu bëhet fjalë për punëtore, vajza të reja, që duhet të fillojnë punën në oficinën tonë, shoku inxhinier.

— Ti nuk më kupton, apo nuk dō të më kuptosh? Po ta shpreh troc: «Nuk jam dakord!»

— Ky është presion!

— Varet si ta kuptosh, inxhinier Sotiri.

— Unë protestoj për një trajtim të tillë!

Megjithëse kishin kaluar vite nga mbledhja e këshillit teknik ende në trurin tim ishte i freskët kundërshtimi i inxhinier Sotirit për idenë e bashkimit të dy copérave të manave të balestrave. Por doli që kovaçi kishte të drejtë, usta Hekurani dhe Çelniku iu përveshën me guxim punës dhe gjithçka doli në rregull. Nuk më shqîtej nga mendja dhe ndihma e madhe që u kishte dhënë inxhinier Sotiri mjeshtreve pleq. Ai nuk luajti nga farka ditë me radhë e, të mendoje për të se ishte njeri i keq, kjo nuk të lejohej e nuk besohej në gjithë ndërmarrjen.

— Ju vuani nga një mani e habitshme e keqtrajtimit. Përse mendoni se nuk u duam, inxhinier? — Pyetja ime e shtangu tjetrin e inxhinieri u drodh si të ishte goditur me çok, në kokë.

— Kush e ka thënë? Kush ka shprehur se më keqtrajtoni? Unë dua të sqarohem për gjithçka me ju, shoku drejtor!

— Shumë mirë, dhe ne atë kërkojmë, inxhinier! Nuk më thoni përse nuk besoni në forcën e vajzave tona?

— Kam të drejtë të dyshoj në aftësitë e tyre, jo se jam konservator, po se puna në repartin pompist është shumë delikate. Kjo ju duket e pabesueshme, por unë jam inxhinier, e ndiej përgjegjësinë e repartit, i kuptoj vështirësitë e tij dhe i çmoj aftësitë intilegjente që duhet të ketë një pompist! Le të marrim Dhimitraqin: Ju e njihni se çfarë pompisti është ai. Për mua ai është një artist

i vërtetë, një solist i talentuar që dridhet si fletë e përkëdhelur jo mbi pianon, a violinën po mbi pompën e makinës «Skoda».

— Kështu e ka zgjedhur vetë rrugën e fatit të tij Dhimitraqi, pér të qenë zanatç i mirë, shoku inxhinier — ndërhyri Miha që dukej qartë se ishte mërzitur nga kundërshtimet e inxhinierit.

— Ai nuk e ka zanat rregullimin e pompave, po passion, e këtë duhet ta ndani mirë, shoku Miha!

— Ku t'i gjëjmë vajzat me një pasion të tillë? — Miha i ngriti duart lart si të kishte vendosur të shkulte portallambën që varej në tavan si një dardhë e pështyrë nga mizat.

— Ajo është detyra juaj.

— Siç është dhe detyra juaj t'u 'mësoni «zanatin dhe pasionin vajzave», shoku inxhinier.

Të merreshe gjatë këtë problem ishte një kohë e humbur. Mendja më rrihte te derdhja e habitshme që duhej pas një çasti pér kallëpët e stamposjes së gomave rikoperto. Ishte bërë një derdhje e jashtëzakonshme, e praktikuar ndonjëherë dhe, pér më keq, asnjëri nga të dy nuk e kujtonte vetveten se nuk kishte më lezet të vazhdonte ai muhabet.

— Ju do të zbatoni urdhurat e shefit të kuadrit.

Inxhinier Sotiri u zverdh. I dukej sikur i ishte bërë një padrejtësi e madhe që e rëndonte shumë autoritetin e tij.

— Përgjegjësitë e mëvonshme do t'i 'mbani ju, shoku drejtor! — Siç dukej vetëm kjo i kishte mbetur pér të thënë:

— Ne jemi komunistë, partia na ka mësuar të mos i trembemi përgjegjësisë — ia ktheu shpejt e shpejt Miha.

Inxhinieri u largua me nxitim.

Ajo sallë nuk ishte aspak e përshtatshme pér të qenë fonderi. Më parë në atë **cep** të ngjeshur të oficinës lahesin motorët e pistë e njollat e **zeza** të mëdha sa një tepsi **dukeshin ende** të **freskëta**.

Kapulicat e rërës ishin mbledhur në një qoshe të salles që, me sa dukej, ishte më e pastër.

Fonditori, një burrë shëndetlig e me syze të ngrëna nga përdorimi, mezi merrete frymë. Xhenerikët e ofiqinës e kishin pagëzuar Xheri Fini. Ai fliste plot pasion përkohën e tij të airtë kur ai si fonditor nuk merrej me derdhje të tilla si gjysmëhënëzat që duhen për të preqatitur frenat e rimorkiove, po me zile.

Zilet e Xheri Finit janë të famshme në të gjithë Shqipërinë. Edhe sot e kësaj dite jehona e lavdisë së tij ndodhet e varur diku në qafën e ndonjë dashi, i cili e kashtrashëgim nga stërgjyshi i tij që ka përfunduar, ose në ndonjë thertore, ose në hellin e ndonjë qejfliu.

Po më të famshme zilet ia bëri një shkrimtar nga Tiranë që kishte shkruar një tregim plot dhjetë faqe, kungrinte në qzell vlerat dhe bukurinë e tingujve të zileve të Xheri Finit.

Ai e kishte lexuar në një gazetë dhe për disa vjet e mbajti atë shkrim si një send me vlerë me atë fanatizmin që mbanin dikur besimtarët hajmalitë e pavlefshme në qafë! Kështu nga përdorimi i tepërt ajo u gris dhe ai u pezmatua shumë. Po si derdhës i broncit i kishte shokët rrallë. Njéherë, i zënë ngushtë nga shakatë e shumta dhe të rënda të shokëve të tij të ofiqinës, ai derdhi një emblemë të vërtetë ku paraqitej Skënderbeu mbi kalin e ngritur kas përpjetë, me pallën zhveshur ku ishte varur një parullë e shkruar me shkronja të ngritura «Skuadra e Skënderbeut njeh gjithmonë fitoren.»

Emblema që ishte një panatifikë e rrallë për të gjithë tifozët e skuadrës së Skënderbeut, do të kishte pasur sukses të madh e emri i tij do të ishte ngritur më lart sesa e ngriti ai shkrimtari me shkrimin e tij për zilet, sikur të ishin të gjithë të mirë, të sjellshëm, të urtë e baba-xhanë si Xheri Fini e jo të prapë e të djallëzuar si Skënderi i Selimit që e qułłosi gjithë punën. Ai shejtan, që nuk dinte gjë tjetër vetëm se të ngaterronte të tjerët, kishte gjetur originalin e stampës, kishte prishur shkronjat e kështu kishte krijuar e shumëfishuar një panatifikë të lebetitshme, nga e cila Xheri Fini do ta kishte pësuar shumë

keq sikur puna tē 'mos ishte sqaruar nga shokët e tij. Ja çfarë kishte krijuar ai shejtan me paturpësinë më tē madhe dhe me guximin më tē çmendur: «Skuadra e Skënderbeut nuk e njeh fitoren.»

Puna nuk mbeti me kaq. Ustai i zileve u ankua te Luani dhe ai e shpuri çështjen deri në mbledhjen e kollektivit. Atje Skënderit ia bënë kurrizin më tē butë se bar-kun, por ai as u skuq dhe as u zverdh.

«Pika atij kur e quan veten dhe klasë punëtore!» kishte thënë Xheri Fini, duke fshirë hundën me shaminë e tij që gjithmonë do tē ishte 'mbushur me grimca rëre...

— Gjithçka po shkon shumë 'mirë, nuk shpresoja që puna e derdhjes tē shkonte kaq 'mirë. — Inxhinieri kishte mbetur shumë i kënaqur nga puna e kujdeshshme e Xheri Finit. Për derdhësin e zileve siç dukej koha kishte vendosur tē fliste përsëri me entuziazëm!

— Shoku drejtor, kam një propozim. — Ai erdhi si një hije dhe unë e ndieja shumë 'mirë frymëmarrjen e gërvishur tē tij. Për një çast mendova se mos Xheri Fini kërkonte tē dilte para kohe në pension. Por u habita nga fjalët e tij:

— Po dolën me sukses kapakët e mëdhenj tē gomave, duhet tē ma ngrini kategorinë.

— Kategorinë e jep komisioni i kategorizimit. Bisedo me brigadierin dhe lutjen drejtojani kuadrit.

— O, po tē jetë për brigadierin, nuk e dua fare kategorinë, ai nuk më vështron fare me sy, pa lë, kërkon tē më heqë dhe kategorinë e gjashtë, sepse nuk i kam derdhur një kyç «Tutius» tē tij.

— Ju po bëni shaka me këto që po më thoni?! — i fola unë, tashmë i nevrikosur për këtë shpifje.

— Nuk gënjej. Ai më ka bërë presion, unë nuk ia derdha e për këtë më ka marrë inat.

— Ne do ta zgjidhim këtë punë.

— Atëherë do tē më jepni tē drejtë, — u përgjigj ai pa i luajtur qepallat prapa syzeve tē pluhurosura.

Dhe vërtet që e drejta e shpuri grepin andej nga ishte.

Xheri Fini nuk më kishte gënjer dhe brigadierin e larguam nga detyra. Ishte një njeri i neveritshëm, u konstatua që pikërisht ai njeri kishte bërë dhe punëra të tjera duke kërcënuar njerëzit e pafajshëm. Më vonë u plotësua edhe kërkesa e Xheri Finit për t'u ngritur në kategori. E thirra mënjanë dhe, duke i rënë supeve, i fola:

— Ju jeni i ngritur në një kategori, e meritoni të shtatën dhe ta gjëzoni.

Të merremi vesh, si fonditor ai e kishte arritur të shtatën ndofta dhe më shumë, tani e arriti edhe në ndërgjegje.

* * *

Misheli ishte ndeshur mirë 'me grupin e motoristëve që kërcënonin Josifin për inisiativën e tij për ngritjen e normave. Djaloshi që tashmë e kishte kaluar kohën e stazhit të kategorisë së pestë, kishte marrë kategorinë e gjashëtë dhe mendonte se normat e tyre ishin shumë të vogla. Luani shpeshherë më kishte tërhequr vëmendjen se rrogat e motoristëve janë shumë të larta e se ato para po fluturonin si traktet e Kryqit të Kuq që hidhen kur bie gripi. Po unë nuk u vura rëndësinë e duhur këtyre këshillave. Dhe ja, papritur e pa kujtuar, në zyrën time u ndje një e trokitur e ngadalshme.

— Hyni! — Zëri im ishte i fortë. Ndoshta kjo ishte dhe arsyja e shqetësimit dhe e trubullimit të djaloshit që ishte skuqur e bërë si një piperkë djegëse.

— Unë... kisha pak punë me ju, shoku drejtor, në qoftë se keni kohë... — Ai e kishte humbur fare pusullën dhe unë mallëkova veten që kisha thirrur kaq shumë.

— Uluni, shoku Josif, na flitni si e keni hallin.

— Unë kam ardhur te ju për çështjen e normave më duket se ato janë shumë të ulëta dhe ne i realizojmë shumë shpejt. Përse të gënjejmë shtetin e partinë? Paranë e duam ta marrim 'me djersë, po norma jonë bëhet edhe pa djersë, prandaj erdha njëherë të bisedoja me ju!

— Ai ishte shumë i ndershëm e shumë naiv. — Unë bisedova një herë me ta, por asnjeri nuk më tha ndonjë fjalë, kështu që unë heshta. Po mendoj se disa prej tyre dhe mund të kundërshtojnë, si për shembull Saliu dhe Andrea, po kjo nuk na prish punë, sepse ata janë pakica.

— Do të pritni pak të thërrresim dhe sekretarin e partisë.

Ai nuk foli. U skuq më shumë dhe dukej që nuk do ta kishte të lehtë qëndrimin vetëm në zyrë. Luani ishte zhytur thellë në leximin e materialeve e nuk kuptonte se ç'po ndodhë rrëth tij. U desh t'ia tregoja disa herë qëllimin e vizitës sime e të Josifit.

Ai fërkoi sytë e pastaj, si të ishte zgjuar nga një gjumë i rëndë, foli:

— Një iniciativë e tillë, po kjo është mrekullia vetë!

— Josifi është? — më pyeti Luani.

— Josifi!

— Shkëlqyeshëm! — Sekretari i Partisë erdhi në qejf, i qeshën sytë.

Me nxitim u drejtua m për te zyra ime. Ai kishte mbetur në atë karrige, i ulur, dhe, me të na vështruar ne, u ngrit vërtik përpjetë.

— Uluni, uluni, shoku Josif. — Luani ia nguli mirë vështrimin ftyrrës së skuqur të djaloshit.

— Pra ti ke vendosur të ngresh normën? — filloi ta pyeste.

— Po.

— Po përse kërkon ta ngresh? Mos vallë kërkon të dalësh kundër të gjithë shokëve? — Pyetja e Luanit kishte një qëllim të caktuar.

— Jo, shoku sekretar! Shokët nuk më kanë bërë as gjë të keqe, po norma më duket se është e ulët, shumë e ulët.

— Normisti, kur e ka matur kohën e proceseve, ka zgjedhur një kohë të gjatë, shoku Josif.

— Usta Miltos ia kemi hedhur.

— Paraja duhet, shoku Josif. — Luani po gërmonte me shumë takt në shpirtin e djaloshit.

— Vërtet duhet, po, kur e ke marrë me djersë, me

mund, atëherë mund t'i thuash vetez me ndërgjegje të pastër që e ke hak atë para dhe atë jetesë.

— Ne kemi mendime të mira për të gjithë shokët motoristë, kjo besoj se dihet prej tyre.

— Sigurisht që dihet, shoku Luan.

— E sa kërkoni ta ngrini normën?

— Pesëdhjetë për qind!

— Dhe nuk ju duket shumë?

— Jo!

— Do të bisedojmë përsëri së bashku, mund të shkoni i foli Luani duke i zgjatur dorën.

Djaloshi, i hutuar, pa ditur se çfarë po ndodhte me propozimin e tij, kërkonte të pyeste dhe diçka, pastaj, si të ishte sqaruar, u ngrit i qetë nga karigia duke na përhëndetur me kënaqësi...

Mbledhja u bë ditën e shtunë. Misheli e prezantoi presidiumin me rendin e ditës. Zakonisht ai i fliste me një frysme këto fjalë që ishin bërë shumë monotone e prej të cilave dhe ai vetë kishte filluar të mërzitej. Po sot, ai përpiquej të tre gohej sa më i qetë, sa më i vëmendshëm. Çështja kishte rëndësi e Misheli ishte i ndërgjegjshëm në punën që i kishte ngarkuar komiteti i partisë i ndërmarrjes.

— Fjala është për normat, dhe ju, shokë motoristë, e kuptoni vetë se sa rëndësi ka ngritja e tyre për ekonominë tonë...

— Me lejë, shoku kryetar i komitetit profesional, po ekonomia jonë personale nuk ka rëndësi? — Ishte Saliu ai që e ndërpreej fjalën e Mishelit në mes.

— E ngriti kokën «interesi personal» — më bëlbëzoi në vesh Luani që ishte skuqur në fytyrë.

— Kur të flitja për atë, mund të më pengonit, po, në qoftë se keni diçka për të folur në lidhje me interesin e përgjithshëm, për ekonominë tonë, atëherë, shoku Sali, flitni.

— Jo, nuk kam! — Ai u zu mat.

Në sallë plasën të qeshura. Ishte një e qeshur me shpirt

e pastaj një vrull i tërë me duartrokitje, të gjitha këto në adresë të Mishelit.

— Desha të flas nja dy fjalë dhe unë. — Josifi ishte ngritur më këmbë. Ai dukej aq i gjatë, sa dhe trapanoja që ishte në krahun e tij. Më dukej sikur mes trapanos dhe tij kishte një farë afrimi, trapanoja shponte metalin e fjala e tij shpirtin e atyre që kërkonin të fitonin sa më shumë të holla.

— Flitni, shoku Josif. — Misheli më vështroi me interes e unë mendova pér një çast sikur ai me atë vështrim kërkonte të më thoshte: «Tani fillon stuhia!»

— Unë zotohem dhe u bëj thirrje edhe shokëve që normat tonë të ngrihen pesëdhjetë pér qind! Unë e kam vendosur që edhe sikur ju, shokë të repartit, të mos më përkrahni, të punoj me këtë normë të re. Kaq kisha pér të thënë.

U ndje një rrëmujë, pastaj zëra të fuqishëm; më dukej sikur ajo brigadë ishte ndarë në dy pjesë të kundërtë që po ndesheshin njëra me tjetrën.

— Qetësi!... Qetësi... — Misheli po bërtiste me gjithë forcën e zërit të tij.

— Mos bërtit, shoku kryetar, zëri të duhet dhe ruaje pér herë tjeter. — Ky ishte Andrea, motoristi i bëshëm, që nuk e kishte pér gjë të ngrinte një kuintal me një dorë.

— Ti, Andrea, mos u tall, po futu në valle.

— Nuk jam kaq leshko sa Josifi ta ha atë koqe ulliri unë dhe nuk ma ka qejfi të futem në valle. Unë punoj me normë, normën e ka vënë vetë shteti. Kur e vuri, shteti t'i vinte gishtin mirë kokës se mos gabonte. Tani që ne marrim ndonjë lek, del një «birçe» dhe na ngre normën, sepse kërkon ta marrin me sy të mirë këta shokët e drejtorisë.

— Gjenjen, unë nuk dua pozitën, dua drejtësinë. — Josifi i skërmitti dhëmbët pa iu trembur trupit të bëshëm të Andresë.

— Po ta doje drejtësinë, atëherë, pse kërkon që ta ngresh normën, e drejta e do që ta ngresh? Jo! E do qejfi yt e kjo është gjithë e keqja që qëndron te ti, sepse kërkon

që nga qejfi yt të mundohemi edhe ne, po ne kemi fë-mijë e nuk jemi beqarë si ti.

— Na shkule së qeshuri, Andrea... Si nuk e ditke ti, derdimen, se shteti është yni?...

— Andresë i duhet ftetur koka në dush, se po flet të trasha dhe nuk është në vete — shtoi një tjetër.

— Kush e tha se shteti nuk është imi? — Andrea me sy të zgurdulluar kërkonte të gjente atë që lëshoi fjalët.

— Pse, nuk fole për normat e vëna nga shteti ti? A nuk the ti që shteti duhej t'i vinte gishtin mirë kokës para se t'i vinte normat?

— Po unë thashë për normat, jo për shtetin.

— Nuk ndahen normat nga shteti, po mos harro se shteti jemi ne dhe po fitojmë mbi kurrizin tonë pa lodhje dhe pa djersë, kështu duhet të flasësh, Andrea! — Ai që fliste ishte një motorist plak, i heshtur e me një hundë të kthyer si shqiponjë. Sa herë që dikush më tregonte ndonjë histori për Skënderbeun, më dilte para sysh hunda e Trifonit. Ai ishte kokëvogël dhe bjond e me një vështrim si të humbur. I kishte qejf çizmet, të cilat i blinte pa vënë në llogari çmimin e tyre. Pikërisht nga çizmet ia ngjitën nofkën «Trifon kozaku». Më vonë, si të donin ta tërbonin më shumë mjeshtrin plak, sekush hapi një shpifje të pabesueshme se Trifon kozaku na paskësh qenë koloneli i rusëve të bardhë, pjesëtar i trupave të Vrangelit, të hedhur me parashutë këtu qysh në kohën e qeverisë së Fan Nolit.

Shakaja pati efekt e shpifja zuri vend. Plaku i shkretë e solli me duart e tij dëshminë e lëshuar nga Mitropolia e qytetit, e cila vërtetonte se *Trifoni, i biri i Adhamit dhe i Dhimitrës*, kishte lindur këtu në qytet e nuk kishte atë fat, që ia ngjittin shpifarakët, për të ardhur nga qielli, sepse atë privilegji e meriton vetëm për të shkuar nga toka në qiell i nderuari dhe i respektuari biri i perëndisë, Jezu Krishti. Të gjitha këto fjalë mjeshtri i kishte mësuar përmendsh e, të pije kafenë në kohën që ai ndodhej atje, ishte një punë e vështirë...

— Vështro të blesh ndonjë palë çizme e jo të më japësh këshilla! — Andrea hiqeji një kapadai para gjithë mbledhjes.

— Mos ia pritni fjalën.

U ndien tē qeshura. Pastaj lëvizje dhe zhurmë karrigesh.

— Pushoni, shokë!

— Me lejë, unë kam një propozim, tē nxjerrim jashtë tē gjithë ata njerëz që flasin...

— Propozim i bukur, besa! — ia priti një tjetër.

U desh tē ngrihej me tē shpejtë Luani. Sekretari i partisë u kollit e pastaj u hodhi një vështrim tē gjithëve. Në sallë u vendos qetësia.

— Shoku Mishel shumë bukur e bëri krahasimin e parë e unë nuk dua tē zgjatem me të. Po më duket se mbledhja e sotme, tē dashur shokë, ka një rëndësi tē madhe jo vetëm pér ne, po pér gjithë klasën punëtore tē vendit tonë, sepse ju, punonjësit e repartit motorist, po jepni një shembull tē shkëlqyer në ngritjen e normave. Kjo pa dyshim do tē përfshijë gjithë vendin, sepse krijimi i diçkaje tē re, tē mirë, ju e dini, tē dashur shokë, se nuk i përket vetëm brigadës sonë, vetëm neve...

Luani dinte shumë mirë tē hynte në shpirtin e tyre, që ishte i madh, i singertë, i mirë, po që nganjëherë copëra resh që qarkullojnë sipër tij mundohen tē pengojnë komunikimin më tē vërtetën. Sekretari i partisë dinte shumë mirë t'i largonte ato re nga shpirti i tyre, që ai e donte dhe e çmonte kaq shumë.

— Dhe ju, shoku Sali e shoku Andrea, besoj se nuk jeni kundër asaj që u fol.

— Sigurisht që nuk jemi kundër, xhanëm, ne dëshëm tē mos nxitoheshim në propozimin e shokut Josif, sepse nganjëherë djemtë edhe rrëmbehen, po larg shokëve nuk kemi pér tē qëndruar kurrë!

— Tani kot që e zgjatim mbledhjen, gjithçka është e qartë, gëzuar normën e re! — foli me tē shpejtë 'motoristi me zë tē trashë.

— Gëzuar!

U ndien duartrokitje e dikush më kapi pér qafe. Gëzimi ishte i jashtëzakonshëm e u kënaqa më shumë me shfaqjen e tij edhe me fytyrat e Saliut e tē Andresë.

Dhjetë ditë pas vendosjes së normës së re në repartin

motorist, në zyrën time erdhën të zemëruar Dhimitraqi e Misheli.

— Dhimitraqi, shoku drejtor, është shumë i shqetësuar, i vjen inat që ia kaloi reparti i motoristëve.

— Po, shoku drejtor, kam të drejtë. — Pompisti, i dërguar nga shokët, nuk dinte si ta fillonte ligjëratën e tij.

— Si është puna?

— Atë mendim më parë e rrahëm ne në repartin tonë.

— Shumë mirë, po ne nuk dinim asgjë, nuk na ka informuar asnjeri.

— Por ne këtu e patëm dhe gabimin, shoku drejtor, sepse mendimin pér të ngritur normat e mbajtëm fshehur dhe nuk e shfaqëm, të shkretën. Megjithatë ideja është jona. — Ai me sa dukej kishte ardhur me të vetmin qëllim, të mbronte idenë.

— Në qoftë kështu, nuk jua hamë hakun!...

Shkuan dhe tri javë dhe me kërkesën e punëtorëve kudo u vendosën norma të reja...

X

Derdhjet e kapakëve të gomave të mëdha ishin bërë me një finesë të rrallë dhe Xheri Fini kishte derdhur gjithë talentin e tij. Andri, që i kishte sytë të enjtur nga pagjumësia, e kishte kaluar tërë javën në montimin e vinçave rrötullues që ishin prodhuar në ofiqinë e ndërmarrjes sonë nën kujdesin e brigadierit të axhustatorëve, Dhimos, dhe nga duart e arta të mjeshtrit Profiri. Kjo ishte dhe arsyjeja që Lamja dhe Bakoja i vështronin me një ndjenjë habie dhe respekti pjesët e rënda që ishin sjeillë me shumë vështirësi nga reparti i axhusterisë.

— I kanë sjellë nga jashtë, Lame. Vështro se sa të mëdha e të ngatërruara që janë — i foli Bakoja shokut të tij që kishte ngrirë me levën në dorë nga habia.

Kushedi se sa para kanë harxhuar!

— Këtu i prodhuan, në vend — foli me të qeshur zëvendësdrejtori. Unë rrija dhe vështroja se si Lamja me ata sytë e tij gjysmë të mbyllur, e vështron te si me dyshim Andrin.

— Nuk më besohet.

— Kjo varet, Lame, por e vërteta kështu éshtë — foli Andri seriozisht kësaj radhe.

— Vetëm ty të besoj, drejtore. — Lamja më vështron te me një vendosmëri duke më kërkuar të vërtetë.

— Ashtu éshtë, këtu janë prodhuar.

Tani gjithçka ishte afër fundit. Ustallarët e kishin derdhur betonin dhe bazamentet e vinçave ishin fiksuar nën çimento. Ngaqë nuk u durohej sa të fillonte puna në repartin e ri, Bakoja me gjithë Lamen ishin bërë copë duke ndihmuar ustallarët e ndërtimit.

— Sa ditë duhen që të ngurtësohet betoni, usta? — e pyeti Lamja mjeshterin plak që gjatë gjithë kohës së punës nuk e kishte hapur fare gojën.

— Duhen të paktën shtatë ditë, po e mira e të mirave, që të zërë vend mirë, duhen njëzet e tetë ditë.

— Si shumë, usta.

— Kë dëgjon ti? Këtë mistri të plakur? Ky éshtë mësuar me atë çimenton e vjetër, tani gjithçka ka ndryshuar.

— Mjeshtri që e pagëzoi plakun «mistri e vjetër», e donte dhe e ngacmonte gjithnjë ustanë.

— Mua nuk më hyn në qese asgjë, mjafton të mbush dhe këta tre muaj e pastaj... pensioni, do të dal shëtitje në mal si shokët.

— Nuk të ndahet shpirti nga mistria, Doke! — i foli përsëri mjeshtri i ri.

— Nga mistria ime e vjetër nuk më ndahet shpirti, po nga shakatë e tua më ndahet që ç'ke më të.

Tubat e avullit ishin vendosur pothuajse ngjitur me murin e gjatë dhe të quillur të repartit të porsakrijuar. Të dukej sikur ajo barrakë e vjetër me një fjalë magjike ishte shndërruar në një ndërtesë të bukur, të pastër e plot dritë si embrioni i një uzine të ardhshme për prodhimin e gomave të markës shqiptare.

— Eh sa tē vijë dita e nesërme — foli Lamja, e, duke kapur vështrimin tim, e la përgjysmë atë ushtrim qesharak që kërkonte t'u bënte nga gëzimi...

— Prit, Lame, duro, sa tē vijë e nesërmja!...

Ndodh nganjëherë një harmoni e çuditshme që e bën një ditë tē zakonshme festë tē gëzueshme. Ndoshita një fenomen i tillë që i bashkon tē gjitha ngjyrat, erërat e shkëll-qimin e diellit, është nga ato sekrete tē natyrës që ende ka mbetur enigmë.

Dita që do tē inaugurohej reparti i vullkanizimit të gomave rikoperto, ishte me tē vërtetë një ditë e jashtë-zakonshme. Qielli ishte i pastër, në ngjyrë blu tē çelët që sa vinte e errësohej në lartësi. E në këtë qiell, dielli, si një disk i artë gomash mbërthyer me rrëth kishte kapërcyer qëllimi shpërndarët përmes tij. Në këtë qëllim ishte që përgëzuar përmes fitoren Lamen, Bakkon, inxhinier Ilian e mjeshtrin Profiri. Një filad i lehtë si një puhi e freskët frynte me kaq kujdes, thuaqse kërkonte tē freskonte faqet e nxehura tē heronjve. Pastaj toka, e ngrohur nga dielli, harliste fijet e barit që ngjanin me qilimët e shtruar në dhomat e pritjes.

Edhe njerëzve u kishte rënë një bukuri e tillë, e harmonizuar me ditën e gatuar kaq pastër. Tubat e avullit fërshëllenin si një lokomotivë e vjetër. Na zihej fryma nga nxehëtsia e megjithatë nuk na ikej që andej.

U ndje zhurmë makine, Lamja që kishte ngritur veshët mendoi se ajo zhurmë ishte sinjali i mbërritjes së ministrit. Sa herë e kishte parë ministrin Lameja, qëndronte gatitë para tij në shenjë respekti, duke shtrënguar levën e gomave si një pushkë.

Shqetësimi i tij dukej në lëvizjen e duarve.

Më në fund nga rruga u dukën dhe makinat, drejt nesh po vinte ministri. Lamja, i veshur me kostumin e ri tē punës, u hutua e nuk dinte se nga tē shkonte duke na penguar. U desh që Andri t'i ndriste një herë sytë e ai tē zinte mië në fund vendin e tij të rubinetat e avullit. Gjithçka ishte gati. Bakoja me përparësen e madhe kontrollonte kapakun tek po piqej goma e shtrënguar nga vidat e mëdha, shumë tē mëdha.

Ministri, një burrë mesatar me vështrim të ëmbël e miqësor, e kaloi si në revistë gjithë repartin e ri. Gjithçka ishte vendosur mirë, pastër dhe bukur. Një meritë e madhe për këtë i takonte inxhinier Ilias që e kishte zgjedhur vetë edhe ngjyrën e gëlqeres.

— Mirë shumë, ju lumshin duart! Gjithçka është vë-në në vendin e vet e për këtë keni bërë punë, po tani të shohim gomën, atë për të cilën jemi të shqetësuar të gjithë.

Lamja, si të kishte nuhatur se pikërisht atëherë duhej, mbylli me të shpejtë rubinetat e avullit e ajo rrjedhje e vogël e avullit që zhurmonte nga qoshja e repartit e që kishte zverdhur e frikësuar kaq herë Andrin, u tulat dhe u mbyt sikur ta kishte zënë njeri me dorë.

Bakoja zhvidhosi vidat e mëdha. Më mbërtheu një shqetësim i madh i pashpjeguar. Po sikur të mos hapej kapaku, po sikur të mos ishte pjekur goma? Do të ishte një turp i madh.

— Si thoni, inxhinier Ilia, a do të shkojë gjithçka mirë? — e pyeta me zë kur vështrova fytyrën e Bakos që u skuq nga forcë e mëshimit të çlirimt tē vidave tē mëdha.

— Mos u shqetësoni, shoku drejtor, gjithçka do të shkojë si jo më mirë, për këtë të keni besim.

— Forca, edhe një herë, forca Lamja i jepte zemër Bakos që, për tē çliruar vidat e mëdha të kapakut, i rëndonte shumë zinxhirit të vinçt. U desh një farë kohe që tē dy punëtorët e impresionuar të kuptionin se po vepronin gabim dhe ta vinin punën e tyre në rregull. Pastaj, kur gjithçka shkoi në vijën e saj, kapakët e mëdhenj u hapën e para nesh u shfaq ajo, goma jonë, goma shqiptare...

— Tamam! — tha ministri që i qeshnin sytë.

— Nuk dallohet fare prej tyre — shtoi Lamja dhe u skuq për fjalët që kishte thënë.

Goma u shkarkua nga ajri e pastaj, e ngrohtë si një bukë që del nga furra, kaloi dorë më dorë, shoqëruar me thirrje admirimi e kënaqësie.

— Nuk do të jetë e largët dita kur ne do të prodroj-

më gomën e parë të vërtetë shqiptare! — tha ministri e ne të gjithëve na rrihte zemra në gjoks, sepse ishim të bindur që ajo ditë do të vinte me siguri...

* * *

Nuk më shkonte mendja se inxhinier Sotiri një ditë do të vinte në zyrën time me vrull dhe gjithë gaz. Ai mbante në duar një pompëtë prej pompe nafte. Dukej që ishte shumë i shqetësuar e mundohej të kapte fillin e mendimit.

— Të kujtohet, para ca kohësh të kam thënë se vajzat nuk mund të bëhen pompiste, më duket se paskam qenë shumë i gabuar. Vështro këtë pompëtë. E ka rregulluar vetë Dhorka, ajo vajzë është e talentuar.

— Nuk po ju kuptoj, inxhinier.

— Këto pompeta janë të një pompe të makinës MTZ, janë të vështira, po Dhorka, pompistja jonë, e ka bërë ç'ke me te.

— Po ju sikur nuk besonit atëherë?

— Do të jetë më mirë të mos e zëmë në gojë atë muhabet.

Nuk më besohej që pikërisht ai inxhinier i vjetër dhe i edukuar me atë gjykim të kohës së tij të vinte në zyrë dhe të pranonte me ndershmëri gabimin që kishte pasur në mosbesimin e forcës së vajzave, po koha ekte dhe revolucioni bënte të tijën.

— Jeni i kënaqur prej punës së saj, inxhinier?

— Shumë, shoku drejtor!

Po ja, në qast në zyrë, pa trokitur fare, u dha i shqetësuar Nikolla, një nga pompistët e mirë që inxhinier Sotiri e lëvdonte shpeshherë.

— Si është puna, shoku Nikolla?

— Unë vij të protestoj, shoku drejtor. — Ai shkumëzonte nga inati.

— Erdha të kërkoj librezën e punës, nuk dua të punoj më këtu!

— Mund të na thoni shkakun e largimit tuaj?

— Ato janë shumë, por unë nuk dua t'i tregoj.

— Për ju, Nikolla, kam menduar gjithmonë se jeni një djalë shumë i mirë — i foli inxhinieri me zë të dashur.

— Po ja që paska njerëz të tjerë që nuk na njohin për të tillë, shoku inxhinier.

— Me nerva nuk është mirë të bisedohet, shoku pom-pist.

— Kështu e kam të folurit!

— Mrekulli, biseda ka për të vazhduar me zë të lartë, prandaj nuk do të ishte keq të hapnim dritaret.

Inxhinier Sotiri qeshi dhe u afroa te Nikolla që nuk dinte se përse duhej të hapeshin dritaret.

— Nuk bën mirë të largohesh nga puna.

— Por nuk durohet që dhe një vajzë të komandojë.

Ja ku ishte puna! Nikolla nuk ishte dakord me brigadieren e re, Dhorkën.

— Dhorka është një vajzë e sjellshme e unë habitem se përse nuk jemi i kënaqur me të.

— Unë jam fshatar, shoku drejtore, nuk jam mësuar të më komandojnë gratë e, sidomos, një vajzë.

— Ajo është brigadiere e mirë dhe ju keni për të zbatuar të gjitha urdhurat e saj — ia preva shkurt unë.

— Më mirë librezën, se urdhurat e saj! — Ai ishte i vendosur.

— Ku do të shkoni, po të largoheni nga ne?

— Në fshat, një punë kam për ta gjetur.

Me Nikollën ishte vështirë të bisedoje. Si dukej biseda nuk kishte nisur mbarë qysh në fillim dhe ishte marrëzi të mendoje ta rregulloje atë. Më mirë të thërritja Luanin. E kërkova me telefon. Zëri i tij ishte i lodhur!

— Duhet të vij tanë patjetër?

— Lëre atë punë dhe eja në zyrën time.

Luani u dha i zverdhur në fytyrë. Ai na dha dorën të gjithëve dhe pastaj, si ta kishte marrë vesh se ku ishte e gjithë dobësia ime, ia filloi bisedës me Nikollën.

— Nuk di se si shkoi puna e asaj pompe, më duket se Dhorka diçka kishte bërë me të.

— Nuk e di, nuk jam marrë me të.

— Po ti përse je i trishtuar kështu, hë?

— Nuk na kuptojnë njerëzit, shoku komisar, kanë filluar dhe të na ofendojnë.

— E kush kështu, kush ju ka ofenduar? — Zëri i Luanit tashmë u bë i trashë, i fortë, i vendosur.

— Pse ta fsheh, para disa çastesh edhe vetë drejtori.

— Nikolla, përse na lodh, ku e ke hallin? Fol troq!

— Me Dhorkën brigadiere nuk punoj unë, shoku komisar!

— Pse?

— Nuk dua!

Në zyrë pas përgjigjes së tij ra një heshtje që të kujtonte se para disa çastesh apo kishim humbur një njeri.

— Nxitohesh, nxitohesh shumë, Nikolla, kur mendon kështu. Më duket se në moshën tënde kam qenë dhe une, atëherë kur skuadërkomandantja ime, Shpresa, më shpëtoi jetën. Vajza nxori gjoksin përpara një mitralieri gjerman e gjaku i saj skuqi dëborën e ftohtë të atij dimri.

— Nuk ka ndonjë ngjasim ndërmjet Dhorkës dhe dëshmores suaj, shoku komisar.

— Si nuk ka? — u habit ai. — Ka që ç'ke me të. Pa staj, Dhorka nuk ka ardhur asnijëherë të ankohet për kundërshtimet e tua të njëpasnjëshme. Vallë kjo ç'është?

— Në goftë se kam kundërshtuar, për të mirën e punës e kam bërë, shoku komisar!

— Kundërshtimi është thyerje e disiplinës e thyerja e disiplinës nuk ndihmon asnijëherë në shkuarjen përpara të punës.

— Nuk kam menduar se ngjarjet do të rriddhënë kështu.

Tani në zërin e pompistik po ndihej ajo notë e ngrohtë që, duke u zmadhuar e duke u ngjeshur me fakte, e zbut zemërimin, e qartëson mendjen e pastaj e vë në lëvizje për të gjykuar sjelljet.

— Vështroji dhe një herë veprimet e tua, Nikollë, vë-

shtro e gjyko mbi sjelljen tënde karshi Dhorkës. Verifikimin e bëj me ndershmëri si një punëtor i palodhur e do të vështrosh se faji nuk është ashtu siç e ke menduar para disa çastesh.

Ai doli nga zyra, pa marrë më mundimin të kërkonte librezën e punës.

* * *

Lulëzimi i ndërmarrjes nuk më ra në sy fare. Ngritja e kapanoneve të reja, vinçi i madh i oficinës më dukeshin sikur të kishin kohë që ishin bërë, sikur i kisha gjetur atje. Kjo vinte ngaqë dita-ditës ishim marrë me ndërtimin e tyre, prandaj dhe nuk na binte në sy. Kur mësohesh me një gjë, të duket sikur ai send ka qenë gjithmonë pranë teje dhe ti nuk ke dashur ta vështrosh.

Vështroja kapanonet e reja, makinat që fshiheshin prapa dyerive të mëdha të tyre dhe mendja më shkonte te dita e parë e fillimit të punës. Nuk mund të përqëndrohesh për të kujtuar se çfarë ke gjetur ditën e parë të punës dhe çfarë ka mbetur prej tyre. Disa ndërtesa janë zhdukur fare nga kujtesa ime, sepse ato kanë vite që janë zhdukur nga faqja e dheut.

Duke dëgjuar një zhurmë të hollë nga brëndësia e oficinës, unë menjëherë e kuptoj se detali që po tornohet është shumë i fortë dhe se thika prej rapidi ka nevojë të mprehet edhe një herë. Dikur këto zhurma të habitshme më ngjallnin hutim e frikë e tani ato janë jo vetëm të njoitura, por edhe mikesha për veshin tim.

Vetëm teknika për të mprehur thikën e rapidit më ka kushtuar shumë djersë nga balli dhe shumë të shara nga Luani.

Sekretari i partisë e përsëriste për të dhjetën herë mënyrën se si duhet të mbahet në dorë thika dhe se si duhet të afrohet ajo në gurzmeril.

Unë vështroja me zili se si shkëputeshin tufat e xixa-

ve nga gurizmeril që trashte zërin e hollë për ta trembur metalin. Xixat që buronin nga ky takim ma ngrohnin shpirtin e ma mbushnin me gëzim. Po pikërisht atëherë e humbisja vëmendjen e qullitej e gjithë puna.

— Vështro mirë lëvizjen e duarve të mia, ku e humbet kështu mendjen?! Duhet ta kuptosh se edhe mprehja e thikës është një nga mësimet më të vështira që kërkon plotësisht vëmendje në proçes.

Luani fillonte përsëri nga veprimi i parë dhe përsëri buisnin xixat e bukura flakëruese që të çoroditnin e të humbisnin vëmendjen.

Po në provën e fundit ia mora mirë dorën dhe xixat e dikurshme që më kishin shqetësuar nuk ishin më të zonjat të më merrnin mendjen. Tani dhe unë isha i zoti të bëja lakimin e thikës së tornos e kjo ishte një hap përpara në mësimin e sekreteve të mjeshtërisë.

— Mendoj se duhet të krijojmë reparte të ndara si pas specialiteteve — i thosha një ditë Luanit. — Nuk do të ishte keq që për repartin e kamios të grumbulloheshin vetëm kamistët më të mirë dhe ata të drejtonin një repart të vetëm. Po kështu edhe për diferencialët dhe motorët. Si të duket? — Ai e la thikën dhe e ngjiti vështrimin në tavan. Pastaj, si të donte që pikërisht nga ai vështrim të kishte kapur të gjitha mundësitë dhe leverditë e mëdha që do të nxirrnin riparimet e bëra me kualitet të mirë, Luani foli me entuziazëm:

— Shkëlqyeshëm!... Të ka shkuar një mendim i mirë në kokë. Do ta ngrëmë për diskutim në këshillin teknik, bile që nesër.

— Mos u nxito kaq, Luan, ndoshta mendimi im...

— Tani për tani unë nuk vështroj asnjë të metë në këtë plan. Ideja është madhështore e përgjegjësia për teknikët që do të merren vetëm me riparimin e kamiove, e madhe. Nuk ka aspak lezet që ata të jenë të shpërndarë nëpër brigada të ndryshme, ku dhe riparimi pengohet. Ja, vështro, në brigadën e katërt kamiot dalin më të mira, kjo vjen sepse atje punon një njeri i mirë. Shefqi, ai mendoj të bëhet përgjegjësi i repartit të ri. Kurse në bri-

gadat e tjera riparimi vete i çalë, sepse kualifikimi i kamistëve ka mbetur prapa.

— Këta nxënësit që erdhën nga shkollat e mesme teknike nuk po tregojnë dhe aq zell në punë.

— Kjo vjen ngaqë dinë shumë në teori. Inxhinier Sotiri më pati thënë një ditë: «Këta të shkretë djelmosha të mbytin në teori, aq dinë, sa dhe unë kam frikë t'u hy në bisedë, po në praktikë janë të dobët». E kjo, afër mendsh. do të ndodhë, sepse në shkollë nuk janë marrë gjatë me punë. Po pas nja tre muajsh ke për të parë dhe vëtë se si do të bëhen këta djelmosha, zhivë, zhivë, fare!...

XI

Kovaçhana e Hekuranit si një kambanë e vazhdueshme me tingull të fortë jepte përditë kushtrimin: «Po vjen dimri, po vjen dimri!»

Vargani i zinxhirëve të hedhur në sup gërvishte tokën e mbushte sheshin me një zhurmë skllavëruese.

Era e ftohtë sa vinte e shtohej e lëvizja e makinave nëpër sheshin e gjerë bëhej me potere e uturimë.

Një zhurmë dhe rrëmujë të tillë kishte dhe në reparatin e rregullimit të krikove. Shoferët, të veshur me mustamatë e zeza si re të ngarkuara, shkonin sa nga një anë e parkut në anën tjetër. Në ecjen e tyre ndihej një shqetësim i madh, një tezarje muskujsh, një preqatitje e fuqishme për t'i bërë ballë bllokadës revisioniste.

Mes sheshit ku më rrihte era së bashku me fjollat e dëborës, vështroja masat që po merreshin për t'i bërë ballë asaj. Nuk më hiqeshin nga mendja këshillat e Luanit për ruajtjen e qetësisë me shokët. Andri, me ato çizmet e tij të prishura në thembrat, kërkonte andej-këtej.

—Magazinieri, ku djallin éshtë futur?

Më në fund e gjetën dhe magazinierin. Ai ishte një burrë i shkurtër me tipare të imta dhe me një vështrim të lodhur. Ishte i gjallë, ca grindavec, po në thellësinë e shpirtit të tij fshiheshin cilësi nga më të mirat. Koçoja

ishte njeri i ndershëm dhe rridhete nga një familje e ndershme. Një cilësi që e dallonte mbi të tjerët këtë magazinier, ishte se ai ishte shumë dorështrënguar, cilësi që duhet ta ketë çdo magazinier. Koçoja po vinte me vrap, ai mezi merrte frymë dhe u ndal para nesh.

— Më kërkua? — Ai gjithmonë e bën këtë pyetje si të mos ketë dëgjuar asgjë në sheshin e gjerë, megjithëse Andri është ngjirur me emrin e tij në gojë.

— Dëgjo, Koço, t'i lëmë shakatë, pa firmën time ose të Andrit asgjë s'do të japësh nga magazina, mos harro, asgjë! Ky është urdhër.

— Unë nuk jap, po ta dini se, po bëtë lëshime, do të roitë e gjithë puna dhe do të futemi në sherr me të tjerët.

— Nuk bëjmë lëshime, për këtë mos u bëj merak, tanë vështronë dhe rrregulloi të gjitha veglat, do të bëjmë një inventar.

— Sa për këtë nuk kam frikë, bëni inventar sa të domi, ato që janë të shkruara në kartela, ato janë dhe në vitrina, nuk e kam ngrënë kot së koti bukën e qeverisë.

— E dimë, Koco, nga ndershëmëria jote jemi të gjithë të kënaqur, po këto janë rrugulla të qeverisë.

Në mes të ditës filluan nga inventari. Magazina ishte e pastër dhe Koçoja e ndiente rëndësinë e inventarit, sepse më vështronë mes kasave të mëdha të mbërthyera me dërrasa. Kushedi se çfarë mund të kishte atje? Mund të ishte një kamio fare e re, ose një motor i ri.

— Çfarë ka këtu, shoku Koço?

— Te kjo arka e madhe? Një motor të ri.

— Sa të tillë janë?

— Sa? Vetëm ai është!

Një motor në mes qindra makinave! Bukur shumë e kishin luajtur rolin e tyre tradhtarët revizionistë.

— Po pistona?

— Pistona?! Më duket se prej tyre nuk kanë ardhur fare.

— Keq e kemi punën, ë? — e pyes unë atë.

— Ku ta di unë i shkreti! — më përgjigjet ai i habitur. Dera e magazinës u hap me rrëmbim dhe nga korniza e vogël e derës dallohej fytyra e një shoferi të gjallë.

— Koço, më jep një pompë nafte të re!

— Pompë nafte? Nuk ka, i dashur.

— Pse nuk ka?

— Si pse? Pyetje është kjo, sikur nuk e di që nuk ka.
Tani jemi në bllokadë.

— Atëherë po shkoj t'i lutem Dhorkës — tha e u largua.

Duhet të pranoj se jo gjithçka shkoi si në vaj. Një ditë të tërë ne e humbëm në magazinë, e cila, megjithëse e mbajtur mirë, kishte shumë boshllëqe.

Në mes të ditës bëmë një pushim të shkurtër. Rrugës, duke shkuar për në mensë, Andri më foli ngadalë me zërin e tij të trashë:

— Sa thua ti, shoku drejt, do të vazhdojë bllokada?

Unë e vështrova me një ndjenjë inati zëvendësin tim që nuk e kishte të qartë se bllokada tani sapo filloj dhe se ajo sigurisht që do të vazhdonte gjatë, derisa të shkatërrohenj një herë e përgjithmonë nga brigjet tona.

— Gjatë! — ia pres shpejt e shpejt.

— Të poshtrit, si e bënë kështu, si hajdutët që të vjedhin në mes të rrugës! — shau ai rëndë.

* * *

Salla ndriçohej nga një dritë e zbetë që varej mbi kokat tona. Luani, i zënë me ingranazhet që qenë shpërndarë sa andej-këtej, bërtiti për të tretën herë:

— Po shuajeni këtë llambë, përsë digjet kot së koti?!
Një nga kamistët e mbylli me të shpejtë llambën.

Nga dritaret e mbyllura u dha drita e diellit. Ishte një dritë e zbetë pa ngjyrë, si përzierje e shumë ngjyrave që formojnë atë mishmash që nuk di ta emërtosh.

Inxhinier Ilia u ngrit më këmbë, pas tij u ngrit dhe inxhinier Sotiraqi, pastaj Iliri që atë vjeshtë ishte emëruar në parkun tonë dhe më në fund dhe Andri.

Ata shtriqën gjymtyrët dhe dukeshin se ishin mpirë së ndenjuri në një vend.

— Sa mund të jetë ora? — pyeti me të shpejtë inxhinieri i ri.

— Kaloi nga nënta — iu përgjigj Andri, të cilit, nga qëndrimi me kokën poshtë, i kishte rrjedhur shumë gjak në fytyrë.

— Paskemi kohë, qenka akoma shpejt!

— Mua më duket se defekti ndodh nga bilat. Po, nga bilat e rulemanit. Ato nuk janë të ngjitura mirë nga perçinat që mbajnë sferat në foletë e tyre, prandaj dalin dhe dëmtojnë marshin e pestë; nuk ka pse të ndodhë kot së koti defekti — foli Sotiraqi pa e ngritur kokën nga kambioja e shkatërruar.

— Si mendoni ju, inxhinier Ilia, për defektin? — Dukëj qartë se Sotiraqi kërkonte rrugën e pajtimit me të.

— Ajo që thoni ju, po e po, shoku kryeinixhinier, po mua më duket se dhe ingranažhet vetë kanë dobësi të metalit. Nuk duhet të harrohet për asnje çast se ato janë konsumuar.

— Ke të drejtë, edhe ajo mund të jetë. Diçka duhet të bëjmë, se puna është shumë keq. — Sotiri lëshoi një ofshamë.

— Duhet të prohjojmë vetë ingranažhe të marshit të pestë. Unë them se mund t'ia dalim në krye. — Luani e kishte ngritur zérin, duke i vështruar të gjithë në sy.

— Nuk duhet të nxitohemi, pastaj duhet dhe furre temperimi, e, të tillë nuk kemi.

— Mund të kërkojmë ndihmë nga uzina e re.

— Shumë mirë, shoku Ilia, dhe ajo mund të bëhet.

— Gjëja më e mirë është të shkojmë në shtëpi dhe nesër ta pleqërojmë mirë e bukur në zyrën e drejtorit! — Luani e kuptoi se qëndrimi gjatë mes asaj ftohtësie ishte i kotë.

— Shumë mirë, atëherë e lëmë këtë punë për nesër.

Jashtë ishte ftohtë. Murlani frynte e dëbora që vazh-donte të binte pa pushim, ngrihej si një tyl i përzier me vargje ere të fortë që të përplasej në fytyrë sikur të shkujdesej nga një dorë misterioze. Për t'u marrë vesh me njëri-tjetrin, u desh të thërritinim si të shkalluar:

— Luan!

— Këtu!

— Sotir!

— Nuk humbas, mos kini merak, këtu iam!

— Ilir, Ilia!

— Urdhéroni, shoku kryeinshinier!

U rreshtuam siç rreshtohen patat në qiellin e ngrirë të hirtë dhe, me në krye Luanin, filluam marshimin për në qytet. Rrugës i shkanë këmbët Kristaqit që nuk e mbajti dot ekilibrin dhe u shtri sa gjatë-gjerë në mes të dëborës. Duart e forta të Ilirit që e kishin zënë kryeinshinierin u bënë shkak të shkëputeshim të gjithë në shtëllungat e shpërndara të saj.

Atëherë ndodhi batërdia. Një top dëbore më fluturoi para hundës, një i dytë më vulosi veshin dhe vetëm tanë unë munda të kuptoja se para meje kishte plasur lufta e parë e dëborës.

U zhgërryem më keq se fëmijët e pastaj, duke ndihmuar njëri-tjetrin, u ngritëm duke irregulluar palltot e rënda e kokoret.

— Një banjë e tillë me dëborë në mes të natës të bën shumë mirë, kështu kam dëgjuar — e hapi serinë e shakave të tij inxhinier Sotiri.

— Sigurisht, këtë këshillë ta kanë dhënë eskimezët — e shpova unë. — Vetëm ata kanë përvojë të ftohti më të zhvilluar se gjithë popujt e tjerë.

Pastaj ia nisëm lehtë e lehtë një këngë.

Mëngjesi ishte i kthjellët e unë vështroja retë e avullit që ngriheshin nga kapica e një grope plehu. Të dukej sikur nën shtresën e dëborës të ishte ndezur një zjarr i fshehur e ai bënte që shtëllungat e ajrit, të ngjeshura nga një presë e habitshme që i transformonte në tym, të ngriheshin lart në kupën e qiellit të kthjellët.

Gjendja që gjeta në park nuk ma ngrohu aspak shpirtin.

Nga kapanonet nuk kishin dalë makinat e djeshme dhe ajo që ishte më alarmante, në afërsi të tyre ishin af-

ruar makina të tjera me defekte të ndryshme. Me fytyrë të ngrysur nga punët që po shkonin keq e më keq, nxitova hapin për në magazinë.

Koçoja si gjithmonë më priti me buzën në gaz, po, tek vështroja raftet e boshatisura të magazinave, më kapi një ndjenjë e frikshme e në gjoks m'u formua një lëmsh i hidhur.

— Nuk ka mbetur asgjë, shoku drejtor, në raftet. Kur e vështroj magazinën kështu siç është katandisur, më merr të qarët e më vjen të shkruaj një letër për të lënë punën. — Koçoja nuk bënte aspak shaka kur fliste kështu.

— Nuk duhet lëshuar vetja kështu, Koço, ju e dini se jemi në kohën e bllokadës e armiku këtë kërkon nga ne, të lëshojmë veten — i fola unë.

— Veten nuk po e lëshoj, drejtor, por ama raftet i lëshuan veglat e për këtë më vjen shumë keq.

Dola me rrëmbim nga ajo magazinë që ishte katan-disur si mos më keq.

Në sheshin e gjerë ku zakonisht ndalonin makinat e dala nga oficina ndesha me Luanin dhe me inxhinier Ilin-rin që nuk ishin aspak në qejf. Sekretari i partisë ditët e fundit ishte hequr shumë nga pagjumësia, siç thoshte ai, por unë isha i bindur se brenga e punëve që nuk shkonin mbarë e kishte vrarë më shumë sesa mendohej.

— Keq i kemi punët! — i fola unë i pari.

— Shumë keq — psherëtiu ai.

— Nuk mund t'u dal punëtorëve përpara, ata kërkojnë pistona dhe këmishë, po kështu dhe spinota. «Duam punë,» thonë, «nuk jemi mësuar ta marrim paranë duke ndenjur!» — tregon duke mos ditur se nga të vështrojë inxhinieri i ri që filloi menjëherë me vështirësitë e jetës.

Pas një ore unë edhe Luani duhej të shkonim në Komitetin e Partisë të rrethit. Sekretari i parë kërkonte të njihej më mirë me gjendjen tonë të vështirë. Dëbora ishte shkrirë e pellgje të mëdha ishin formuar në cepat e rrugës. Ne pritëm një copë herë në korridorin e gjerë ku zhurma e një makine shkrimi nuk dinte të rreshtte. Pastaj u hap dera e madhe e zyrës e ne u dhamë brenda.

Sekretari i parë u ngrit më këmbë dhe na doli përpara duke na zgjatur me përzemërsi dorën.

Ai kishte ndryshuar shumë. Në kohën e luftës ai kishte qenë komisar batalioni dhe që atëherë mbi ballin e tij kishin filluar të ngrinin krye qimet e bardha. Metka, një partizan i moshuar, shpeshherë e trazonte komisarin e batalionit duke e shpuar: «Ty komisar, çlirimi i Shqipërisë do të të gjejë të thinjur si ndonjë gjysh..»

— Si jeni, shokë? A mbaheni apo jo? — Sekretari pyeti e njëkohësisht na ftoi të uleshim.

— Ne jemi mbajtur edhe në kohë më të vështira, shoku sekretar — foli Luani që në çdo çast ruante gjakftohtësinë.

— Po... keni të drejtë... kohë heroike dhe të vështira kemi kaluar dhe po kalojmë, shokë, këtë nuk duhet ta harrojmë! Bllokada... Ajo nuk duhet të na thyejë... nuk duhet të na përkulë për asnje çast... Apo jo, shokë?

— Nuk do të na thyejë, shoku sekretar — foli Luani duke i qepur sytë fytyrës së tij të dashur.

— Si dukeni ju andej?

— Jemi keq me pjesët e këmbimit — u përgjigj Luani.

— Të tilla nuk ka, po rezervat nuk do t'i prekim, ato janë të shenja e ne nuk do të vëmë dorë mbi tu!

— Mua më duket se do të gjejmë rrugëdalje nga ana teknike, mbasi kuadrot i kemi shumë të afta, po puna qëndron te lënda e parë, shoku sekretar — fola unë duke i vështruar të dy.

— Po!.... Unë mendoj se ju keni forca për t'ua dalë mbanë vështirësive. Nuk do të ishte keq të ngrini më këmbë gjithë organizatën e partisë dhe kolektivin. T'ia tregoni troç të gjitha vështirësitë që ju kanë dalë përparrë. Nuk është mirë që vështirësitë t'u fshihen komunistëve dhe kolektivit. Me veprën tuaj shembullore, me sakrififikat tuaja, moralin e punëtorëve dhe të inxhinierëve, ju duhet të jeni të parët në frontin për të shpartalluar bllokadën e do të vështroni se kolektivi juaj do t'i nxjerrë të gjitha aftësitë për të kapërcyer këtë hendek të thellë që

na ka hapur bllokada. Kini besim në forcat e kolektivit tuaj, mos u ndani prej tyre, sepse vetëm kështu do t'i njihni më mirë të gjitha mundësitë dhe rezervat që ka ai në gjirin e tij. Mua më duket se në gjirin tuaj keni dhe shoferë të mrekullueshëm. Njëri prej tyre është shumë përpara me realizimin e planit vjetor. Nuk do të ishte keq që ai të bëhej flamurtar i gjithë kolektivit të shoferrëve, të njihet nga të gjithë si një shofer shembullor, të merret e mira e punës së tij dhe të shpërndahet në të tjerrët që kështu të formohet një repart pararojë për realizimin e detyrave. Të kihet kujdes që kjo iniciativë të studjohet mirë dhe me mend. Nuk duhet të nxito hemi e t'i fryjmë gjërat. Shpresoj se gjendja do të stabilizohet e pунët do të shkojnë përpara. Mos harroni për asnjë çast porosinë e Partisë e të shokut Enver «Të mbështetemi në forcat tona!»

Këshillat e tij për shumë ditë më ushtonin në vesh si një trumbetë sulmi e nuk më lanë të bija në apati.

Luanin, që kishte marrë forca të reja, e vështroje gjithandje duke punuar e duke folur me punëtorët.

Zhurma e tornove nuk kishte të pushuar. Sinjali ishte dhënë. Organizata e partisë e ndërmarrjes e kishte lëshuar kushtrimin: «Në sulm përpara, të mbështetemi në forcat tona për të shpartalluar bllokadën revisioniste!» Në mbledhjet e gjata me kolektivin u gjetën dhe rrugët e shtigjet e reja, u gjetën dhe mundësitë e derdhjes së pistonave dhe të këmishëve. Motorët që dikur shtriheshin të heshtur, e morën përsëri fjalën e tyre dhe, me sa dukej, nuk flitnin keq. Puna po shkonte me hapa të mëdhenj përpara e gjithë kolektivi si një trup i vetëm po derdhëtë të gjithë energjitë e tij për të mposhtur bllokadën.

*
* * *

Pranvera erdhi e rrëmbyeshme. Bajamet çelën e në strehët që pikonin cicëronin pa pushim zogjtë grindavecë.

Avujt tē mbështjellë si shtëllunga ngriheshin lart e dukej sikur toka, e mërzitur nga dëbora e gjatë që kishte mbajtur në kurriz, e kishte flakur atë dhe tanë po tymoste me çibuk. Ishte një pranverë e gëzueshme, e mbushur me diell dhe fitore. Planin e riparimit tē motorëve ndërmarrja e kishte realizuar njëqind e dhjetë për qind dhe ajo që ishte më e gëzueshmja dhe më e rëndësishmja, ishte se motorët ishin riparuar tē gjithë me forcat tona e pa frikë mund tē quheshin motorë tē markës shqiptare.

Shoferët kishin mbetur shumë tē kënaqur nga riparimi dhe ajo që tē gëzonte më shumë ishte fakti se kishin pëershkuar gati dyzet mijë kilometra me motorë tē tillë e gjendja e tyre ishte shumë e mirë.

Të gjitha këto fitore na kishin ngrohur shpirtin e ajo ditë pranvere ishte shumë e gëzueshme për tē gjithë ne.

Këshillat e vlefshme tē sekretarit tē parë tē Komitetit të Partisë së rrethit në çastet më tē vështira, kur ne mund tē humbnim toruan na kishin ndihmuar.

Përpinqem tē kujtoj se çfarë dite është sot. E martë. Sot në orën një Luani ka informacionin e zakonshëm me shoferët. Është një takim shumë interesant që sekretari i partisë e kryen çdo javë me ta. Për ta ky takim është bërë shumë i dashur. Nganjëherë te njerëzit lindin dëshira tē tillë për ta dëgjuar një njeri si komisari, ngaqë ai është lidhur aq çuditërisht me ato fijëzat e respektit e tē dashurisë për ta.

Të duash shokun e punës dhe tē idealit, është një përosi e vjetër që zanafilën e saj e ka tek amaneti i shokëve tē rënë.

Po si tē mos e deshe Luanin? Ai ishte njeri i thjeshtë, i dashur dhe shumë i singertë.

Ai kishte mundur tē depërtonte në shpirtin e shoferëve dhe tē xhenerikëve, tē motoristëve dhe tē elektricistëve, tē tornitorëve dhe tē gomistëve; Luani sipas fjalëve tē usta Vasilit ishte shpirti i gjithë kolektivit.

Më habiste fakti që tanë kur ndërmarrja është zhytur

e tëra në telashet e mëdha që kanë riparimet e motorëve, të kamiove dhe të diferencialëve, kur të gjithë xhenerikët nuk kanë kohë të pirë një cigare, kur thirrjet e organizatës së partisë kanë angazhuar e vënë në detyrë të gjithë punonjësit e ndërmarrjes, dita e martë mbeti për ta «dita e komisarit» dhe takimi me të nuk u ndërpre.

Në podium, si gjithmonë ishte ulur Luani. Komisari i hodhi një vështrim sallës e, duke qeshur, foli:

— Ja ku u takuam përsëri!

Një murmuritje plot lumburi kaloi në të gjithë sallën e mua më shkuan mornica në tërë trupin, sepse ndieja dashurinë dhe respektin pa kufi që punëtorët kishin përtë, për partinë...

Mendimet u tulatën e unë po vështroja me kureshtje atë djaloshin e bëshëm me flokë kaçurrel që ishte ngritur e, i skuqur nga turpi, mezi po fliste, si të mos ishte i sigurt në fjalët e tij, që, nga goja e tronditur, dukeshin sikur haheshin. Në atë çast përnjëherësh m'u kujtua porosia e sekretarit të parë të komitetit të partisë. Ky ishte shoferi që i kishte bërë kaq përshtypje në realizimin e planit përpëra afatit. Nuk duhet të harrojmë se një pjesë e mirë e shoferëve ishte pararojë në realizimin e detyrave të planit të shtetit.

— Mos kini turp, i dashur Petraq, flitni si ju thotë zemra juaj dhe ne kemi për t'ju kuptuar, sepse jemi shokët e tu — ia forcoi besimin komisari.

— Jo! Unë nuk kam frikë dhe turp, por... ja ku ju them se planin e këtij viti... më falni, por unë e ngatërrova të gjithë punën, e kisha fjalën për një zotim të madh, shoku komisar, që dua të marr unë për realizimin e planit. Unë mendoj se pesëvjeçarin mund ta bëj në dy vjet e gjysmë, jo vetëm që mendoj, po zotohem që planin pesëvjeçar ta kryej në dy vjet e gjysmë!

Në sallë ra një heshtje e madhe. Për një çast nuk munda të përblydhja hutimin tim. Ishte një zotim shumë i guximshëm. Në këtë gjendje të elektrizuar të sallës u dëgjua përsëri zëri i Petraqit:

— Ju ftoj të gjithë në garë për të plotësuar planin!

Dhe pse të mos e plotësojmë? Makinat i kemi të mira, ato janë të forta, mekanikët i kemi të shkëlqyer, unë kam besim të madh që do ta realizoj.

— Të lumtë, Petraq!

— Urra!... — ia priti një grup xhenerikësh që me sa dukej ishte brigada ku bënte pjesë Petraqi.

— Ky paska luajtur fare! — foli një shofer që e priti zotimin e tij si një bombë të hedhur para këmbëve të atij vetë..

* * *

Luani nuk la të ftohej çështja dhe propozimi i Petraqit të mbetej fjalë e thënë në mbledhje. Jo! Ai të nesërmen thirri në zyrë shefin e planit. Ai erdhi me të shpejtë e në çast i nxori të gjitha të dhënat e punës së Petraqit. Zotimi ishte shumë i studjuar dhe krejt i realizueshëm. Nga eksperiencia e punës së deritanishme dilte se Petraqi kishte shumë mundësi ta bënte planin pesëvjeçar në dy vjet e gjysmë. Bile shefi i planit kishte besim më të madh tek ai shofer që sipas mendimit të tij i kishte duart të arta! Luani e vështronë një herë me interes e shumë vëmendje zellin e tregimit të shifrave të planit për punën e Petraqit e pastaj, si të ishte i bindur që në to nuk kishte asgjë të fryrë, e la të lirë shefin e planit.

Gjithçka ishte e qartë. Zotimi i Petraqit do të bëhej një lëvizje e madhe e gjithë shoferëve dhe xhenerikëve të parkut. Ajo iniciativë kishte lidhje të ngushtë me detyrat dhe zbatimin e tyre për interes të mirëqenies së popullit, për interes të ndërtimit të socializmit në vendin tonë. Luani ishte gjithë gjallëri. Atë nuk e zinte vendi. Në ditët e tjera, Luani tregohej shumë i vëmendshëm e, duke trazuar me marifetin e tij këtë zjarr të fuqishëm, ai po e përhapte atë me një shpejtësi të habitshme.

Në të gjitha brigadat filluan një seri mbledhjesh për të aprovuar e përkrahur zotimin e shoferit pararojë, Petraqit.

Komunistët ishin shumë entuziastë e shumë të gëzuar që pikërisht në brigadat e tyre kishte shoferë të tillë si Agimi, Shefqeti, Syrjai, të cilët, jo vetëm pranuan zotimin e Petraqit, por morën dhe një zotim tjetër, të kurseinin nga një mijë litra karburant dhe nga tri goma.

Kjo e shtyu Petraqin të zotohej se do të kursente shtatë goma dhe një mijë litra karburant.

Kështu zjarri po ndizej mirë dhe mbledhjet nuk kishin të mbaruar.

Luani ishte i mendimit që propozimet të shkruheshin nëpër grafikë të ndryshëm. Mendimi i tij se këndi i emulacionit duhej të vihej plotësisht në shërbim të çështjes ishte shumë i drejtë. Piktori i ndërmarrjes mezi arrinte të kuptione se nga ishte fshehur gjithë kjo energji e habitshme njerëzore që po derdhej kështu si një lavë vullkani në kartonet e tij. Por, si të ishte pak e gjithë kjo, lëvizja plasi dhe te xhenerikët. Atëherë ai u mendua seriozisht dhe kërkoi një ndihmës, sepse vetë nuk ishte i zoti t'i bënte ballë kësaj lave inisiativash.

Kështu mes punësh, nuk mora vesh se si kaloi muaji i parë i inisiativës. Një ditë në zyrë u dha me nxitim Luani. Ai ishte shumë i mërzitur. Pas tij hyri në zyrë edhe një shofer që mbante kokën poshtë me turp.

— E njeh? — më pyeti Luani duke më treguar shofrin e ri, duke e ditur shumë mirë se unë nuk isha aq i lënnë sa ta harroja Robertin, që na kishte hapur aq herë telashe me rojtarin e shkollës mjekësore.

— Ç'ka ndodhur me të, Luan?

— Më mirë më thuaj se çfarë s'ka ndodhur me të. Nuk ka besim se Petraqi do ta mbajë zotimin, po kështu dhe për Stefanin që ka marrë dhe ai një zotim të tillë. Jo vetëm që nuk ka besim, po ka hapur dhe një parullë të bukur: «Dy të çmendur kanë hapur garë kush e kush të vdesë më parë!»

— Jo! Unë nuk kam thënë gjë për të vdekur, unë... nuk e kam atë shpirt, shoku komisar... kështu padashur më doli... — Ai ishte frikësuar e në vështrimin e tij të tmerruar ndihej një lutje për mëshirë.

- Shaka tē bukur po bën, pér besë!
 — Nuk e bëj më, shoku drejtor, më falni ju lutem.
 — Jo! Këtu nuk ka falje. Në qoftë se ti, Robert, je mësuar tē pengosh tē tjerët, nuk tē lejojmë ne...
 — Nuk e kam bërë me qëllim, shoku komisar.

Një përgjigje e tillë e bëri shumë nevrik komisarin, i cili, duke vështruar se nuk kishte aspak vlerë që ai tē mbahej akoma, i foli me tē ashpër:

- Shkoni, shoku Robert, çështjen tuaj do ta shtroj- më në brigadë, ajo le tē vendosë pér fatin tuaj!

— Duhet menduar diçka pér t'i parandaluar këto shpifje që kanë mundësi tē thyejnë shpirtin luftarak tē lë- vizjes — propozova unë, duke e vështruar në sy komi- sarin.

— Nuk ka forcë që ta thyejë këtë lëvizje; qëllimi është tē ndalojmë pengesat që mund tē ngrihen nga sje- llje tē tillë pa përgjegjësi — foli ai duke vështruar nga dritarja, pastaj hapi me shpejtësi derën e doli përjashta.

Isha i bindur se do tē kishte shkuar nga karburanti pér tē vështruar se mos defekti i pompës ende nuk ishte rregulluar dhe kjo bëhej shkas që tē vonoheshin makinat.

Shqetësimin e këtij defekti ai nuk e mbajti pér vete, por e shpërndau, duke vënë në dijeni tē gjithë shokët teknikë që tē nesërmen nuk duhej tē bënин asgjë tjetër, vë- tém se tē merreshin me riparimin e pompës së furnizimit që ishte prishur.

Ai i kishte kryer tē gjitha punët si jo më mirë.

- Mos qeshni, mos qeshni!
 — Ha, ha...ha!

Inxhinier Sotiri ishte skuqur në fytyrë si spec i kuq. Atij i vinte plasje me veten dhe mallëkonte që e kishte le- juar arsyen tē nxitonte kaq shumë sa tē rrëzohej në atë gjykim pér furrën e vogël tē uzinës së instrumentave.

— Si thoshte Sotiri, o Ilir, që ingranazhi nuk do tē mbajë e do tē hahet si tē jetë prej marmelate! Ha, ha!... Prej marmalate!

— Shoku drejtor, ju lutem shumë vendosni pak irregull, Andri nuk na jep mundësi të merremi vesh e të mos këquptohemi. — Sotiri kërkonte ndihmën time dhe u thartua që edhe unë merrja pjesë në gjëzimin e shfrenuar të Andrit dhe të inxhinierit të ri, Ilirit.

Fjala ishte për ingranazhin e pestë. Ne kishim gjetur belanë dhe nuk ia dilnim dot me defektin e tij. Inxhinier Iliri dhe inxhinier Ilia kishin vendosur të merreshin ata me këtë punë.

Djaloshi i ri, që porsa kishte ardhur nga bankat e shkollës, ishte një djalë i pregetitur e me guximin e tij tregonte se nuk e kishte bërë shkollen kot së koti e njojuritë e tij ishin të mëdha për t'i dalë përpara me guxim defektit të kamios së huaj.

Kryeinxhinier Sotiri nuk i kishte vënë rëndësi shqetësimit të tyre. Ai e dinte shumë mirë që, të merreshe me ingranazhet e kamios, ishte njëlloj sikur të kérkoje të merreshe me njojen e sekreteve të një reaktori atomik. Por ai ishte aq i mençur sa tani në pleqëri të mos u futej telasheve të tilla dhe të rrinte i qetë. Në fillim ai e kishte zënë si me shaka punën e dy inxhinierëve dhe shkonte në kapanonin e gjerë vetëm sa për të vështruar se si shkonte puna për rregullimin e kamiove. Kur defekti u ishte bërë një rrezik për tërë ndërmarrjen, ai e kuptoï se nuk mund të rrinte duarkryq si kryeinxhinier që ishte, prandaj kishte përveshur mëngët e i kishte futur duart në vorbullën e varvolinës.

Gjithçka deri këtu kishte shkuar për mrekulli. Netët me shqetësim filluan të ndiqnin njëra-tjetren e defekti nuk zbulohet. Puna nuk ishte se defekti ishte enigmatik e ai nuk e dallonte dot. Jo, ai e dinte shkakun. Njëherë ai zbuloi fillin e keq të tij duke nxjerrë nga kutia e kamios bilat e shpërndara të rulemanit të thyer. Po, si për inat të inxhinier Sotirit, marshi i pestë kishte filluar të thyhej përsëri duke u futur kështu në garë me inatin e inxhinierit plak.

Në ato çaste Luani shpeshherë e vinte kryeinxhinierin plak në gjendje të këndshme për t'u çlodhur e për ta ndier

veten të paepur karshi fenomenit negativ që po ndodhë:

— Clodhu, inxhinier, mos e prish gjakun, nuk ka se ku të shkojë, defekti këtu te ne do të vijë e do ta zbulojmë!

— Nuk e prish gjakun, shoku komisar, po ky «rrufjan» pse të thyhet kështu?

— Mua më duket se kemi spostarje grupesh — fliste me të shpejtë Andri i sëkëlldisur.

— Nuk besoj! — ia priste Sotiri.

Kamiot ishin shumë të vjetra, e sigurisht që dhe ingranazhet ishin të përdorura, po megjithatë përvaja tregonte se ato mund të vlenin akoma për shumë kohë, prandaj duhej studjuar me kujdes të madh.

— Detali është lodhur, por unë mendoj se ai do të na vlejë akoma — hynte në polemikë me Sotirin inxhinier Ilia.

— Unë nuk mund ta kuptoj lodhjen e detalit, kur nuk e kam kuptuar lodhjen time, shoku Ilia — ia priste Sotiri shokut të tij të vjetër që ia kishte mësuar të gjitha huqet.

— Megjithatë jeni plakur, shoku Sotir.

— Plakur! Sigurisht jam plakur, po kjo nuk do të thotë aspak se jam pa fuqi, ose më qartë, se jam lodhur.

— Një gjë të tillë ne nuk e shprehëm!

— Nuk do të ishte keq që ingranazhet të visheshin me një farë rrëthi e pastaj të hapeshin me frezë dhëmbë të rinj — e prishi edhe një herë qetësinë inxhinieri i ri që nuk e kishte ngritur fare kokën.

— Interesant, një gjë të tillë nuk e kemi menduar — foli Ilia dhe e vështroi djaloshin me miratim.

— Mua më duket sikur po i hyni një valleje të kotë — foli inxhinier Sotiri.

— Pse kështu? — pyeti Luani e nga vështrimi i rreptë kuptohej se nuk bashkohej aspak me mendimin e kryeinixhinierit që kaq shpejt ia kishte prerë iniciativën djaloshit të ri.

— Ai ingranazhi juaj do të konsumohej si të ishte prej marmalate. Duhet temperuar dhe ne nuk kemi as furrë temperimi dhe as teknologjinë e saj.

— Do të bashkëpunojmë me uzinën e preçizonit? — u hodh në mbrojtje Iliri.

— Ndoshata kjo ngjarje mund të jetë lidhja e përjetshme që mund të lindë midis nesh e uzinës së preçizonit për ndërtimin e detaleve të ardhshme e ndoshata kjo do të jetë baza për ngritjen e një uzine për ndërtimin e makinave — ëndërronte Andri duke buzëqeshur.

— Nuk është koha për shakara! — Sotiri tashmë ishte bërë nevrik.

Konflikti ishte i madh dhe debati vazhdoi një kohë të gjatë. Sotiri nuk hiqte dorë nga mendimi i tij, po kështu edhe inxhinier Iliri. Luani, së fundi, si e kishte peshuar mirë të gjithë punën, dha urdhër të vihej në zbatim projekt i inxhinier Ilirit. Ja, pas disa muajsh prova e parë. Tani shkulemi së qeshuri e Sotiri, që nuk di se nga kush të kërkojë ndihmë, flet si i zënë në faj:

— Mos qeshni, mos qeshni!...

*

*

— Ti vetë je zotuar se do të ndjekësh shembullin e Petraqit, atëherë përsë merresh me shpifje të tilla?

Roberti nuk dinte se ku ta hidhte vështrimin. Mbledhja e brigadës po e shkundte.

— U zotova... por më duket se gjuha foli përparrë mendjes dhe tani nuk jam i zoti ta mbaj zotimin — foli ai duke ulur kokën.

— Mua më duket se Robertit gjithmonë i flet gjuha para mendjes, prandaj merret me thashetheme të tillë që janë sa të poshtra, aq edhe të dëmshme.

— Për sa kohë e kishe zotimin, shoku Robert? — e pyeti atë me urtësi Luani.

— Për katër vjet e gjysmë. — Ai mezi belbëzoi.

Në kapanonin e madh u ndien të qeshura. Pastaj një zhurmim i inatosur e në çast xixëlluan cigaret që u ndezën për të përmbajtur dufin që sapo i kishte mbërthyer.

— Ai nuk ka realizuar planin gjashtëmujor, shoku komisar.

— Éshtë llafazan e ka penguar brigadën në punë.

— Pushoni, shokë, — Luani ishte ngritur më këmbë me gjithë të metat që ka, Roberti éshtë shoku ynë e ne duhet të mendojmë për fatin e tij, duhet ta ndihmojmë...

— Me lejë, komisar? — Ishte një shofer i gjatë që sapo i kishte djersitur mustaqja.

— Flitni, Ropi! — i dha lejë Luani atij.

— Do të flas, pos! Ne e dimë që Roberti ka pasur të meta dhe se punën nuk e ka bërë, por e kemi ndihmuar. Posi, e kemi ndihmuar! Unë për veten time i kam dhënë një ditë një bobinë të re që e ruaja për vete. Ja ku éshtë, të ngrihet të flasë! Unë nuk di të shprehem bukur, ama më erdhi shumë turp kur mora vesh se ai, jo vetëm që nuk realizon planin, po merret me shpifje të tillë. Përse ta bëjë këtë, kujt i shërben kjo që bën ai? Unë nuk di shumë, por ama e ndiej se ajo që bën Berti, i shërben armikut, posa, armikut, sepse ai nuk na e do të mirën. Unë i kam folur shpeshherë me të mirë që të ndërrojë rrugë, po ku merr vesh koka e tij. Ai tani porsa ka marrë «Skodë» të re dhe në vend që të punojë, që të arrijë shokët, vete dhe flet për Petraqin. Por ai ka harruar se ai Petraq i dha ndihmë në rregullimin e pompaçisë gjatë rrugës. Po ta marrë vesh ai se si ia ka shpërblyer këtë të mirë Roberti, çdo të thotë?

— Turp!

— Kjo nuk hahet fare.

— Një sjellje e tillë nuk i ka hije një shoferi!

— Kjo éshtë njëlloj si të shkelësh bukën.

Njerëzit flitnin të revoltuar duke pyetur njëri-tjetrin e duke bërë zhurmë.

— Pushoni, shokë shoferë e xhenerikë, pushoni!... Ju, shoku Ropi, keni gjë tjetër?

— Kaq kisha unë, shokë komisar.

— Pushoni!...

— Vasili, do të flasë usta Vasili.

U ndje një kollë e gjatë e pastaj, duke fërkuar mustaqja.

qet, u ngrit usta Vasili që sapo kishte dalë në pension. Ai nuk e braktiste dot brigadën e tij.

— Do të flas edhe unë nja dy fjalë. Këtu në këtë kapanon unë kam lënë djersën time e nuk është nevoja t'ju them se kam të drejtë të kërkoj llogari se çfarë bëhet për të ruajtur traditën tonë të djersës e të mundit. Megjithëse larg jush, unë jam midis jush siç jeni dhe ju rrëth meje ditë e natë, kurdoherë. Hallet tuaja janë dhe hallet e mia, janë hallet tona. Përse i bën Roberti këto komedira? — Zëri i tij u ashpërsua. — Ne nuk i themi që t'i bëjë. Por ama një tjetër i thotë që t'i bëjë, dhe ai që i thotë është armiku ynë dhe armiku i Bertit. Me sa duket, ai nuk ka turp e sedër që bëhet kaq leshko dhe e tërheqin për hunde të tjerët. Ai kështu ka shkelur nderin e punëtorit, po na del që ai nuk është as punëtor i mirë, atëherë ku e ka nderin Roberti? Ku e ka? Nuk di nëse më kupton, shoku Robert. Nuk flet, hë? Si do të flasësh, të ka zënë turpi, po ti duhet të kesh përvëç turpit dhe fuqi për të luftuar të metat e tua. Njerëz të mirë ke shumë rrëth teje, përpiku t'i njo'hësh ata, të bëhesh shoku i tyre dhe ke për të parë po s'u rregullove. Zullumet e tua janë të shumta e unë mendoj se ka ardhur koha që Roberti të mos i kalojë me kulaç pas brezi gabimet e tij. Unë mendoj se duhet t'i hiqet makina dhe të punojë nja tre muaj xhenerik për të dhënë prova se po rregullohet në punë, them xhenerik, pasi ka mundësi ta kontrollojë brigada.

- Të lumtë, xha Vasil!
- Shumë mirë, të dënohet!
- Jo tre muaj, po më shumë!
- Kot e keni, ai nuk ndryshon rrugë.
- Të na flasë Roberti!

Po Roberti e kishte ulur aq shumë kokën, sa ishte vë-shtirë të fliste. Dukej që ishte frikësuar e ligështuar së tepërmi e, me sa dukej, nuk i shkonte mendja se do ta dënonin për ato fjalë kafenesh.

— Shokë, duhet të mbani qetësi! — Luani u ngrit e sa të hapësh e të mbyllësh sytë, në kapanon u vendos

qetësia. Puna nuk qëndron te demaskimi që duhet t'u bëjmë gabimeve dhe shpifjeve të Robertit. Qëllimi i mblehdhes do të arrihet në qoftë se ne kuptojmë se sa të vëmendshëm e korrektë duhet të jemi pér të realizuar me vepra atë që kemi premtuar. Nuk ka gjë më të rëndë në karakterin e një burri kur ai nuk e mban fjalën e dhënë.

— Berti nuk është kolektivi!

— Ai nuk na përfaqëson të gjithë ne!

Luani qeshi e ngriti dorën lart. Ai tashmë e kishte mbërritur objektivin që i kishte caktuar vetes e ishte shumë i kënaqr.

— Pra, shokë, të mësojmë nga gabimet e Robertit dhe t'i luttojmë të gjitha shfaqjet e tërheqjes. Nuk ka më keq se tërheqja. Përsa i përket propozimit të shokut Vasil, unë jam plotësisht dakord.

Të gjithë qenë dakord dhe njëzëri u vendos që Roberti të punonte tre muaj si xhenerik.

Ndërkaq viti i parë i zotimit të Petraqit po përfundonte dhe rezultatet ishin fantastike. Ai kishte përshkuar aq kilometra sa një shoferi të zakonshëm do t'i duhesin tre vjet.

Shefi i planit ishte shumë entuziast dhe këtë gjësim e shprehët shpeshherë me bindjen se Petraqi jo vetëm që do të mbante fjalën pér ta realizuar planin në dy vjet e gjysmë, por kishte shanse se do ta përfundonte më përpaka.

Po kështu në të gjitha brigadat ishin arritur rezultate të mëdha. Një shumë e madhe tonkilometrash ishte regjistruar jashtë planit e kjo ishte një fitore e madhe.

I gjithë parku ziente si një koshere bletësh e njerëzit, duke fshirë duart, vështronin me interes tabelat e vendosura përballë hyrjes, në murin e gjerë të ndërmarrjes.

Dita ishte e bukur e dielli shkëlqente duke vështruar një tufë resh të bardha tek shtriheshin në horizont. Ishte ditë e bukur e të gjitha sendet ishin veshur me një ngjyrë purpuri. Zakonisht në të tilla ditë gjithçka që vështron

të duket më e bukur, më e jashtëzakonshme, e vendosur në një vend më të mirë e malet si të lara me ngjyrë bronce, në të gjelbër.

— Ka bërë punën e një brigade të tërë makinash, — foli një xhenerik duke shtyrë një diferencial të vendosur në një karrocë dore!

— Si ka filluar Petraqi, për besë do ta realizojë para afatit të gjithë zotimin — shtoi xheneriku i dytë që kishte një kurorë flokësh të bukur.

— Brigada e dytë ka shoferë, jo llafe!

— Dhe ne kemi shoferë, — kundërshtoi një tjetër. Ata heshtën dhe e shtynë më tutje karrocën e dorës...

Në oborrin e madh të parkut ngrihet madhështor një vinç. Dikur ai ishte i braktisur, i katandisur në një grumbull vjetërsirash që të ngjallnin mendime të frikshme. Një ditë Suloja, një djalosh që kishte bërë përparime të habitshme në profesionin e axhustatorit, e vështroi me vëmendje atë grumbull të habitshëm hekurishtesh e vendosi të ndërtonte prej saj një autovinç-kalë.

Kaq i duhej Sulos e mendimi si një krimb ia brente përnatë shpirtin. Ai me keqardhje vështronte se si xhenerikët, shokët e tij, shkulnin mushkëritë e tendosnin të gjitha forcat në vinçin-urë derisa më së fundi, të rraskapitur, e nxirrnin nga vendi motorin e heshtur, të rëndë e shumë fodull. Një punë e tillë kërkonte shumë kohë, bille nganjëherë kishte çaste kaq delikate, sa vëmendja tezarej shumë e nervat ishin të tendosura.

Sulos i ndriçonte fytyra nga iniciativa dhe i ngrysej kur kujtonte tërë ato vështirësi që i dilnin përpara. Po puna që do të bënte ishte një punë e bukur e shumë fisionike. Motorët e rëndë do të hiqeshin me vinç. Puna do të shkurtohej gjysmë për gjysmë e nuk ishte e largët dita kur një motor «Skode» do të hiqej vetëm për disa orë. Mjaftonte të vinte «Rosinanti» (kështu kishte menduar ta thërriste) gjithë gulçimë me motorin në dhëmbët e tij, që si një lejlek sqepgjatë do ta lëshonte atë në vendin e vet.

Xhenerikët, të çlodhur, do të fillonin montimin e motorit në makinë duke falënderuar nga zemra punën me mend që kishte bërë usta Suloja duke sjellë në botë «Rosinan-tin» e tij.

Por ai ende nuk kishte vendosur e llogaritë e tii po shkonin gjatë. Do të kishin shkuar dhe shumë muaj të tjerë. sikur Suloja të mos ia kishte hapur zemrën Luanit.

Sekretari i partisë e kishte dëgjuar me shumë vëmen-dje mendimin e Sulos. Ai kishte mbetur shumë i këna-qur e shpejt e shpejt bëri një marrëveshje, sipas së cilës zotohej se do të ndërtonte me tornon e tij të gjitha deta-let që mungonin nga grumbulli i hekurishteve. Po gjatë punës së tyre ata ndeshën në vështirësi të reja. Atëherë të dy komplotistët e «Rosinantit» erdhën tek unë për ndihmë. Pasi dëgjova më nië ndjeniё respekti mendimin e tyre, jo vetëm që isha dakord me ta, por u bëra edhe unë bashkëvumëtor. Kështu që u formua një treshe e mirë për të siellë në jetë atë autovinç.

Punuam për ditë të tëra pa u shkëputur deri natën vonë. Por ndeshëm në një vështirësi të madhe që nuk ia gjenim shtegun. Një pjesë e valvidhave të skarikos ishin të diegura. Të kërkoje valvidha të tillë në magazinën tonë që nuk dinte se ku binte motori i «Sutebekerit», ishte njëlljo sikur të kërkoje ndonjë kacidhc ose mexhide Turqie në xhepin e një djaloshi që nuk e njihte fare këtë lloj paraje. Edhe valvidhat e thithjes nuk ishin për të qenë, por ato, sipas mendimit tonë, mund të zmeriloheshin e gjithcka vinte në vendin e saj.

Përpiekjet ishin të mëdha. Nuk lamë njeri pa porosi-tur e nuk lamë derë ndërmarrjeje pa trokitur. Mikpritja ishte e mirë, po valvidha të tillë nuk gjendeshin gjökundi.

Për disa ditë puna mbeti në mes të rrugës. Më dukej sikur nga grumbulli i hekurishteve ishin marrë ato më kryesoret e ne i kishim hyrë valles së rëndë pa e bërë he-sapin me hanxhinë.

Megjithatë nuk u têrhoqëm nga vështirësitë. Vendo-sëm të merreshim me pjesët xhenerike derisa të binim në gjurmë të valvidhave. Një natë, tek po rrnim të kërrusur

mbi punët tona, ne nuk vumë re se si u dha në ofiqinë usta Vili me një torbë në duar.

— Punoni kështu? — na pyeti ai.

— Po përpinqemi të ngremë një autovinç, usta Vili, po puna paska të papritura e ne kemi ndeshur në vështirësi — i tregoi Luani shpejt e shpejt.

— Është motor prej «Sutebekeri», vështirë të gjenden pjesë këmbimi pér të. — Ai i hodhi një vështrim shumë të vëmëndshëm, po siguria me të cilën foli, tregoni se ai i njihet shumë mirë motorët e atij tipi.

— Nuk gjenden gjékundi valvidha — i fola unë.

— Po t'i kishim ato, gjithçka do të kishte marrë fund e motorët nuk do t'i lodhnin më xhenerikët — shtoi Suloja.

Usta Vili, i heshtur, e hapi torbën dhe lëshoi përdhe një çift valvidhash të atij tipi.

— Këto janë valvidhat që kërkonim — foli Suloja e sytë i shkëlqyen nga gjëzimi.

— Vërtet, ato janë — shtova unë i çuditur.

— Ne do t'jua paguajmë, shoku Vili, dhe ju falënderojmë shumë pér ndihmën e madhe që na jepni.

— I kisha ruajtur me mendje prej plaku të vjetër siç e kisha më parë, atëherë kur... nejse... kujtimet kështu janë, o bir, por unë, shoku komisar, ia fal shtetit këto valvidha, sepse shteti ynë është i drejtë, pér nder i drejtë. Unë tani kam mësuar shumë nga ju, nga ti, shoku komisar, e shpresoj të rroj gjatë që t'i jap sa më shumë djersë e punë atdheut tim që të bëhet i bukur.

Ajo natë ishte e bukur e shumë prekëse. Suloja mori në duar valvidhat e reja e puna shkoi pa u ndalur gjékundi.

«Rosinanti» pas tri javësh ishte gati e të gjithë xhenerikët i ngjeshën nofkën e bukur «Mushka e Sullos».

Ajo «mushkë» qëndronte tani krenare në sheshin e parkut si të ishte e ndërgjegjshme se po e kryente më së miri detyrën që i ishte ngarkuar...

Më kujtohet se para dhjetë vjetësh riparimi i një makine «Shervolet» na kishte ngrënë gati tre muaj. Riparimi nuk ishte kushedi se çfarë, një riparim i mesëm. I hoqëm kamionit të vjetër motorin dhe pastaj xhenerikët e vjetër, me atë ngadalësinë e tyre të trashëguar, mezi e shpunë riparimin e shasisë, të kamios e të diferençialit për tre muaj me radhë. Në qoftë se dikush do të kishte marrë mundimin të bënte një krahasim të riparimit të dikurshëm me riparimin e mesëm të makinës së Petraqit, sot, sigurisht që do të habitej nga ritmi i shpejtësisë së riparimit. Për të bërë riparimin e mesëm të makinës së Petraqit, skuadra e caktuar harxhoi vetëm dy ditë. Ishte një shpejtësi fenomenale, një ritëm i paparë. Kureshtarët e brigadave të tjera, pasi linin punën, vështronin se si skuadra me në krye xhenerikun e vjetër, Stelianin, nuk i ndahej makinës së Petraqit. Dikush nga xhenerikët nuk besonte që gjithë ajo punë të kryhej në një kohë kaq të shkurtër. Duhet të pranojmë se një ndihmë të madhe për shpejtimin e tërë këtij procesi dha «Rosinanti».

Autovinçi ulérinte gjithë ditën e, duke ecur ashtu i anuar në krahu e majtë nga pesha, dukej sikur nga çasti në çast do të rrëzohej e nga gjithë ai «Rosinant» rrangallë nuk do të mbetej gjë tjetër vetëm se një grumbull hekurishtesh siç kishte qenë.

Njëherë, si me shaka, Markoja, një shofer i shkurtër e shumë çapkën e shakaxhi, ia kishte hedhur fjalën rrotull e rrotull krijuesit të «Rosinantit», usta Sulos, për fatin e kobshëm që e priste krijesën e tij.

Kjo ishte bërë shkas që shumë shoferë të vazhdonin lojën e shakave.

— *Do të kthehet në grumbull hekurishtesh, i shkreti Sulo.*

— *More vesh se çfarë fati i paska caktuar natyra «Rosinantit» tënd?*

«Rosinanti» ikën si një topall — shtonte një shofer tjetër.

— Për nder, kur e vështroj këtë gërdallë, më kap një emocion e tronditem nga frika se ai do të përmbysët.

— Unë kam një mendim. Ta pimë një shëndet për «Rosinantin.» Më qafsh, Marko, mos ma prish këtë radhë.

— Gëzuar, moj mëmë e «Rosinantit» — i flitnin Sullos duke e çokitur gotën e madhe me të.

— Po Suloja e njihet shumë mirë karakterin e gjëzueshmët të tyre dhe nuk mërzitej.

Atë ditë që po bëhej revizionimi i makinës së Petraqit, «Rosinanti» tregoi qartë se sa i nevojshëm ishte dhe sa shpejt dinte të punonte. «Hingëllima» e motorit të shkulte veshët e gjithë ditën endej nga të katër anët e kapanoneve ku «Rosinanti» çonte motorët e rëndë.

Gomat e konsumuara nxirrin copa e «Rosinanti» duhej me kohë të mbathej. Por ishte vështirë për të gjetur goma të vogla. E ku nuk kérkuam një palë goma për të. Shpeshherë unë dëgjoja romuze të tilla:

— Mbeti i shkreti «Rosinant» pa opinga!

— Ç'thuas kështu, ai nuk do opinga, ai duhet të mbathet!

— Vërtet, pse nuk e mbath atë usta Hekurani?

Sado që qarkohej me shakara të tilla, autovinçi, si për inat të gjithëve, zvaritej e nuk lajthiste një herë në punë. Pastaj në mbrojtje karshi tij dilnin të gjithë xhenerikët. Ata me atë gjuhën e tyre të mprehtë si shpatë ironizonin shoferët që nuk kishin realizuar planin:

— Ej, Robert! Vështroje «Rosinantin», ai punon për shekullin njëzet e një e ti nuk ke realizuar planin gjashtë-mujor!

— O Marko «mballomaxhiu», merr shembull nga «Rosinanti» që, megjithëse pa opinga, nuk ka mbetur asnjëherë në rrugë e ti përditë zë hijet duke vënë gomat!

Në raste të tilla shoferët nuk flitnin e bënин çmos të gjenin shkak për të dalë nga ai rrëth zjarri.

Ndërkohë autovinçi me kujdes po lëshonte motorin e Petraqit.

Ai motor, i larë dhe «i qethur», i pastruar si jo më mirë, u nxor nga makina mëngjesin e ditës së kaluar e tani, pas tetëmbëdhjetë orëve, po futej në vendin e tij.

Petraqi, i lodhur, vështronte më interes motorin që ishte ngritur lart si një pehlivan mbi tel.

— Me kujdes! Ndaloje atje, Sulo — i foli ai shoperit të vinçit.

Ai zgjati kokën e tij të bardhë e të heshtur. Shoperi i «Rosinantit» ishte një njeri që të habiste me kujdesin e tepërt që tregonte gjatë punës.

Megjithëse makina ishte e vjetër e kishte një formë të habitshme, Suloja e donte shumë shokun e tij të punës e shpeshherë, kur koha ishte e mirë e punë nuk kishte shumë, ai bisedonte me të si me një shok të mirë.

«*Dje u lodhëm ca si shumë, po kishte dhe punë pa masë. Unë e ndjeva se nuk bëra mirë që të lashë me marshin e dytë e ti nga inati u nxehe shumë, po tjetër herë nuk e bëj atë gabim.*»

Ai i fliste imakinës e me leckë ia fshinte pluhurin me një kujdes e dashuri prej prindi.

— Ej, Sulo... po fjalosesh me «Rosinantin». Më qafsh, na trego se çfarë të thotë ajo gërdallë!

— Mos e tall imakinën, o Marko, ajo është si njeriu — ia priste Suloja i qetë.

— Ke filluar edhe ti të çalosh nga e majta, Sulo — e shponte Markoja që ishte i pamëshirshëm në kësi rastesh.

— Më mirë të çalosh, sesa të rrëzohesh e të thyesh turinjtë.

Suloja i kujtonte një rrëzim, për të cilin Markoja skuqej nga turpi.

— Mua më vjen turp të bredh rrugëve me një «topall» si ai.

— Epo ti je «soji i madh», yt atë e kishte «pajtonin» me kuaj të bardhë, të racës — thoshte Suloja dhe kishte para sush të atin e Markos që punonte rrugëve të qytetit me karrocë dore. Markoja nuk e shihte të arsyeshme të merrej gjatë me atë çift të habitshëm që nuk e kishte për gjë të duronte kaq gjatë shakanë e ikte.

Suloja i qetë vazhdonte dialogun e tij me «Rosinantin».
«*Mos u mërzit, vëllaçko. Në po ua paguajmë flakë për flakë.*»

«Rosinanti» ruante atë pamje madhështore si të kënaqej nga fërkimi i Sulos e nga fjalët që dëgjonte.

Të gjitha këto skena më shfaqeshin para sysh kur angullima e motorit të vinçit nuk kishte të pushuar.

— Dhe pak... stop, hyri motori...

Suloja zbriti nga makina e vjetër e vështronte duke qeshur se si xhenerikët e shpejtë u shtrinë për të lidhur motorin e makinës së Petraqit.

Përballë meje, duke qëshur me gëzim, qëndronte Petraqi. Ai ishte shumë i kënaqur nga puna e kjo dukej qartë në shkëlqimin e syve të tij.

— Kështu pra e kaluat edhe këtë pengesë, shoku Petraq.

— Rrofshin xhenerikët, kanë bërë një punë rrufe!

— Dhe të mirë, shoku Petraq.

— Sigurisht, dinë se si shtrëngohet kavallota. Jam shumë i kënaqur prej tyre.

— Besoj se të premten do të nisemi.

— Nesër, nesër, shoku drejtor, nuk kemi kohë për të humbur.

XXI

Luani kishte pasur të drejtë kur ngulte këmbë në kujdesin që duhej të tregonim në kërkesat e përditshme për realizimin e angazhimeve të marra. Lëvizja për të fituar titullin «Sulmues i pesëvjeçarit» ishte hapur si një flakë zjarri e po pushtonote me shpejtësi parqet e tjera të Republikës. Kështu pas disa muajsh në ndërmarrjen tonë si papandehur u shfaq një autobus i habitshëm që nuk e kishim ndeshur herë tjetër.

Më kishin telefonuar në shtëpi se një grup nga oficina e ndërtimit të automjeteve të një qyteti të veriut kishte ardhur për vizitë e shkëmbim eksperience në ndërmarrjen tonë.

Një grumbull i madh punëtorësh vështronte plot kureshtje një autobus të ri.

Makina ishte e gjatë, në ngjyrë të kuqe, e ndarë me dy breza. Ngjyra ishte e bukur e harmonia e dy brezave të saj të habiste. Dukej që ishte punuar me shumë gusto e me finesë. Kur po matesha që të pyesja për markën, fati më ndihmoi të mos turpérohesha, sepse ndesha në diskutimin e gjatë të dy mjeshtreve të llamarinës të parkut tonë. Usta Maqoja ia priste shkurt e qartë fjalën kolegut të tij, usta Grigorit.

— Është autobus francez, unë e njoh nga forma, ata e kanë zakon të heqin viaja të tilla.

— Pse nxithohesh, Maqo, mos ha inat kot së koti, nga forma vështroje, si e paske harruar kaq shpejt formën e «Fiatit»? Nuk të kujtohet se pothuajse kështu ishin «Satat» e para, vetëm tanë kanë ndryshuar pak formën.

— Kokëzhëngë do të mbetesh ti, Gigo! Nuk është punë e italianoit ky autobus. Xhanëm mirë kanë punuar «pepinot», por jo si Evropa, francezët janë më delikatë, dëgjomë mua, sepse di më shumë!

Të tjerët dëgjonin me nge sherrin e mjeshtreve dhe buzëqeshnin nën buzë sikur ai autobus të fshihte diçka tjetër nga sa bisedohej. Vendosa të mos nxithohesha për të pyetur, sepse do të bëja ndonjë gafë. Po ja, në çast erdhë shoferi. Ai ishte një djalosh i qeshur e shumë i dashur! Gjuha e tij të bënte për vete:

— Mirëmëngjes, jua marrsha të keqen!

— Mirëmëngjes! Ti je shoferi i këtij autobusi?

— Po, mor, unë jam.

— Çfarë marke është ky autobus?

— Po ti si thue, gjysh?

Shoferi siç dukej kishte vendosur të provonte dijet e njerëzve që qarkonin autobusin e sidomos të dy pleqve që dukej qartë se ishin grindur.

— Unë e di, ai është italiano! Por hajde mbushja mendjen këtij derdimeni që kam pranë.

Shoferi vështri plakun që sapo u pagëzua «derdimen».

— Po ju, gjysh, çfarë thoni? — e pyeti.

— Q’të them? I mbushet mendja Gigos! Unë them që ai është francez, po merr pyka koka e tij?! të lutem shumë, ti dukesh se je djale i ndershëm, thuaji këtij matufi se autobusi është francez, binde të lutem; se po më nxjerr akoma thinja!

Shoferi ndodhi shakaxhi i prapë. Ai u shkul së qeshuri me lutjen e pleqve dhe si për inat nuk ua bëri qejfin.

— Jeni të gabuem që të dy, — u foli ai pleqve duke e ditur shumë mirë se një përgjigje e tillë do t’i zemëronte shumë ata.

— Ti më duket se nuk je mirë nga dërrasat.

— Besa vedi darrasat i kam tamam, po ju mos u nxitonit kështu, hej burra! Autobusi nuk asht as francez, as italian!

— Si është e mundur xhanëm të mos jetë i tillë?

— Atëherë do të jetë ashtu... amerikan.

— Nuk është as i tillë.

— Po çfarë marke është atëherë?

— Shqiptar!

Habia që pllakosi ishte e madhe dhe e papritur. Më dukej sikur sheshi ishte platinur nga një qetësi e pashpjegueshme që ishte shpërndarë njëherësh nga një forcë e padukshme. Pastaj zhurmat u bënë më të gjalla e njerëzit e ngrirë filluan të lëviznin me interes e duke shtyrë njëri-tjetrin.

— More! Për nder nuk ju zë besë veshëve që më sjellin këtë haber kaq të mirë! Mos u tall me ne, o djaloshi!

— Jo, babë, asht e vërtetë!

Më dukej sikur zemra e shpejtoi hapin.

— Eh, më ju lumshin duart!

— Autobus është, jo llafe, ua kalon edhe të huajve!

— Ky është autobusi më i bukur që kam parë unë në jetën time! Për nder, nuk ju gënjej. — Usta Grigori e shtriu pëllëmbën e mbushur me plasa e gunga dhe ledhatoi sipërfaqen e llamarinës që ndriste nga dielli.

— Djem, vështroni shkronjat e emrit të autobusit!

Turma u shty me gjallëri nga zëri që vinte. Pastaj njerëzit u mblodhën në një pikë e, duke shtyrë me supe njëri-tjetrin, lexonin ngadalë sikur po gdhendnin në mendje emrin e një qyteti verior.

— Bukur e kanë quajtur, ë?!

— Për besë na e kaluan; nuk do të ishte keq që këtë punë të mirë ta kishim bërë ne.

— Nuk na shkoi në mendje.

— Po dhe ne nuk jemi prapa, motorët tanë janë me famë në gjithë vendin.

— Mirë, o, mirë motorët, po nuk do të ishte keq të kishim bërë edhe autobusat.

— Thuaj si të duash, po mua për veten time më vjen inat që na e kaluan shokët e veriut.

— Sa ngjyrë të gjallë që i kanë shkuar!

— Për këto punëra ata... janë të vetmit...

— Ej, ta kisha unë këtë autobus, për ndër njëqind kilometra do t'ia nxirrja pa frikë.

— Ulu një çikë, Marko, ulu.

Mes grupit të punëtorëve mysafirë që po hynte në parkun tonë, ishte dhe Luani, që diçka po u tregonte me shumë interes. Siç dukej po u fliste gjatë për lëvizjen që kishte lindur te ne. Pastaj ai e la fjalën e vështrimin e derdhi në grupin tonë.

— Po vjen komisari — foli Grigori.

— Të vështrojmë se çfarë do të thotë ai.

— Vërtet, çfarë do të thotë komisari?

Luani së bashku me grupin që e shoqëronte ndaloj përparrë hardhuckës së kuqe që kaq bukur ishte shtrirë në sheshin e madh!

— Është prodhimi ynë i parë, shoku Luan, mendojmë që sivjet të fillojmë prodhimin e tyre në seri — i foli një nga shokët e grupit.

— Mrekulli... Fantastike... Ju lumtë!... Gëzohemi shumë për fitoret tuaja! — Luani ishte i përlotur nga mallëngjimi. Ai vështronë me ngazëllim autobusin e kuq e, duke kthyer vështrimin nga ne, foli me të madhe:

— Shokë të parkut tonë, një «urra» të fortë për punëtorët heroikë, të cilët ndërtuan autobusin e parë shqiptar!

— Urra!.. Urra!..

Sheshi buçiti. Njerëzit tërë gjësim përqafoheshin me mall me njëri-tjetrin. Në atë çast e ndjeva veten kaq të lumtur dhe me mundim përpinqesha të mbajë lotët.

Nikolla u largua pa u ndier dhe, sa të hapësh e të mbyllësh sytë, në të katër anët e parkut buçiti qendra e zërit.

— Përshëndetje revolucionare miqve për sukseset e tyre të mëdha në ndërtimin e autobusit të parë shqiptar!...

Ajo ditë u bë vërtet një ditë feste. Punëtorët e të gjitha kategorive dhe të të gjitha profesioneve vështrojnë autobusin me admirim.

Pleqtë, që ishin më të habitur, vështronin gjithçka me imtësi. Ata kontrollonin të gjitha detalet me kujdes e i flitnin njëri-tjetrit:

— Pistonat e dyerve i kanë bërë më të mira se të çekëve.

— Kështu i kanë pasur disa autobusa italianë, por jo, këta janë më të mirë, u lumtë!

— Vështro tapecerinë!

— Sa e mirë qenka bërë!

— Nuk e di se ku i kanë gjetur këto rondele prej plastmasi.

— Dhe sa të forta që janë de!

— Ja, Grigor, ta heqësh dhe nuk e ndien fare peshën!

— Pse, si na di ti ne? Jemi ustallarë e jo llafe, se mos bota di më shumë se ne, nuk di o jo ta kam thënë një mijë herë!

— Ama kjo vidë është prej kamioni «Skoda» se!

— foli njëri, sytë e të cilit pas shumë mundimesh kishin kapur atë vidë.

— Punë e madhe një vidë do ta ketë, fundja autobusi i parë është de!

Ndërsa biseda ziente e gjallë në autobusin e mbushur me njerëz, unë vendosa të bisedoja me miqtë për

të marrë diçka prej tyre. Por edhe ata donin të merrnin prej nesh. U desh një nxitje e mirëkuptim për të arritur një marrëveshje dypalëshe. Në t'u tregonim miqve sukzeset tona e ata të tyret. Për kësi rastesh më të mirë se ëinxhinier Ilirin nuk kishim tjetër. Megjithëse i ri, ai kishte mësuar tërë historikun e ndërmarrjes dhe e shpjegonte aq mirë, sa nuk kishte të dytë. Miqtë mbeten shumë të kënaqur nga reparti i motoristëve. Biseduan me ta, morën shumë shënime e më shumë vështruan kompleksin e ri që sapo kishte përfunduar.

— Ju keni bërë një repart shembullor, që na la mbresa të forta — foli njëri prej tyre.

— Po kjo përse shërbën? — na pyeti një tjetër duke vështruar kutinë e madhe me ujë të nxehtë e sodë për larjen e motorëve.

Inxhinier Sotiri pati ngulur këmbë si mushka se ndërtimi i atij lavazhi ishte po aq i rëndësishëm sa dhe ndërtimi i gjithë repartit të motoristëve.

— Ju lumtë!... Ju keni një oficinë model...

Vizita zgjati shumë. Ajo na hëngri pothuajse dy orë.

Në fund të vizitës një nga punëtorët më të vjetër shfaqi një dëshirë të habitshme. Ai fliste në emrin e të moshuarve të ndërmarrjes e kjo ishte dhe arsyeva që ai ishte shumë i emocionuar.

— Unë u lutem miqve dhe shokëve të drejtorisë të na bëjnë një nder ne, pleqve të parkut!

— Po na e thuaj se çfarë nderi kërkoni, o xha Mitro — foli Luani që po e vështronë plakun me gëzim.

— Ne... duam që të gjithë pleqtë e ndërmarrjes të hipim në autobusin e miqve e të dalim një shëtitje në qytet.

Miqtë qeshën me kërkesën e usta Mitros dhë e lëshuan me kënaqësi autobusin e tyre.

Usta Vasili ka një vit e ca që është në pension. Gjithë jetën ka punuar dhe çfarë të punuari se, me makina të mëdha ka udhëtar dhe mundimi nuk i është

ndarë pér asnjë çast. Por ai e ka trupin tē drejtë si një filiz plepi dhe fytyrën tē qeshur gjithë dritë.

Tani ai nuk punon, po kjo nuk e ka bërë veteranin e parkut tē harrojë shokët e tē harrojë punën. Ai ngjitet që në mëngjes në park. Vështron e kontrollon me kujdesin e një kontrollori tē gjitha kapanonet. Xhepat e usta Vasilit janë bërë si torba e në to do tē gjesh zakonisht video e detale tē vogla që ndonjë xhenerik i ri i ka lëshuar nga nxitimi. Kur nuk gjen gjë në sheshin e madh te kapanonet e brigadës së parë dhe tē dytë, ai shkon nga lumi i kapanoneve tē tjera që shtrihen në sheshin tjetër.

— Ti, usta Vasil, je si magneti, zbulon e mbledhavidat tamam si një aparat, — e shponte nganjëherë Markoja atë.

— Më dhimbset malli i popullit, Marko, më dhimbset, sepse është bërë më djersë, o bir! — ia pret ustai e përkul përsëri shpinën.

— Ka shteti, xha Vasil, ka sa tē duash. E kemi tē pasur shtetin tani e jo tē varfér si dikur, mos u lodh ti, vështro tē ruash shëndetin, pa këto vogëlsira nuk kanë c'i bëjnë shtetit tonë, usta!

— Ka shteti thua ti, ka, ore, si nuk ka, po pse t'ia harxhojmë kot së koti, le t'i ruajmë që ta kemi shtetin më tē vasur e më tē fortë! Fundja shteti e populli një jemi. Kur ruan shtetin, ke ruajtur veten tënde, o bir. Je i ri ti, pa dale do ta kujtosh ndonjë ditë usta Vasilin!

— Pse, thua se dbe unë kur tē plakem vida kam pér tē mbledhur, usta Vasil?

— Ndoshta nuk ke pér tē mbledhur vida, po pér diçka do tē interesohesh, sepse në pleqëri çmohet më shumë vlera e një malli.

— Eh, ç'plak je, o Vasil! — Tani është ulur dhe Markoja pér ta ndihmuar ustanë plak.

— Rri, rri, o Marko, ke punë tē tjera ti!

— Po ku tē lë ti tē rrish, o Vasil! Je njeri i mirë dhe kokën ta ha me tē mirë, pér besë, sepse na jeni futur në këtë vend këtu e nuk na shqiteni! — Markoja tre-goi me gisht vendin e zemrës.

Si ikën koha!

Shefi i planit kishte pasur të drejtë. Petraqi kishte realizuar planin në një kohë rekord e disa muaj më pak nga zotimi që kishte marrë.

Më kujtohet një ditë e bukur vjeshte, e qetë dhe gjithë drithë të kuqërrëmëtë.

Atë ditë rrugën ma preu një njeri i çuditshëm. Ishte i veshur hollë dhe në gjoks e në duar mbante një mori aparatesh e magnetofonësh.

— Ju litem, ju jeni drejtori i ndërmarrjes? — më pyeti, i bindur që i kishte rënë në të, duke nxjerrë bllokun.

— Po. Urdhëroni!

— Gëzohem shumë. Kam ardhur për një shoferin tuaj, e quajnë... — Ai vështroi me të shpejtë bllokun e shënimëve dhe si shfletoi shumë fletë, e gjeti më në fund emrin e Petraqit.

— Ah! Por ai nuk ndodhet këtu, është në rrugë!

— Kur mund të kthehet?

— Nuk shpresoj të kthehet. Ai vjen në park vetëm kur ka shërbimin.

— Po si ka mundësi që të mos kthehet në park?

— E doni Petraqin, nisuni dhe mos humbisni kohën! Do ta gjeni në rrugë, atje i merrni intervistë.

Kështu ai shkoi atë ditë dhe qysh atëherë midis atij dhe Petraqit lindi një Odise pa mbarim dhe shumë interesante. Ditën e tretë ai përsëri u gjet në zyrën time!

— Ju këtu??

— Po, kërkoj Petraqin!

— Po ai është në rrugë!

— Tani më thanë se ai është ngjitur në park — shpejtoi ai duke mos më zënë besë.

Dolëm jashtë, e kërkuam në të gjitha qoshet, por ishte e pamundur ta gjenim.

— Më sëmuri ky shoferi juaj, shoku drejtor!

— C'faj kam unë që ai punon më shpejt se koha! — iu përgjigja.
